

TC.
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TDE-YL-2000-0004

ŞEMSEDDİN SÂMÎ'NİN KÂMÛS-I TÜRKÎ'SİNDEKİ EDEBİYAT
TERİM VE KAVRAMLARININ DİZİNİ

HAZIRLAYAN
Sevgi ÜNSAL

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Aysun EYDURAN

AYDIN-2008

YAZAR ADI SOYADI: Sevgi ÜNSAL

BAŞLIK: Şemseddîn Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'sindeki Edebiyat Terim ve Kavramlarının Dizini

ÖZET:

Tanzimat Edebiyatının en önemli yazarlarından biri olan Şemseddîn Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî 'sinin içindeki o döneme ait edebiyat terim ve kavramı olarak kabul edilmiş sözcüklerin tespit edilip, aslına uygun olarak okunması tez konusu olarak belirlenmiştir.

Tanzimat döneminde özellikle milliyetçilik düşüncesiyle “toplum için sanat” anlayışıyla hareket eden Şemseddîn Sâmî'nin Türk diline katkı sağlamak amacıyla yazdığı ve dolayısıyla Türk dilini öğretme hedefi taşıyan sözlüğü içindeki edebiyat terim ve kavramlar belirlenerek, bu terimlerin tanımları çevriyazı olarak verilmiştir.

Bugüne kadar “Kâmûs-ı Türkî” üzerine bir çok çalışma yapılmıştır; fakat aslına çevriyazı okunması henüz mevcut değildir. Bu çalışma Tanzimat döneminde kullanılan ve edebiyatımıza o dönemde girmiş edebiyat terimlerinin tespiti için önemli bir kaynaktır.

Cumhuriyet öncesi edebiyatımızda kullanılan terimlerin tespiti tezimizin amacını belirlemektedir.

Kâmûs-ı Türkî'de kullanılan edebiyat terim ve kavramlarından bazıları ile günümüzdeki terimler sözlüklerinden, edebiyat terimlerinden bazılarının karşılaştırmalı örnekleri de eserde verilmektedir.

Türkçe sözlükler hakkında bilgi verilirken, günümüzde devam eden terim sorununa da değinilmiştir.

Kelimelerin kökleri, hangi sözcük türü olarak kullanıldığı kısaltmalar şeklinde belirtilmiştir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Edebiyat, söz, lisan, kelime, sözlük

The Author: Sevgi Unsal

The Title: Index of the literature terms in the ‘Kâmûs-ı Türkî’ by Şemseddîn Sâmî

Abstract

The identification and the pronunciation of the literature terms used in ‘Kâmûs-ı Türkî’ by Şemseddîn Sâmî, one of the most prominent authors of ‘Tanzimat Edebiyatı’, has been identified as the main idea of this study.

Şemseddîn Sâmî, who has been influenced by nationalistic movements and the idea of ‘art for people’ during ‘Tanzimat’ years, has written ‘Kâmûs-ı Türkî’ with the aim of contributing to the Turkish literature. With this in mind, the literature terms in the ‘Kâmûs-ı Türkî’ has been identified and the meanings attached to these terms within the period of their usage have been presented with their original transcriptions.

Although there are numerous studies that have examined ‘Kâmûs-ı Türkî’, yet there is none which includes pronunciation with its original transcript. This study is of particular importance as a source in literature terms of the identification of the literature terms which entered our literature within that period of time.

It is given as comparatively the terms and concepts used in Kâmûs-ı Türkî and some examples of contemporary literature terms at work too.

Besides it is being given information Turkish dictionaries, having mentioned going on term questions.

The roots of the terms, their suffixes and the types of the terms have also been indicated with abbreviations.

Keywords:

Literature, utterance, language, word, dictionary

ÖN SÖZ

Edebiyat terim ve kavramlarının tam ve doğru bir şekilde belirlenmesi edebiyat bilimi için önemlidir. Edebiyat bilimi içerisinde birbiriyle ilişkili olan alanların (edebiyat teorisi, edebiyat eleştirisi vb.) işleyişi, üzerinde uzlaşmaya varılması ve netleştirilmiş terim ve kavramlarıyla mümkündür.

Tüm dünyada terim konusu daha çözüme ulaşmamış bir sorundur. Bu konuyla ilgili çalışmalarda birçok ülke bizden önce bu alanın önemini kavrayıp, bu konuyla ilgili pek çok çalışma yapmıştır. Ülkemizde de terim sorunu üzerinde çalışmalar yapılmaktadır, bu çalışmaların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir (Filizok, ege. edebiyat. org.).

Terim sorununun giderilebilmesi için birçok sözlük de yayınlanmıştır. Bu sözlüklerdeki edebiyat terim ve kavramlarının netleştirilmesi, Batı'dan dilimize girmiş terimlerin tespiti ve tüm terimlerin kendi alanları içindeki yerlerinin belirlenmesi, sorunun çözümü açısından önem arz etmektedir.

Ülkemizde XVIII. yüzyıldan sonra belirgin bir şekilde batılılaşma hareketleri gözlenmiştir. Avrupa'yı, özellikle de Fransa'yı örnek alan birçok Türk aydını edebiyatta yeni nazım ve nesir şekilleri denemişler; bu yeniliklerle birlikte yabancı edebiyat terimleri dilimize girmeye başlamıştır. Şemseddîn Sâmî'nin "Kâmûs-ı Türkî" adlı eserinde de edebiyat terimlerinin Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca ve Yunancadan alındığı gözlenmiştir.

Dilimize girmiş yabancı sözcükleri Türkçenin içerisinde gören Şemseddîn Sâmî, "Kâmûs-ı Türkî" adlı eserinde sözcükleri Arap harflerinin sırasına göre ele alarak açıklamıştır.

Kâmûs'taki tüm sözcüklerin hangi dile ait oldukları, sözcük türleri, varsa çeşitli anlamları ve örnekleri detaylı bir şekilde işlenmiştir. Edebiyat terimleri de "d" kısaltması verilerek belirtilmiştir.

Kâmûs-ı Türkî'deki edebiyat terimlerinin tespiti ve çeviyazı okunuşu, ilk defa yapılan bir çalışmadır. Bu çalışma terim sorununa yardımcı olmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Daha önce de Kâmûs-ı Türkî üzerine pek çok çalışma yapıldığı bilinmektedir. Bu çalışmalardan tespit edilenler üçüncü bölümde verilmiştir.

Çalışma beş ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde ön söz, çalışmanın amacı, sınırı, yöntem ve yararları; ikinci bölümünde yazarın hayatı, eserleri, edebi kişiliği yer almaktadır. Üçüncü bölümde Kâmûs-ı Türkî ve sözlüklerle ilgili bilgiler verilmekte; dördüncü bölümde terim sorunu, Kâmûs-ı Türkî'deki edebiyat terim ve kavramlarının çevriyazı metni bulunmaktadır. Çalışmada, Şahin BARANOĞLU'nun (1999) "*Abdurrahman Süreyyâ Mizânü'l Belâga*" adlı yayımlanmamış doktora tezinin yanı sıra Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü ve Yazın Terimleri Sözlüğü'ndeki edebî sanatların karşılaştırılması yapılmıştır. Çalışmanın sonunda sonuç ve kaynakça kısmı yer almaktadır.

Terminoloji alanında yapılan çalışmalara yardımcı olmak amacıyla Tanzimat edebiyatı sanatçılarından olan Şemseddîn Sâmî'nin "Kâmûs-ı Türkî" adlı eserindeki edebiyat terim ve kavramları tespit edildi. Bu çalışmanın yapılmasında rehberlik eden hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Aysun EYDURAN'a ve yardımlarını esirgemeyen hocam Şahin BARANOĞLU'na teşekkürlerimi sunarım.

Sevgi ÜNSAL

2008

KISALTMALAR

1. Kamus-ı Türkî'deki Kısaltmalar:

Nesh Yazı ile Mukatta'at

- t. Teşniye
- ta. Tatarca
- tş. Teşniye-i Mü'ennes
- tz. Teşniye-i Müzekker
- tr. Türkce
- tk. Türk-i kadim
- ş. Mü'ennes
- cm. Cem'
- cmş. Cem' -i Mü'ennes
- cmz. Cem' -i Müzekker
- ch. Mechul
- ç. Çağatayca
- h. Hâl
- hc. Harf-i Cerr
- hd. Harf-i Nidâ
- hr. Harf-i Rabt
- hn. Harf-i Nefî
- hh. Harf-i Tenbih
- d. Edât
- z. Müzekker
- r. Rumca
- s. İsim
- sâ. İsm-i Âlet
- stf. İsm-i Tafdil
- stş. İsm-i Taşgir

sş.	İsm-i Mü'enneş
sc.	İsm-i cins
sz.	İsm-i Müzekker
şh.	İsm-i Hâşş
sz.	İsm-i Müzekker
sz.	İsm-i Zemân
sf.	İsm-i Fâ' il
sm.	İsm-i Mekân
smb.	İsm-i Mübâlağa
smş.	İsm-i Maşdar
smf.	İsm-i Mef' ül
smn.	İsm-i Mensüb
ş.	İsm-i İşâret
ş.	Şıfat
ştr.	Vaşıf Terkîbi
şş.	Şıfat-ı Mü'enneş
şz.	Şıfat-ı Müzekker
şş.	Şıfat-ı Müşebbehe
z.	Zamîr
zz.	Zarf-ı Zemân
zm.	Zarf-ı Mekân
'ad.	İsm-i 'Aded
'ab.	'Aded-i Rütbî
'ar.	'Arabî
ġa.	Ġalaṭ
f.	fi' l
fa.	Fârisî
ft.	Fi' l-i Mütē' addî
fc.	Fi' l-i Mechûl

fd.	Müfred
fr.	Fransızca
fş.	Fi' l-i müşâreket
ft.	Fi' l-i mutâvaat
fl.	Fi' l-i lâzım
k.	Kināye
la.	Latince
m.	Ma' lüm, ma' rûf
mş.	Maşdar
mz.	Muzâri'
mh.	Mühemmelât
nka.	İngilizce
yta.	İtalyanca
yu.	Yunanca

Rik' a Yazı ile Muqatta' at

ed.	İdâre-i Mülkiyye
er.	İlmü'l Arz
ez.	İnşâ
b.	Bağçevânlık
ba.	Bakıla, Mürâca' at ve nazâr oluna
bh.	Bahriyye
bit.	Fenn-i Bitri
ta.	Tağrih-i Tabi' i
tc.	Ticâret
tş.	Teşrih
c.	Coğrafya
cr.	Cerr-i Eşkâl
cra.	Fenn-i Cerâyî

h̄k.	H̄uķuķ
d.	Edebiyyāt
r.	Riyāziyye
zra.	Zirā'at
sm.	İstihkām
ş.	Fenn-i Şaydalānī
şr.	Şarrāfiyye
şn.	Şanāyi'
şv.	Taşavvuf (İştlāh-ı Sāfiyyūn)
ṭ.	Ṭıbb
ṭb.	Ṭabā'at
'a.	'Askerī
'ā.	'Āile-i Lisānī
'ar.	Şi'r
'av.	'Avām-ı Lisānī
f.	Fıķıh
fl.	Felsefe
kim.	Kimya
ls.	Lüzūmsuz
ma.	Māliye
mc.	Mecāzā
mn.	Manṭıķ
mr.	Metrūk
m'a.	Ma'deniyyāt
m'im.	Fenn-i Mi'mārī
mu.	Mūsikī
n.	Nādirü'l-İsti'māl
nba.	Nebātāt
h.	Hey'et

2. Çalışmada Kullanılan Kısaltmalar

ETS: Edebiyat Terimleri Sözlüğü

YTS: Yazın Terimleri Sözlüğü

TDK: (Türk Dil Kurumu) Edebiyat ve Söz Sanatları Terimleri Sözlüğü

İA: İslam Ansiklopedisi

YTA: Yeni Türk Ansiklopedisi

TEGY: Tâlim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasına Getirdiği Yenilikler

EBT: Edebiyat Bilgi ve Teorileri I Belâgat

ADŞS: Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü

ETS: Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü

TE: Tâlim-i Edebiyat

BO: Belâgat-i Osmâniyye

OE: Menemenli-zade Mehmet Tâhir Osmanlı Edebiyatı

AEBT: Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri

SB: Sefîne-i Belâgat

KO: Kâmûs-ı Osmâni

TCKO: Tertîb-i Cedîd-i Kavâid-i Osmâniyye

MU: Müyessiretü'l-Ulûm

TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ank

TDED: Türk Dili Edebiyat Dergisi

EL: Edebiyat Lügati Tâhiru'l Mevlevî

TİR: Türkçe İngilizce Redhouse

TDEAD: Türk Dili Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

ÖTS: Örnekli Türkçe Sözlük

EDPT: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish

KT: Kâmûs-ı Türkî

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR	v
İÇİNDEKİLER.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMANIN AMACI, SINIRI, KAPSAMI, YÖNTEM VE YARARLARI

1.1. ÇALIŞMANIN AMACI.....	2
1.2. ÇALIŞMANIN SINIRI VE KAPSAMI.....	2
1.3. ÇALIŞMANIN YÖNTEM VE YARARLARI.....	3

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEMSEDDİN SÂMÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

2.1. ŞEMSEDDİN SÂMÎ'NİN HAYATI	4
2.2. ŞEMSEDDİN SÂMÎ'NİN ESERLERİ	5
2.3. ŞEMSEDDİN SÂMÎ'NİN EDEBÎ KİŞİLİĞİ	8

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÂMÛS-I TÜRKÎ VE SÖZLÜKLER

3.1. KÂMÛS-I TÜRKÎ HAKKINDA GENEL BİLGİ	11
3.2. KÂMÛS-I TÜRKÎ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	13
3.3. SÖZLÜKLER	15

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TERİM SORUNU, KÂMÛS-I TÜRKÎ'DEKİ EDEBİYAT TERİM VE KAVRAMLARININ DİZİNİ, KÂMÛS-I TÜRKÎ'DE GEÇEN EDEBİYAT TERİM VE KAVRAMLARINDAN BAZILARININ KARŞILAŞTIRILMASI

4.1. TERİM SORUNUNA GENEL BİR BAKIŞ	19
4.2. K.T'DEKİ EDEBİYAT TERİM VE KAVRAMLARININ DİZİNİ	26
4.3. K.T'DEKİ EDEBİYAT TERİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	133

BEŞİNCİ BÖLÜM**SONUÇ VE KAYNAKÇA**

5.1. SONUÇ.....	152
5.2. KAYNAKÇA.....	155

GİRİŞ

Edebiyat terim ve kavramlarının tam ve doğru bir şekilde belirlenmesi edebiyat bilimi için önemlidir. Edebiyat bilimi içerisinde birbiriyle ilişkili olan alanların (edebiyat teorisi, edebiyat eleştirisi vb.) işleyişi, üzerinde uzlaşmaya varılmış ve netleştirilmiş terim ve kavramlarla mümkün olmaktadır.

Tüm dünyada ve ülkemizde terim konusu daha çözüme ulaşmamış bir sorundur. Ülkemizde terim sorunun giderilebilmesi için pek çok çalışma yapılmaktadır.

Bu çalışmada Kâmûs-ı Türkî'deki edebiyat terim ve kavramları tespit edilmiş ve çevriyazı ile aktarılmıştır.

Çalışmanın sınırı ve kapsamı bölümünde de belirtildiği gibi bu çalışmada özellikle Yazın Terimleri Sözlüğü, Edebiyat ve Söz Sanatları Sözlüğü ve Yrd. Doç. Şahin BARANOĞLU'NUN doktora tezinden yararlanılarak, Kâmûs-ı Türkî'deki edebî sanatların karşılaştırılması da gerçekleştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLÜM ÇALIŞMANIN AMACI, SINIRI, KAPSAMI, YÖNTEM VE YARARLARI

1.1. ÇALIŞMANIN AMACI

Çalışmanın temel amacı, Şemseddîn Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî adlı sözlüğündeki edebiyat terim ve kavramlarının tespit edilmesidir.

Bu amaç yanında çalışmanın diğer amaçları da şunlardır:

- Kâmûs-ı Türkî'deki edebiyat terim ve kavramlarının çevriyazısını yapmak,
- Sözlükler hakkında genel bilgi vermek,
- Dünya'da ve ülkemizde süregelen terim sorunu hakkında bilgi vererek, Kâmûs-ı Türkî ve edebî sanatların karşılaştırılmasını yapmaktır.

1.2. ÇALIŞMANIN SINIRI VE KAPSAMI İ

Bu çalışma Kâmûs-ı Türkî'deki edebiyat terim ve kavramları tespit edilmiş, çevriyazı ile aktarılmış ve Kâmûs-ı Türkî'deki edebî sanatlar Yrd. Doç. Dr. Şahin BARANOĞLU'nun (1999) "*Abdurrahman Süreyyâ Mizânü'l Belâga*" yayımlanmamış doktora tezinden ve YTS, TDK'deki edebiyat terimleriyle karşılaştırılmıştır.

Çalışma, kapsam olarak beş bölümden oluşmuştur.

Birinci bölümde; çalışmanın amacı, sınırı, kapsamı, yöntem ve yararları üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde; Kâmûs-ı Türkî'nin yazarı Şemseddîn Sâmî'nin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği ile ilgili bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde; Kâmûs-ı Türkî ve sözlük çeşitleri hakkında bilgi verilmiştir.

Dördüncü bölümde; bizi Kâmûs-ı Türkî'deki edebiyat terim ve kavramlarını tespit etmeye yönelten terim sorunu hakkında genel bilgi verilmiş, Kâmûs-ı Türkî'deki edebiyat terim ve kavramları tek tek taranarak belirlenmiş ve alfabetik sıraya göre çevriyazı olarak verilmiştir. Kâmûs-ı Türkî'deki edebî sanatların karşılaştırılması da yapılmıştır.

Beşinci bölümde, konuyla ilgili bu çalışma değerlendirilmiştir. Çalışma sırasında yararlanılan kaynaklar, kaynakça bölümünde sunulmuştur.

1.3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE YARARLARI

Bu çalışmada konunun özelliğine uygun olarak edebiyat terimleri, terimler sözlükleri incelenmiş; belâgate dair kitaplardan yararlanılmış, Kâmûs-ı Türkî’de bulunan edebiyat terim ve kavramları çevriyazı olarak verilmiştir.

Çalışmada sözlük adları, karşılaştırmaki edebî sanatlar (aks, benzetme, cinas, icaz, iğrak, iham, iktibas, intak, istiâre, istidrak, iştikâk, kıyas, leff ü neşr, irsâl-i mesel, muammâ, mübâlağa, nidâ, rücû, seci, sihr-i helal, talîl, tecâhül-i ârif, tekrar, telmih, tenâsüp, teşhis ve intak, tevriye, tezat) belirtilerek, kaynakçada yer alan eserlerden de yararlanılarak, Kâmûs-ı Türkî’deki edebiyat terim ve kavramlarının incelenmesi zenginleştirilmiştir.

Kâmûs-ı Türkî’deki edebi sanatlar karşılaştırılarak terim sorunu gösterilmeye çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEMSEDDİN SAMÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

2.1. ŞEMSEDDİN SÂMÎ'NİN HAYATI (Fraşer 1850-İstanbul 1904)

Tanzimat dönemi yazarlarından ve mütercimlerinden Şemseddîn Sâmî, büyük bir dil ve sözlük âlimidir.

Yanya (Arnavutluk)'nın Fraşer (Frasheri) kasabasında doğmuştur. Halid Bey'le Emine Hanım'ın oğludur. Halid Bey Yanya'nın tanınmış bir ailesine mensuptur. Sami, Arnavut asıllıdır. Kendisi ve kardeşleri doğduğu yere nisbetle "Fraşeri" sözcüğünü soyadı olarak kullanmışlardır. 9 yaşında babasını, 11 yaşında annesini kaybetmiştir. İlk tahsilini Fraşer'de yaptıktan sonra, Yanya'da "Zossimaia Skoli" adlı Rum lisesini bitirmiştir.

Fransızca, Eski Yunanca, Rumca ve İtalyanca'yı burada öğrenmiştir. Arap ve Acem dillerini de yine Yanya'nın meşhur müderrislerinden okumuştur.

Arnavutça ve Türkçe ile birlikte bildiği dil sayısı 8'dir (YTA, 1985: 3851).

1872'de İstanbul'a gelmiştir. Büyük kardeşi Naim Fraşeri ile birlikte matbuât kalemine girmiş, yazı ve yayın hayatı burada başlamıştır. Sabah gazetesinde makale ve tiyatro eserleri yayınlanmaya başlayınca edebiyat âleminde tanınmıştır. "Tarih-i Mücmel-i Fransa" adlı tercümesinin birinci cüzünü yayınlamıştır, bu tercüme onun ilk kitabıdır (İA. 1993:11/411).

Ebüzziya Tevfik adına "Muharrir" mecmuasını idare etmiştir. 1876'dan itibaren "Sabah" gazetesini çıkarmıştır. Bu arada Namık Kemal ile arası açılan Ebüzziya Tevfik'i barıştırmak için gayret sarf etmiştir ve Namık Kemal'le mektuplaşmıştır. Akdeniz Adaları valisi olan Sava Paşa'nın mühürdarı olarak beş ay Rodos'ta görev yapmıştır. Osmanlı-Rus harbinde kurulan Abidin Paşa'nın başkanlığındaki sevkiyat-ı askeriyeye komisyonunda birkaç ay katiplikte de bulunmuştur.

Aynı yıl İstanbul'a dönmüş ve "Tercümân-ı Şark" gazetesinin baş yazarlığını üstlenmiştir. Burada "Şundan-Bundan" başlığı altında yazdığı fıkralar yüzünden "Şundan-Bundancı" diye anılmıştır. Şemseddîn Sâmî'nin bu gazetede kaleme aldığı siyasî makaleleri, özellikle Rumeli ve Balkan sorunları ile çok yakından ilgilendiğini göstermiştir. "Arnavut İttihadi" çalışmalarında Şemseddîn Sâmî'nin ağabeyi Abdül Bey birinci derecede rol oynamıştır. Şemseddîn Sâmî'nin İstanbul matbaasında Arnavutluk

meselesiyle ilgili olarak müdafaa yazıları yayınlanmıştır. Arnavut halkının Osmanlı devletinden ayrılmak gibi bir emel peşinde koşmadıklarını izaha çalışmıştır. 30 Eylül 1879'da İstanbul'da Sultan Abdülhamid'in izniyle kurulan "Arnavud Cemiyet-i ilmiyyesi"nin kurucuları arasında ağabeyiyle birlikte bulunmuştur. Bu dernek adına Arnavutça'nın Latin harflerine dayanan bir alfabesini kısa bir sürede hazırlamış ve Arnavutça grameri yazmıştır (YTA, 1985: 3852).

Arnavutlukla ilgili siyasi görüşlerini toplayan "Arnavudluk Ne idi, Nedir, Ne Olacak?" isimli kitabı birkaç dilde basılmıştır. 1880'de saraya alınarak, askeri teftiş komisyonunun baş katipliğine getirilmiştir. 1880'd "Âile", 1882'de "Hafta" mecmualarını çıkarmıştır.

1884'te evlenmiş, eşinin ölümü üzerine 1894'te ikinci evliliğini yapmıştır. İlmi çalışmalardan dolayı Sultan Hamid tarafından "iftihar" madalyası verilmiştir. Hayatının sonlarında Erenköy'ndeki evinde ikamete memur edilmiştir. 54 yaşında vefat etmiştir (İA, 1993:11/411).

Türk edebiyatının tanınmış yazarları arasına girmiş olan Şemseddîn Sâmî, çeşitli alanlarda eser vermiş önemli bir yazar ve dil bilginidir.

2.2. ŞEMSEDDİN SÂMÎ'NİN ESERLERİ :

Ta'aşşûk-ı Talat ve Fitnat: O devir tiyatro eserlerinin ısrarla üzerinde durduğu, gençlerin istemedikleri evliliklere zorlanmalarının doğuracağı olumsuzlukları anlatan bir romandır. 1873'te tamamlanan eser, edebiyatımızda Avrupaî tarzda romanın ilk örneği olarak gösterilmiştir. "Ancak bu hikâye edebî kıymet bakımından oldukça zayıf bir tecrübedir" (Banarlı, 1987:1077).

İskat-i Cenin- yahut – **İkisi Ölmüş, İkisi Çıldırılmış** ve **Rekabet** adlı yayınlanacak iki romanı daha bulunduğunu söylemiştir fakat bu iki roman basılmamıştır. **Suhrâb** – yahut - **Ferzendkuş** adlı trajedi denemesinde bulunan yazar. 1874-1876 arasında üç sahne eseri yazmıştır.

Bu eserlerde bilinen konuların dışına çıkmıştır. "Millî" dediği kavmin tarihine veya ahlak kurallarına dayanan konuları işlemiştir (İA, 1993, s. 411).

Besa yahut Ahde Vefâ: Bu tiyatro eseri milli piyeslere örnek olarak gösterilir (Akyüz, 1979:71-92) Eser yıllar önce gurbete çıkan bir adamın, memlekete dönüşünde eski düşmanı tarafından öldürülmek üzere iken bir kadının onu kurtarmasıyla başlar. Kadının kocası Demir Bey tarafından öldürülmüş ve kızı da kaçırılmıştır.

Bu kötü durumları duyan Tahir Ağa can borcunu da düşünerek bu duruma sebep olanı öldürmek için yemin etmiştir.

Öldürmek istediği kişinin oğlu olduğunu öğrenmiştir. Yine de yeminini yerine getirmiştir. Oğlunun ölümüne dayanamayıp intihar etmiştir (Şemseddîn Sâmî, 2004: 11).

Seydi Yahya: Sâmî'nin Abdülhak Hamid'den önce Endülüs tarihinden alınan konuları işlediği tiyatro eseridir (Şemseddîn Sâmî, 2004:11).

TERCÜMELERİ: Yazı hayatının özellikle ilk on iki senesi tercüme faaliyetleriyle geçmiştir. Avrupa edebiyatından 1885'e kadar yaptığı altı tercüme eseri bulunmaktadır. Fransızcadan tercüme ettiği eserler edebî değerden uzak, halkın ilgisini çekecek özelliğe sahiptir. Edebî nitelik taşıyan eserleri şunlardır: Victor Hugo'nun **"Sefiller"** romanı, Dani'el de Foe'nin **"Robinson"** romanı, Frederic Soulie'den **"Şeytanın Yâdigarları"** macera romanı, Florian'dan **"Galatee"** adlı hikayesi, Dumanoir ve Dennery'den **"İhtiyar Onbaşı"** adlı trajedisidir.

"Şemseddîn Sâmî'nin metne harfîyyen sadık kalmayı esas alan tercüme tutumu, döneminde eleştirilmiştir. Özellikle "Sefiller" tercümesiyle bütün eleştirileri üzerine çekmiştir" (İA. 1993: 11/411).

ÖĞRETİCİ KİTAPLARI: Şemseddîn Sâmî çeşitli konularda halka faydalı olmak düşüncesiyle edebi eserler dışında, halk için eserler yazmaya yönelmiştir. **"Gök"**, **"Yer"**, **"İnsan"**, **"Yine İnsan"**, **"Medeniyet-i İslâmiyye"**, **"Kadınlar"**, **"Esâtîr"**, **"İsân"**, **"Usûl-i Tenkit ve Tertîb"**, **Letâif"**, **"Emsâl"**, **"Himmetü'l-Himâm Fî Neşri'l-İslâm"** (Şemseddîn Sâmî, 2004:15).

ÇIKARDIĞI DERGİLER: Dergileri, Avrupa'daki yeni bilgileri halka haber vermek için en önemli haberleşme aracı olarak olarak görür. Sırasıyla **"Muharrir"**, **"Âile"**, **"Hafta"** çıkardığı dergilerdir (İslam Ansiklopedisi, 1993:11/411).

DİLBİLGİSİ KİTAPLARI: Şemseddîn Sâmî, alfabe ve dil öğretiminin kolaylaştırılması hususunda çeşitli yazı ve kitapları kaleme almıştır. **"Küçük Elifbâ"**, **"Yeni Usûl Elifba-i Türkî"**, **"Nev-Usûl Sarf-ı Türkî"** dilbilgisi kitaplarıdır. **"Kırâat-i Türkiyye, Nev-Usûl Nahv-i Türkî'yi"** bastırma fırsatı olmamıştır.

Arapça için yazdığı **"Tasrîfât-ı Arabiyye, Usûl-i Cedîd-i Kavâid-i Arabiyye, Tatbikât-ı Arabiyye."**

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİK ÇALIŞMALARI: Şemseddîn Sâmî, Türk edebiyatındaki yerini sözlük alanındaki çalışmalarıyla bulmuştur. Ömrünün son yirmi üç senesini ansiklopedi ve sözlük çalışmaları doldurmuştur (Özkırımlı, 2004:1174).

Kamûs-ı Fransevî: (1882 – 1883) İlk sözlük çalışması olan bu eser kendinden önce ortaya konulmuş, Fransızcadan Türkçeye çevrilen sözlüklerin en üstünüdür. İlk baskısı 1885'te yapılan bu eserin düzeltilmiş ikinci baskısı 1898'de yayımlandı (İA. 1993:11/411).

Kâmûs-ı Fransevî yarım asırdan fazla bir süre en çok aranan, nesillerin ihtiyacına cevap vermiş, diğer dil bilginlerinin de sözlük çalışmasına yol açmış ve onlara kaynak olmuştur. Şemseddîn Sâmî'nin sağlığında her defasında daha da mükemmelleştirilip üç defa basılmıştır (Şemseddîn Sâmî, 2004: 19).

Kamûsü'l-Âlâm: Bu büyük eser tarih, coğrafya, tanınmış kişilerin anlatıldığı ansiklopedik eser olup, İslam-Şarka ait birçok maddeyi barındırdığı için İslam ansiklopedisi görevini de üstlenmiştir. Türkçe ve Arnavutçadan başka Doğu ve Batı'nın belli başlı lisanlarına da hâkim olan dil bilgini, Osmanlı büyüklerinden bir kısmını Arnavut aslından göstermiş ve eserinin birçok yerini kontrol etmeden yazmıştır (YTA, 1985: 3851).

Eserinde Şark ve Garp kaynaklarından Türk okuyucusu için gerekli olan maddeleri seçmiş, halk için önemli olmayanları ele almamıştır.

Garp ansiklopedilerinin ihmal ettiği Şark ve Osmanlıya ait maddelere geniş yer vermiş, Batıdan ziyade Şark kaynaklarına yönelmiştir.

Osmanlı şahsiyetlerini maddelerken, çeşitli tarih kitaplarına, rahat ulaşabileceği hazır eserlerden başka kaynaklara gidememiş, geniş bir araştırma yapmadan önemli şahsiyetleri kaleme almıştır (Şemseddîn Sâmî, 2004: 19).

19.asır Türk dünyası hakkında içerdiği bilgiler, Arapça ve Farsça kaynaklara gerek bırakmayacak şekilde ön bilgiye sahip oluşu, eserin bir başvuru kitabı olmak vasfını günümüzde de devam ettiren bir özelliğidir (YTA. 1985:3852).

Kâmûs-ı Türkî: (bkz. Üçüncü Bölüm).

2.3. ŞEMSEDDİN SÂMÎ'NİN EDEBÎ KİŞİLİĞİ

XIX. asır Türk edebiyatının en önemli şahsiyetlerinden olan Şemseddîn Sâmî, değişik alanlarda eserler vermiş bir yazardır. Gazete ile başlayan yazı hayatı, telif, tercüme, mecmuacılık ve ansiklopedik çalışmalardan, sözlük çalışmalarına doğru yönelmiştir. Sözlük çalışmalarından sonra bir daha gazetecilik, roman, tiyatro ve mecmuacılığa dönmemiştir. Şemseddîn Sâmî fikirlerini halkla paylaşmak ve dille ilgili konularda bilgi vermek amacıyla yazdığı makaleleri yayımlamak için gazetecilikle irtibatını sürdürmüştür.

Nesir dilinde cümle yapısını mümkün olduğu kadar korumuştur. Tercümelerinde esas ifadeden fedakârlık yapmadığı için çevirileri eleştirilmiştir. Dilin şivesini bozmakla itham edilmiştir. Eleştiriler bilhassa “Sefiller” romanı tercümesinde daha da arttırılmıştır (Hamid, 1334: 26). Yapılan tenkitlerin devam etmesi üzerine tartışmaya Abdülhak Hamid Tarhan da katılmış ve Şemseddîn Sâmî’yi müdafa etmiştir.

Şemseddîn Sâmî, bütün tenkitlere son vermek amacıyla batı edebiyatından yaptığı son tercümesi olan “Robinson”un kapağına, kitabın başlığının altında “Harfiyen tercüme olunmuştur.” yazarak, bu yöntemi bilerek kullandığını belirtmiştir. Halid Ziya “Hatırat”ında Şemseddîn Sâmî’nin “Sefiller”i harfiyyen tercümesini tenkit edenlerin sonraları bu duruma alıştığını söylemiştir (Uşaklıgil, 1936: 89-90).

Şemseddîn Sâmî, Batı edebiyatında ya da dilde oluşan yeni düşüncelerin eski nesir dili ile ifade imkanı olmadığını savunarak, yeni bir nesir diline ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Bu fikir Servet-i Fünun sanatçılarının Avrupâî nesir tarzına zemin hazırlayan tesirlerden birini oluşturmuştur diyebiliriz (Levend, 1969: 70-76).

Şemseddîn Sâmî son yıllarında kendini Türkoloji çalışmalarına adanmış Orhun Abideleri ve Kutadgu Bilig’i Türk dünyasına kazandırmıştır. Bu dille konuşan kavmin adı Türk, dili de Türk dilidir. Türk, ‘insilabiyle iftihar olunacak’ bir büyük kavmin adıdır. Türk, Adriyatik denizi kıyılarından Çin sınırlarında ve Sibiry’a’nın uçlarına dek yayılmış olan bir büyük ümmetin adıdır.” sözleriyle belirtmiştir.

Halka faydalı olmak, yeni bilgiler öğretmek düşüncesiyle, halk için eserler de kaleme almıştır.

Ahmet Mithat Efendi ile umuma faydalı olmak düşüncesinde birleşen yazarın sağlam lise tahsilinin oluşu, dilbilgisi ve tarih bilgisinin zenginliği onu Ahmet Mithat Efendi ve diğer yazarlar yanında üstün kılmıştır (Şemseddîn Sâmî, 1298: 2/26).

Şemseddîn Sâmî, sözlük çalışmalarına başlamadan önce, halka yeni fikirlerini anlatmak için iki mecmua girişiminde bulunmuştur. Muharrir ve üç nüshadan sonra

neşredilmeyen “**Aile**” mecmuası (nr.1-3,17 Cemaziye’l-ahir,1297-2 Receb1297) ilk mecmua çalışmalarıdır. “Hafta” mecmuasında asıl faaliyetlerini gerçekleştirmiştir.

Bu mecmuada yazar ilimle ilgili bilgilerin halka aktarılmasında, bilhassa dil ve edebiyat sorularının farklı bir bakış açısıyla sunulmasında öncülük etmiştir (Akün, 1997: 11/416).

Öğretme arzusuyla eski dil öğretme usûlünü beğenmeyen yazar, eski harflerin en kolay şekilde öğrenilmesini sağlamak amacıyla “**Elifba, Yeni Usul Elifba-i Türki**” yi yazmıştır (Şemseddîn Sâmi, 2004:11).

Şemseddîn Sâmi asıl ününü sözlük çalışmalarıyla kazanmıştır. Ömrünün 23 senesini ansiklopedi ve sözlük çalışmalarına ayırmıştır. Yaşadığı dönemde sözlük çalışmalarını tek başına üstlenmiştir.“Bir dilin sözlüğü, o dilde kullanılan bütün kelimeleri toplamış, kullanılmayan kelimeleri de atmış olmalıdır. Dilimiz Türk dilidir. Bu dilin sözlüklerine başka ad düşünmek saçmadır.” diyerek sözlük hakkındaki düşüncelerini dile getirmiştir (Levend, 1969: 110-111).

Şemseddîn Sâmi, ilk eserinin gördüğü rağbet ve çevresi tarafından artan istekler dolayısıyla iki yıl içinde Kâmûs-ı Türki’yi oluşturmuş ve diğer sözlüklerin aksine Türkçe kelimelere fazlaca yer vermiştir. “Dilimizin Türkçe, Arapça ve Farsçadan meydana gelmiş olduğu söylenir. Bu birleşme, başka dillerde olduğu gibi adeta bir imtizâc-ı kimyevî ile hâsıl olmadığından, kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler yabancı olarak durmakta olup dilimize karışmamış, dilimizin kuralları ve şivesi değişmemiştir. Ne zaman istesek bunları atıp dilimizi değiştirebiliriz. Gereksiz yabancı kelime ve deyimleri dilimizden çıkarıp salt Türkçe kelimeleri çoğaltmaya çalışmalıyız. Türkçemiz sanıldığı gibi dar bir dil değildir. Usta bir kâtibin kaleminden çıkan bir eser, okuyup yazması olmayan bir Türk’e okunsa bir şey anlar mı? Okunduktan sonra kendisine bu Türkçedir desek inanır mı?” diyerek Türkçeyle ilgili düşüncelerini belirtmiştir (Levend, 1969: 110-111).

Şemseddîn Sâmi, Türk dili ve onun sorunlarını millî bir görüşle ele alarak, sadece Osmanlı sahası değil, Osmanlı sahasının da dışına çıkarak Orta Asya’ya kadar ulaşan asıl kökümüze de yönelir. Kâmûs-ı Türki mukaddimesinde “Osmanlıca ve Çağatayca” tabirini Türk dilinin bir şubesi olarak kullanmıştır (Şemseddîn Sâmi, 2004: 14). “Türkçeye Osmanlı denilemez. Bu dille konuşan kavmin adı Türk, dili de Türk dilidir. Türkçeye Osmanlıca demek ne kadar yakışmazsa, Maverâünnehir’de ve Çin’deki “hem cinslerimizin diline de Çağatayî demek o denli yakışmaz. Çünkü Çağatay “Akvam-ı Türkiyye’den yalnız küçük bir kavmin adıdır. Ondaki Türkler’in

diliyle bizim dilimiz bir olduğundan, ikisine de Türk dili adı verilmek gerekir. Aradaki farkı göstermek istersek, onlarınkine doğu Türkçesi, bizimkine batı Türkçesi demek uygun olur.” diyerek Türkçeyle ilgili düşüncelerini belirtmiştir.

Şemseddîn Sâmi’yi çok fazla meşgul eden sorun, edebiyat ve yazı lisanımızın Arap, Fars kelime ve kurallarından kurtularak sadeleşmesi millileşmesidir. Osmanlıcanın Türkçe, Arapça ve Farsçadan meydana gelen bir dil düşüncesi karşısında, böyle bir dilin olamayacağını, dilimizdeki yabancı unsurlara bağlı bir Türkçe değil müstakil bir dil olması gerektiğini savunur.

Şemseddîn Sâmi, Arapça ve Farsça kelimelerden mümkün olduğunca uzaklaşılması, bunların Türkçe gramer kurallarına uydurulması gerektiğini vurgular (Banarlı, 1948:11/336-338). Şemseddîn Sâmi Türk edebiyatı içerisinde gerek dil çalışmaları gerekse edebiyat faaliyetleriyle öne çıkan önemli şahsiyetlerden biridir. Döneminin fikir dünyasında Batı’nın etkisiyle değişen Şemseddîn Sâmi, edebiyatımızın milli kökenine inebilen dil sahasında çığır açabilecek kadar çalışma sergileyen, hem ilmî, hem de fikrî boyutta öne çıkan bir edebiyatçı kimliği taşımaktadır (Bilgin, turkiyat.selcuk.edu.).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÂMÛS-I TÜRKÎ VE SÖZLÜKLER

3.1. KÂMÛS-I TÜRKÎ

Kâmûs-ı Türkî, taşıdığı isim ve Türkiye Türkçesini, Türk dilinin tarihi ve coğrafî yayılışını geniş bir şekilde işleyen mukaddimesi, esere hâkim olan yeni düşünceleriyle Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir.

1574 sayfadan oluşan Kâmûs-ı Türkî’de toplam 26804 kelimenin tanımı yapılmıştır. Bu kelimelerden 545 tanesi edebiyat terim ve kavramı olarak belirlenmiştir. Eserde diğer alanlara ait pek çok terim de bulunmaktadır. Eserde tespit edilenlerden 422’si Arapça, 66’sı Türkçe, 47’si Farsça, 5’i Fransızca 5’i de Yunancadır. Şemseddîn Sâmî’nin belirlediği “d” kısaltmasıyla verilen sözcükler edebiyat terimi olarak ele alınmıştır.

Üç sütun üzerine tertip edilmiş Kâmûs-ı Türkî, Türk dilinde kullanılan Arapça, Farsça, Rumca, İtalyanca, Fransızca bütün sözcüklerin bir arada bulunduğu, Türkçenin en zengin sözlüklerinden biridir denilebilir.

Bu eserde özellikle Türkçe kelimelere verilen değer dikkat çekicidir. Bir kelime Türkçe ise o kelimenin tüm anlamları ve varsa deyimleri detaylı bir şekilde sunulmuştur.

Kelimeler Arap alfabesine göre sıralanmış; okunuşları detaylı, şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde açıklanmıştır. Arapça ve Farsçadan alınmış kelimeler ayrılmış, Türkçe, Arapça gerekse Farsça kelimelerin türeme şekilleri ve yapısı belirtilmiştir.

Geniş bir bilgi birikimine sahip olan Şemseddîn Sâmî 54 yıllık hayatında birçok esere imzasını atmayı başarmış üretken bir yazardır. Yaşamının son yıllarını yine yazarak, araştırarak geçirmiştir.

Tüm yaşamını Türkçeye adanmış, dilin sorunlarını incelemiş; Türkçenin yabancı sözcük ve kurallardan arındırılmasına çalışmıştır. En önemli çalışmalarını dil konusunda yapmış, Türkçeye Osmanlıca denmesine karşı çıkmıştır. Ona göre: “Türkçe konuşan kavmin adı Türk’tür. Arapça ve Farsça sözcükler yüzyıllarca kullanılmalarına rağmen Türkçeye kaynaşmamış dilimize yabancı kalmıştır. Doğu Türkçesi söyleyiş kalabalığına karşın sözcük dağarcığı bakımından Batı Türkçesinden zengindir.

Bu nedenle Batı Türkçesine tercih edilmelidir. Türkçeyi zenginleştirmenin yolu yabancı sözcüklerin kullanımının artırılmasıdır.”(Banarlı, 1995:1076).

Şemseddîn Sâmi, Osmanlıcadaki sözcüklerin yüzde 80'inin konuşma dilinde kullanılmadığını, Tanzimat edebiyatının Osmanlı ve Osmanlıca etkisinden uzaklaşmaya çalışmasına rağmen, sözcük kaynağı konusunda sıkıntı çektiğini savunur (İA. 1993: 11/411).

Türkçenin söz varlığı hazinesini ortaya çıkarmayı gaye edinen yazar yalnız o günde kullanılan, yaşayan kelimelerin izahıyla kalmayıp; önceki zamanlarda kullanılan müştaklarını da ele almış, bunun yanında Anadolu Türkçesi'nin unutulmuş eski sözcüklerini canlandırmaya çalışmıştır.

“İçinde Arapça ve Acem'den alınmış çok fazla kelime bulunduğu halde eserine Kâmûs-ı Türkî diye isim koyuşundaki neden de Şemseddîn Sâmi tarafından izah olunmuştur. Yazara göre: “Bizim dilimiz Türk dilidir.” Bu lisana mahsus lügat kitabına başka isim düşünmek hatadır. Dilimizde kullanılan kelimeler hangi lisandan gelmiş olursa olsun gerçekten kullanılan ve bilinen kelimelerse onları tamamıyla Türkçe kelimeler arasında saymak lazımdır.” (Banarlı, 1995: 1077). Sâmi, dilimizin ıslahı ve Türkçe sözlerle zenginleştirilmesi için Şark Türkçesi'nin sözlük hazinesine başvurulması gerektiğini savunur. Alî Şîr Nevâî'nin eserlerinin okulda ders kitabı olarak okutulmasını ister (İA. 1993: 11/412). Dilin ağdalı ve terkipli olduğu Tanzimat döneminde sade Türkçeyle lügat çıkarmaya çalışması takdire şayandır.

Yirmi yıllık tecrübesiyle kaleme aldığı ve iki yıl gibi kısa zamanda hazırladığı sözlükte yeri geldikçe kendi duygu ve düşüncelerini de belirtmiştir. Örneğin: Sahne kelimesinin açıklanmasında: “Lisânımızda birinci def'a olarak bundan takriben otuz sene muqaddem taraf-ı 'âcizânemden kullanılmış ve hâtırında kaldığına göre Mısır'da maṭbū-ı 'Arabî bir tiyâtro kitâbında görülmüşdü. Lâkin 'Arabî'de Şâdi'n fethiyle böyle bir lügat bulunmadığı gibi, Şâdi'n zımmıyla olan Şahname'niñ de ma'nen münâsebeti yokdur. Binâ'en-'aleyh ya hâ'sız “saḥn” kullanılmak ve yâḥūd Fârisî kâidesince “o” he taḥşîş için kabûl olunarak lügat Türkçe 'add idilmek iktizâ ider”sözlerine yer verilmiştir (Şemseddîn Sâmi, 2004: 819).

Eserde yazar yaşadığı dönemde kullanılıp da yazım yanlışlığı olan ya da yanlış anlamlandırılan sözcüklerin doğru yazımını ve kullanımını detaylı bir şekilde ele almıştır.

Sözlükte Divan edebiyatı ve dille ilgili terimler ağırlıktadır. Bunun yanı sıra terimlerin açıklanmasına Türkçe kelimelere göre daha az örnek verilmiştir.

Birleşik sözcüklerin oluşumunu, müennes, tesniye vb. göstererek kullanım şekilleriyle belirtmiştir. Divan edebiyatı terimlerini ise olduğu gibi almamış, o dönemde şiirde sıkça kullanılanlara yer vermiştir. Halk edebiyatının anonim ve Tekke edebiyatı terimlerine Aşık edebiyatından fazlaca yer vermiştir.

Şemseddîn Sâmi, Kâmûs-ı Türkî'de kısaltmaları nesh ve rika yazı ile göstererek ikiye ayırmıştır. Bu ayırmada “د” (dal) harfini hem gramer hem de edebiyat için kullanmaktadır. Eserdeki diğer alanlara ait terimler de özel kısaltmalarla gösterilmiştir. Kelimelerin türlü anlamları yaygın kullanım derecelerine göre rakamlarla sıralanmış, anlamı aynı olanlar virgül, örnekler iki noktayla ayrılmıştır. Terimlerle, anlamı değişik olan deyimler, = işaretiyle belirtilmiştir.

Kelimenin türü farklılaştığında yahut, veya, ve bağlaçları kullanılmıştır. Bilimsel terimlerle kelimenin anlamını değiştiren deyimler || işaretiyle gösterilmiştir.

Nedîm, Bâkî, Fuzulî gibi önemli şairleri eserinde belirtmiştir. Nedîm için: “Her zaman güzel ve latif fıkralarla insanları eğlendiren önemli bir zattır.” tanımını yapmıştır (Şemseddîn Sâmi, 2004: 1406).

Şemseddîn Sâmi, Kâmûs-ı Türkî ile adını silinmeyecek, unutulmayacak şekilde Türk Edebiyatına altın harflerle yazdırmıştır.

3. 2. KÂMÛS-I TÜRKÎ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Kâmûs-ı Türkî üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Tez çalışması olarak ulaşabilenler aşağıda belirtilmiştir.

* Selma Gülsevin, “Türkçede fiilden isim yapan ekler ve kullanışları: Kamus-ı Türkî'ye göre” yüksek lisans tezi: 103 sayfa, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Gürer Gülsevin, 1992.

* Emel Esentürk, “Türkçe sözlük ve Kamus-ı Türkî'deki deyimlerin karşılaştırılması”, yüksek lisans tezi: 426 sayfa, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nesrin Altun, 2000.

* Kasım Gür, “Kamus-ı Türkî'de isimden isim ve fiil türeten ekler”, yüksek lisans tezi, 198 sayfa, Danışman: Prof.Dr. Gürer Gülsevin, 2003.

* Furqan Hameed, “Şemseddin Sami'nin dilciliği ve Nev Usul Sarf-ı Türkî' adlı grameri”, doktora tezi: 174 sayfa, Danışman: Prof. Dr. Hamza Zülfikar, 1993.

* Şerife Tuba Derin(Akden), “Şemseddin Sami Usul-i Tenkit ve Tertip”, yüksek lisans tezi:104 sayfa, Danışman: Y.Doç. Dr. Halim Seraslan, 1997.

* Sibel Işık Kır, “Edebiyatçı yönüyle Kamus-ı Sami”, yüksek lisans tezi: 223 sayfa, Danışman: Prof. Dr. Abdullah Uçman, 2003.

Kâmûs-ı Türkî ile ilgili bilgilere pek çok ansiklopedi maddesi ve makalelerden de ulaşılabilmektedir. Bu çalışmalardan bizim yararlandıklarımız kaynakçada yer almaktadır.

3.3. SÖZLÜK

Sözlük, bir dilin veya dillerin kelime hazinesini (sözvarlığını) söyleyiş ve yazılış şekilleriyle veren, sözcüğün kökünü esas alarak, bunların başka unsurlarla kurdukları sözleri ve anlamlarını, değişik kullanışlarını gösteren yazılı eserdir. Eski dilde sözlüklere lügat, kamus denir. Leksikoloji sözcükbilimidir. Sözlükçüye leksikografi denir. Lügatçe, sadece bir kitapta geçen terimleri anlatır (glossary).

Sözlükler, sözcüklerin anlamlarını veya farklı dillerde ki anlamlarını açıklayabilir. Sözlüklerde bir sözcüğün birden fazla anlamının olduğu durumlar olabilir, fakat genelde ana anlamı ilk başta gösterilir.

Birçok sözlük sözcük ile ilgili; okunuşu, dilbilgisi, türemiş sözcükleri, tarihi, etimolojisi, resim, kullanım bilgisi, deyim veya cümle içinde kullanımı hakkında bilgiler de verebilir. Sözlükler genelde kitap halinde bulunmaktadır. Sözlükler tek dilli veya çok dilli olabilir. Genel veya özel alanlarla ilgili sözlükler hazırlanabilir. Türleri şöyledir: Ansiklopedik, kavramsal, örnekli, tek dilli, çok dilli, lehçeli, eşanlamlı, karşıt anlamı, köken bilimsel, argo, terimler, deyimler, atasözleri, mesleki terimler, karşılaştırmalı tarihi sözlükler.

Basılan en eski sözlük, ilk matbu eserlerimiz arasında adı geçen Vankulu Lügati'dir.

a. Dilbilgisi, Dilbilim Terimleri Sözlüğü

- ALTINÖRS, Atakan (2000) Dil Felsefesi Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- BENGİ-ÖNER, Işın (2001) Çeviri Bilim Terimleri Sözlüğü, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- GÖĞÜŞ, Beşir (1998) Anlatım Terimleri Sözlüğü, Dil Derneği Yayınları, Ankara.
- HATİBOĞLU, Vecihi(1982) Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, DTCF Yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- HENGİRMEN, Mehmet (1999) Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Engin Yayınları, Ankara.
- KOÇ, Nurettin (1992) Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- KORKMAZ, Zeynep (1992) Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.

- POPOVIĆ, Anton (1987) Yazın Çevirisi Terimleri Sözlüğü, Hazırlayan: Suat Karantay, Yurdanur Salman, Metis Yayınları İstanbul.
- TOPALOĞLU, Ahmet (1989) Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- VARDAR, Berke (2002) Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Multilingual Yayınları, İstanbul.

b. Yazın Terimleri Sözlüğü

- AKALIN, L. Sami (1994) Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Varlık Yayınları, 6. baskı, İstanbul.
- GENCAN, Tahir Nejat, Haydar EDİSKUN, Baha DÜRER, Enver Naci GÖKŞEN (1974) Yazın Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.
- ÖZDEMİR, Emin (1990) Edebiyat Bilgileri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ÖZKIRIMLI, Atilla (1984) Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, 4 cilt, 3.baskı, Cem Yayınevi, İstanbul.
- ÖZKIRIMLI, Atilla (1991) Açıklamalı Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Altın Kitaplar, İstanbul.
- YÖRÜK, Yaşar (1987) Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Ankara.

c. Belâgat Kitapları

1. İsmail Hakkı Ankaravî, **Miftâhu'l-Belâga ve Mısbâhu'l-Fesâha**, 1284/1867.
2. Mehmet Nüzhet, **Mugni'l-Küttâb**, 1286/1869.
3. Selim Sabit, **Mi'yâru'l-Kelâm**, 1287-1870.
4. Mehmet Mihri, **Fenn-i Bedi**, taş basma.¹
5. Ahmet Hamdi, **Teshilü'l-Aruz ve'l Kavafi ve'l-Bedâyi**, 1288,1289/1872.
6. Süleyman Paşa, **Mebâni'l-İnşâ**, II cild, 1288-1289/1872².
7. Ali Cemaleddin, **Aruz-ı Türki (İlm-i Kavafi, Sanayi-i Şiiriyye) ve İlm-i Bedi** 1291/1874. (*Fatih Köksal' da 1290*)
8. Ahmet Hamdi, **Belagat-ı Lisan-ı Osmâni** 1293/1876.
9. Mihalicli Mustafa Efendi, **Zübdetü'l-Beyân**, 1297/1880
- 10.El-Hac İbrahim, **Hadikatu'l-Beyân**, İstanbul, 1298/1881.
- 11.Ahmet Cevdet Paşa, **Belâgat-ı Osmâniyye**, 1298-1299/1881-1882.

¹ Bu kitap Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın Abdülaziz devrinde (1872)'de İstanbul'u ziyareti dolayısıyla basılmıştır.

² Süleyman Paşa'nın bu eseri üzerinde Kâzım Yetiş'in "Edebiyat Nazariyesi Sahasında Batıya Açılan İlk Kitap: **Mebâni'l-İnşâ**", Mehmet Kaplan'a Armağan, İst. 1984. çalışması vardır.

12. Recâizade Mahmut Ekrem, **Talim-i Edebiyat**, 1299/1882 (hurufat baskı).³
13. Abdurrahman Fehmi, **Tedrisât-ı Edebiyye**, birinci kısım, İstanbul 1302, Karabet ve Kasbar Matbaası, 176 s.
14. İbnü'l-Kâmil Mehmet Abdurrahman, Mekteb-i Asır (İdâdi Kısım) , (Tertib-i Cedid) **Belâgat-ı Osmâniye**, Dersaâdet 1309/1891, Kasbar Matbaası, 80s.
15. Mehmet Rifat, **Mecâmiü'l-Edeb**, Dersaâdet, 1308/1891, Kasbar Matbaası, 936s.
16. Menemenlizâde Tahir, **Osmanlı Edebiyatı**, (İstanbul) 1310/1897, Kasbar Matbaası, 234 s. (*Fatih Köksal'da 1314.*)
17. Mehmet Celâl, **Osmanlı Edebiyatı Numuneleri**, Dersaâdet 1312/ 1896-1897, Matbaa-i Safâ ve Enver, 615s.
18. İsmail Hakkı, **Esrâr-ı Belâgat**, Mukaddime, birinci tab'ı, Kostantiniyye 1317 / 1899, Matbaa-i Ebüzziya, 100s.; Cüz-i Evvel, birinci tab'ı, İstanbul 1318/1900, . Asadoryan Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, 156s.
19. Süleyman Fehmi, **Edebiyat**, Dersaâdet, 1325/ 1909 Hilal Matbaası, 360s.
20. Midhat Cemâl, **Edebiyat Dersleri**, Dersaâdet 1326/ Karagöz Matbaası, 94s.
21. Anonim Bir Eser (Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet Kitapları, 0/284 numarada kayıtlı olup fişinde “**Edebi Sanatlara Dair Taş Baskı Bir Kitap**” kaydı bulunmaktadır. 184 sahifedir.
22. Mirduhizâde Abdurrahman Süreyya, **Mizanü'l-Belâga**, tab'ı evvel, İstanbul 1303/1885 Ceride-i Askeriye Matbaası 405s.
23. Mirduhizâde Abdurrahman Süreyya, **Sefine-i Belâgat**, birinci tab'ı, Kostantiniyye 1305/1887–1888, Matbaa-i Ebüzziya, 200s.
24. Muallim Naci, **İstulâhât-ı Edebiyye**, İstanbul 1307/1890, A, Asadoryan Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, 280s.
25. Ali Nazimâ, **Muhtıra-i Belâgat**, İstanbul 1308/1890 Kasbar Matbaası, 36s.
26. Ruscuklu M. Hayri, **Belâgat**, Aydın 1308/1890-1891, Aydın Vilâyet Matbaası, 36s.
27. Diyarbekirli Said Paşa, **Mizanü'l-Edeb**, İstanbul 1305/1888 A. Asadoryan

³ Talim-i Edebiyat 1296/1879'da litografya halinde yayınlanmaya başlamış, hurufat baskısı ise, 1299/1882'de yapılmıştır. Önce cüz cüz neşredilen Belâgat-ı Osmâniye'nin ilk cüzü 1298/1881'de çıkar. Eser, 1299/1882'de tamamlanmıştır. Şu halde Talim-i Edebiyat'ın taş baskısı Cevdet Paşa'nın eserinden önce ise de, hurufat baskısı ondan sonradır.

İsmail Parlatur'un “**Talim-i Edebiyat ve Benzerleri**, Ankara 1972-73, Yüksek Lisans Tezi, 120s.” ve Kâzım Yetiş'in “**Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sâhasına Getirdiği Yenilikler**, Doktora Tezi, 1981, 686 s.” çalışması mevcuttur.

Şirketi Mürettibiye Matbaası.

28.Köprülüzade M. Fuad – Şahabeddin Süleyman, **Malûmât-ı Edebiye**, iki cild,

Dersaâdet 1330/1914, Kanaat Matbaası.

29.Ali Nihad Tarlan, **Edebi San'atlere Dair**, İstanbul 1930, 88s.

30.Tâhirü'l-Mevlevi (Tahir Olgun) , **Edebiyat Lügati**, Neşre Hazırlayan: Kemal Edip Kürkçüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1973 (ilk basım 1936).

31.M. Kaya Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri I Belâgat**, Sevinç Matbaası, Ankara 1980.

32.M. A. Yekta Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi/Belâgat**, Risale Yayınları, İstanbul 2000.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TERİM SORUNU, KÂMÛS-I TÜRKÎ'DEKİ EDEBİYAT TERİM VE KAVRAMLARININ DİZİNİ, KÂMÛS-I TÜRKÎ'DE GEÇEN EDEBİ SANATLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

4.1. TERİM SORUNU

Terim, belli bir uzmanlık alanına ait olan kavramları belirtmek için kullanılan kelimelere denmektedir. Belirlenmiş bir bilime has kavramları ifade etmek için kullanılan sistem ise terminolojidir.

Batıda kültür mirası olarak var olan kaynak terim ve kavramlardır. Terimlerin bir medeniyetin milli dili kadar önemli olduğu bilinmektedir. Bunun sebebi: “Bilimin evrensel bir karakterinin olması ve terminolojinin milletler arasında iş birliğine dayanma zorunluluğudur.” Günümüzde gelişmiş ülkeler terim sorununu çözebilmek için iş birliği yapmaktadır (Filizok, ege.edebiyat.org.).

Türk terim biliminin bugün yaşadığı sorunlar bilinmektedir. Batı dünyasında terim çalışmaları ve araştırmaları bilimsel olarak dernekler, üniversiteler, ulusal ve uluslararası kurumlar, enstitüler vb. yoluyla gerçekleştirilmektedir. Türk bilim adamlarının da bu çalışmaların dışında olması kabul edilemez. Çünkü ülkemizde terminoloji ve onun alt dalları akademik seviyede kurulmamıştır (Dündar, 2004: 103).

Türk bilim hayatının önündeki en önemli engelin terim sorunu olduğu bilim adamlarınca kabul edilmektedir. Terimler çoğu zaman sistematik düşünmeden elde edilmiş ürünlerdir, bir sistem ve sınıflandırma içerisinde bulunurlar. Ülkemizde terimlerin sınıflandırılması hep göz ardı edilmiştir (Mengi, 2000: 1423).

Bu konuda çok fazla çalışması olan Prof. Dr. Rıza FİLİZOK da; “Kullandığımız terimlerin çoğu hangi ağaçlardan koparıldığının bilmediğimiz bir yaprak yığını gibi önümüzde durmaktadır. Terimin hangi sınıflandırmanın üyesi olduğunu bilinmeden kavranması, daha önemlisi tanımlanması imkânsızdır. Aynı sınıflandırma içinde yer alan terimler, Türkçeye farklı zamanlarda, farklı dillerden farklı kişi ve dil eğilimleriyle aktarılmış, sonuçta sistematik olmayan bir terim bilimi doğmuştur. Terim çalışmaları, ferdi çabaları gerektirmekle birlikte esas olarak kurumsal çalışmalara dayalı bir faaliyet alanıdır. Terim bilimi yüksek seviyede uzmanlık gerektirmektedir ve mutlaka sistematik

olmak zorundadır.” diyerek terim probleminin akademisyenlerce çözüleceğini vurgulamaktadır.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Türk terim biliminde eskiyle bağları koparma yolunda, yabancı kelimeler ve bunun yanında terimlerin Türkçeleştirilmesi ideal olarak benimsenmiştir. Terimlerin tamamen Türkçe olması anlayışı yaygınlaşmıştır. Günümüzde ise Türk aydınları terim konusunda iki farklı görüş içerisindedirler. Birinci görüş terimleri tamamen Türkçe kelimelerden meydana gelmesinin gerekliliği; ikinci görüş ise terimlerin Türkçeleştirilmesini reddetmekle birlikte, dilimize girmiş, benimsenmiş Arapça-Farsça kelimelerin terim olarak kalmasının gerekliliğini savunmaktadır.

Dil bilimciler arasındaki bu ayrılık eğitim ve kültür hayatımızda iki farklı terminolojinin doğmasını ortaya çıkarmıştır. Bu durumda sözlüklerde bir terimin birbiriyle çelişen tanımlarında tanımlarını da görmek mümkün olmaktadır (Mengi, 2000: 1423).

Tanzimat’tan beri yanlış yol izlenerek Batı bilim dünyasından yapılan çeviriler esnasında rastlandıkça karşılıklar aranmış ve bu karşılıklar terim gibi kabul edilmiştir. Bundan dolayı terimlerden çoğunun kökeni bilinmemektedir. Terimlerin sınıflandırılması olmadan kavranması ve tanımın doğru bir şekilde yapılması da zordur.

Aynı sınıflandırması terimler dahi Türkçeye farklı zamanlarda, farklı dillerden, farklı ilgilerle aktararak bilimsel olmayan terim bilimi ortaya çıkmıştır. Terim bilimi üzerinde çalışma yapanların yukarıda sayılan sorunları çözülebilecek derecede bilgi sahibi olması gerekmektedir.

Terim sorununun çözümü öncelikle terim bilimi ilkelerinin kavranmasında aranmalıdır.

Sınıflandırmalar, adlandırmalar, dış medeniyetin sunduğu terimler, yeni sınıflandırmaları kavrayabilmek, tüm verileri eski kavramlarla bütünleştirmeye bağlıdır. Terim bilimi, bir toplumun kültürüne dayandığı ölçüde etkin olmaktadır. Bize ait olan terimlerin geliştirirken batı dünyasında olduğu kadar, bin yıllık tarihi birikimimizden de yararlanmak esas olmalıdır. Ne yeni ne de eskiyi temsil edemeyen terim kültürümüz; eski ve yeni bilimlerin birleşmesinden yeni bir bilim anlayışına ulaşmalıdır (Filizok, ege.edebiyat.org.).

Atalarımız terimleri doğru kullanmaya ve sınıflandırmaya dikkat edip; terimle bilim ilişkisini iyi kavramışlardır. Türk ve İslam bilginleri sistemli bir terim alanı oluşturmuşlardır. Ahmet Cevdet Paşa’nın Belâgat-i Osmaniye adlı eseri bu çalışmanın

bir üründür. Ahmet Cevdet paşa XIX. yüz yılın devlet adamı, dilbilgini kimliğiyle sanatkarâne bir üslupla dilbilgisi ve edebî bilgiler kitabını oluşturmuştur. Belâgat-i Osmaniye medreselerde ders kitabı olarak da okutulmuştur (Kalyon, 2001: 330-347).

Tezimizin amacını oluşturan Şemseddîn Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî adlı eserindeki 'Edebiyat terim ve kavramlarının' tespiti sırasında; terimlerin hepsine bir düzen içerisinde ayrı ayrı kısaltmalar verildiği gözlenmiştir. Terimler Kâmûs-ı Türkî'de deyimler ve atasözlerden daha fazla olup || işaretiyle ayrılarak bölümlenmiştir (Esentürk, 2000 : 424).

Kâmûs-ı Türkî'de edebiyat terimleri "d." kısaltmasıyla verilmiştir. Ali DÜNDAR; "Terim Sorunu" adlı makalesinde Şemseddîn Sâmî'nin "Akvam-u ümemin mevcudiyet-i siyasiye ve maneviyeleri başlıca lisanlarının derece-i intizam ve mükemmeliyetine tabidir" sözlerinden dilimizde terim kavramını ilk kez gündeme getirildiğini belirtmektedir (Dündar, 2004: 103).

Terim sorunu çözüm bekleyen bir engel olarak bilim hayatının önünde durmaktadır. Bu sorunun çözümü akademisyenlerin çalışmalarına bağlıdır.

4.2.KÂMÛS-I TÜRKÎ'DEKİ EDEBİYAT TERİM VE KAVRAMLARININ DİZİNİ

Ā(elif)

- ĀBDĀR** : ş. fa. (āb-dāšten.) 1. Şulu, ter ü taze: 2. Revnaklı, parlak. 3. Ma^cnîdâr
- ĀŞĀR** : sz. cm. ^car. fd: Eşer. ba. Eşer.
- AÇIK** : ş. [«açmak»dan] 1. Kapatılının zıddı, meftûh, güşâde: Açık kapı, ev sandık. 2. Mesdûd olmayan mâni^csiz: Açık yol. 3. Geniş, vâsi^c: Açık meydân, deñiz. 4. Örtüsüz, çıplak, mekşûf, ^curyân: Başı, kolları açık. 5. Seyrek, aralıklı: Açık adımlar; açık kaş. 6. Bulutsuz, berrâk: Açık hava. 7. Āşikâr, ayân, vâzih: Açık söz, ^cibâre. 8. Müferreh, dil-güşâ: Açık bir yer. 9. Koyu olmayan, beyaza çalan: Açık mavi, penbe. 10. Perdesiz, ^ciffet huşûşunda lâ-ubâlî: Fûlan kadın açıktır, açık meşrebli. 11. Saçsız, boş, münhal: Açık me'mûriyyet. 12. Maḥfûz olmayan, istihkâmsız: Açık liman, kaşaba. 13. Bozuk, ihtilâflı: fûlanla aramız açıktır. 14. İsmi taşriḥ olunmayan: Açık bono, poliçe ||Açık ağız = Ḥamâkat, şaşkınlık. ||Açık el = Cömerdlik, şehâvet, eli açık = Cömerd, şehî. ||Başı açık = Serbest, pervâsız. || Açık saçık = Perişân kıyâfetde. ||Açık kapı = Mihmân-nüvâzlık, misâfir perverlik. ||Açık göz = Uyanık becerikli. ||Gözü açık = Arzusuna nâ'il olmayıp ḥasretde kalan = ḥ 1. Āşikâre, şarâḥaten = Açık söylemek. 2. Sesle, cehren: Açık okumak.
- ĀḤĀR** : ş. ^car. ş: Āḥirî uḥrâ («āḥar»dan ştf.) Başka, gayri, diger: Vaqt-i āḥar = Başka vakit; o baḥş-i āḥar = O başka baḥş; ta^cbîr-i āḥarla = Başka ifâde ile.
- AÑLATMAK**: mż, Añladır. ft. 1. İfhâm, tefhîm etmek, añlayacak şürette ifâde etmek: Bu adama maḥşadımı añlatmağa çalışıyorum. 2. Öğretmek, ta^clîm, tedris etmek: ders añlatıyor. 3. Şarâḥaten söyleyerek remz ü îmâ ile işrâb etmek: Ben yarın gelmeyeceğimi añladır gibi oldum.

- ĀHENG** :s. fa. 1. Kaşđ, niyyet: Āheng-i sefer. z. 2. Düzen, eşvât arasında tevâfuğ, maķâm, 3. Çalgı taķımınıñ icrâ ettiği taķsım, peşrev. 4. Çalgı ile eglence, tarab. 5. Eşvât, elvân vesâ'ire arasında muvâfaķat, tevâfuğ, uygunluk 6. Elsine-i turâniyye kelimelerini terkīb iden heceler arasında tevâfuğ. [fr. Harmonie.] ||Āheng etmek = Eglenmek. ||Çalgıya āheng vermek = Düzen vermek.
- İBHĀM** : sz. 'ar. cm: İbhāmât [mş. İf'āl] Kāpalı ve meşķük bir şüretde ifāde: Bu sözde ibhām vardır.
- İTBĀ'Ā** : sz. 'ar. [«tebā'»dan mş. İf'āl. Ancak burada maşđariyyet ma'nāsı maķşūd degildir] **d.** Bir kelimeniñ arķasından lafzen oña müşābih olarak ĩrād olunan lafz-ı mühmel; At mat, kılıç mılıç gibi; itbā' için ĩrād olunmuş bir lafz-ı mühmeldir denilir.
- İTHĀF** : sz. 'ar. [«tuħfe»den mş if'āl] Armağan ve tensüh verme, hediye taķđım ve irsāli, ihdā: Birçok güzel şeyler ithāf etti. [«ihdā» daha müsta'meldir.]
- EŞER** : sz. 'ar. cm: Āşār. 1. 'Alāmet, nişān, bir şeyiñ vücūduna delālet eden hāl: Bir eşer-i ħamiyyet gösterdi. 2. Vücudu ķalkmış bir şeyiñ kalan kısmı, baķıyye: Burada binā eşeri yoķtur; orada bir eski şehriñ āşarı mevcūttur. 3. Bir Adamiñ vücūda getirdiği şey', te'līf, iħtirā', taşni' ve i'māl: Şāh-nāme Firdevsī'niñ, Tabā'at Gutanberg'iñ, Süleymāniye cāmi'-i şerīfi mi'mār Sinān'iñ eşeridir. 4. Te'līf, kitāb: Nevā'i'niñ «Mecālisü'n-nefāis»i güzel bir eşerdir; āşār-ı eslāf içinde ħırz-i cān olacak kitaplar vardır. 5. Fi'l, 'amel, te'sīr: Taşta muzmer olan āteşe āb etmez eşer. 6. Eski zamanlardan maşnū'āt-ı beşeriyye: Eski Mısırleriñ āşarı cālib-i ħayrettir. 7. Ĥadīş-i şerīf, 'ilm-i ħadīş, ħaber. 8. Tārīħ, vaķāyi'. ||Āşār-ı 'atīķa = Ezmine-i kadīmeden ķalma maşnū'āt-ı mühimme. ||Āşār ķılmaya = Te'līfāt, muħarrerāt. || Külliyyāt-ı āşār = Bir mü'ellifiñ mecmu' te'līfātı.
- İCMĀL** :sz 'ar. [ceml»den mş. if'āl] 1. Bir sözüñ tafşilāt ve teferru'ātına girişmeksizin sūret-i 'umūmiyyede ve toptan beyānı, ħulāsa, telĥiş: sözü

icmāl etmek. 2. Hisābda a' māl-i erba'adan cem' 3. Bir uzun hisābdan çıkarılan hülāşa: Ay, sene icmāli. 4. Ğazeteleriñ umūr-ı siyāsīyye-i 'umūmiyyeniñ hāl-i hūzırını hülāşa ederek başta yazdıkları maķāle, cümle-i siyāsīyye.

İCMĀLEN : h. 'ar. Hülāşa tārīķiyle mücmelen, muhtaşıran.

İHTİVĀ' : sz. 'ar.[«havāyat»dan mş. ift'āl] İçine alma, cāmiā' ü şāmil olma, ihāla: Bu tab'ır bir çok ma'āniyi ihtivāider = Hāvī ve şāmidir.[Ba'zı isimlere lā- haķķ olarak Fārisī kā'idesince birtakım se'ķim ü vaşf terkībler teşķil ider, ki mücerred kitābet-i resmiyyeye sığınmağla pāyidār oluyorlar] Mekārim-i ihtivā = Mekārim-i hāvī(!).

İHTİRĀ' : sz. ar. cm: İhrāca'āt.[«har'»dan ms. ifti'āl] Misli sebķ itmemiş bir ālet ve makine vesā'ire icādi: Telğrafiñ, vapuruñ, tabā'atıñ ihtirā'ı. ||mc . Aşlı olmayan bir şey'in kurulup vāķı' u şahīh gibi gösterilmesi: Bu havādişi kendisi ihtirā' itdi. || d. Kimse tarafıdan kullanılmamış ta'birler ve manzumlar şarfı: Bu şā'iriñ tab'-ı ihtirā'-karānesi vardır.

İHTİŞĀR : sz. 'ar. cm: İhtişārāt. [«haşr»dan mş ifti'āl] Sözüñ kışa kesilmesi, merāmıñ az sözle ifādesi, bir 'ibāreden lüzümsuz veyā ikinci derecede lüzümü olan tafşīlatıñ tayyi: İbn-i Haldūn'ıñ tārīķi ihtisār edilmemiştir. İhtişār sūretiyle, 'alā-tārīķ'il-ıhtişār.

İHTİŞĀREN : h. 'ar. Tafşīlātsiz, muhtaşar olarak, ihtişār tārīķiyle.

EDĀT : ss. 'ar. cm: Edevāt. Ālet, avadānlık: Ālet ve edevāt. || d. Kendi kendine ma'nā ifāde itmeyüp esmā' ve ef'āle idhāl veyā ilhāķ olunan küçük kelime, harf: Edāt-ı maşdariyyet, edātı nidā.

EDEB : sz. 'ar. cm: Ādāb. 1. Terbiye, hüsn-i ahlāķ ve etvār-ı münāsibe. 2. Zārāfet, nāziklik. 3. Hicāb, hayā. 4. Setri edeb ve terbiye iktizāsından olan yerler, 'avret: Edeb yerleri. 5. Edebiyyāt 'ilmi ki hikāyāt ve emşāl ve ahlāķ ile eş'ār ve lisān taşşīline ālet olan şarf, naħv, me'āni, lūgāt ve sa'ir 'ulūmu cāmi'dir. ||Edebü'l-baħş = 'İlm-i münāzara, 'ilm-i ādāb. || Edebü'l-kāzī, edebü'l-kātib vesāire = Kāzī ve kātib vesāir adamlarıñ

kendi mesleklerinde bilmeleri ve ri'āyet etmeleri iktizā eden uşūl ve kavā'id.

ÜDEBĀ : sz. cm. 'ar. fd. Edīb.

EDEBĪ : ş. 'ar. ş: Edebiyye [«edeb»den smn.] Edebiyyāta ve 'ulūm-i edebiyyeye mensūb ve müte'allik: Onuñ iktidār-ı edebiyyesi müsellemdir; Āşār-ı edebiyye.

EDEBĪYYĀT : ss. cm. 'ar. 'Ulūm-i edebiyye, şi'r ve inşā ve kavā'id-i lisān ve lūgāt ve iştikāka müte'allik 'ilmler ki fenniñ gayridir: Edebiyyāt-ı 'Arabiyye, Edebiyyāt-ı Şarkıyye, Edebiyyāt-ı Ğarbiyye; kütüb-i edebiyyāt.

EDEBĪYYŪN:sz. cm. 'ar. fd: Edebī. Edebiyyātla tevağğul edenler, edebiyyāt müntesibini, üdebā, edībler.

İRTİCĀL :sz. 'ar. [«recl»den mş ifti'āl] Düşünmeden ve bedāhaten söz veya şi'r söyleme: İrticāle muqtedir bir şā'ir.

İRTİCĀLEN :h. 'ar. Düşünmeksizin, bedāhaten, bir bedīhe: İrticālen bir қаşıde söyledi.

ESĀS :sz. 'ar. cm: Üss. 1. Temel, bünyād: Mektebiñ esāsı vaz' olundu. 2. Aşl, hal-i aşl: Bu işiñ esāsı böyle degildir. 3. Hāqīkat, şihhat: Havādişiñ esāsı yoktur. || km. Bir hāmızla bilā-ımtizāc bir hāmz teşkil iden milh.

ESĀTİR : ss. cm. 'ar. [fd: yu. «στροφα» 'isturya dan me'hūz «uşūre» lisānımızda ğayr-i müsta'meldir.] Hurāfāt, eski aqvām-ı müşrikeniñ kāzib ma'būdları haqqında olan hikāyāt ve naqliyyāt-ı garibeleri: Esātīrū'l-evvelīn, esātīr-i Yunaniyye, esātīr-i İraniyye.

ÜSTĀD : s.ş. fa. 1. Öğretici, mu'allim, mürebbī: Benim üstādımdır. 2. Bir fen ve hüner veyā şan'atda yed-tülū şāhibi: Üstād-ı a'zam. 3. Māhir, şan'atında mahāret-i kāmilesi olan, Usta: Üstād işi.

İSTİHRĀC : sz. 'ar. cm: İstihrācāt. [«hüruc»dan mş. İstif'āl] 1. Bir şeyin içinden diger bir şey çıkarma: 'Arabī 'ibāreden ma'nā istihrāc etmege muqtedir; gül yaprağından gül suyu denilen bir mā-i mu'aţtar istihrāc olunur. 2. Netice çıkarma, istidlāl etme: Bu sözden ne istihrāc ediyorsunuz? 3. Bir

lisānda okuduğunu aňlama, me'āl çıkarma: 'Arabî'de istihrâcı vardır. 4. Tefe'ül, nücūmdan ahkâm çıkarma: İstihrâcâtla uğraşiyor.

İSTİTRÂD : sz. 'ar. cm: İstihrâdât. **d.** Aşıl mevzû'-i bahşden olmayıp bi'l-münāsebe, söz arasında beyān olunan fıkra ve böyle bir fıkra irādı: İstihrâd tarîkıyle irād olunmuştur.

İSTİTRÂDÎ : ş. 'ar. ş: İstihrâda müte'allik veya istihrâd tarîkıyle irād olunan fıkra-i istihrâdiyye.

İSTİ'ÂRE : ş. 'ar. cm: isti'ârât. [«avr»den mş istif'âl] ödünç alma, 'ariyet olarak kulanma: lisānımız 'Arabî'den birçok kelimeler isti'âre etmiştir. || **d.** Teşbîh tarîkıyle ve müşebbehün bihi müşebbeh yerine kulanarak irād olunan tarz-ı bedî' ki eslâf-ı şu'arâ ve münşiyānımız tarafından çok mübālağa ve su'isti'māl olunarak çığrından çıkarılmıştır: Zülf yerine sünbül, hâl yerine misk, dilber yerine mäh isti'māli gibi.

İSTİFHÂM : sz. 'ar. cm: İstifhāmât [«feh»den mş istif'âl] sorup aňlama. Aňlamak için olunan su'âl. || **d.** Edât-ı istifhâm = Su'âle mahşûş edât, Türkçede «mi» ve 'Arabî'de «e» ve «hel» gibi.

İSTİFHÂMÎ : ş. 'ar. ş: İstifhâmiyye. **d.** Su'âle mensüb ve müte'allik: Hıttâb-ı istifhâmî, cümle-i istifhâmiyye.

İSTİNSÂH : sz. 'ar. [«nesh»den mş istif'âl] Bir nüshasını, şuretini çıkarma, yazma: Kitâb istinsâh ederek ücretiyle te'ayyüş iderdi.

İSTENOĞRAFYA : s. [yu. Στεογραφία] Pek az ve pek kışa işârât ve hutūpla pek çabuk yazılır bir hatt, ki meclislerde irād olunan nuţukları vesâir böyle ifādâtı kayd etmekte müsta'meldir, Hatt-ı muhtaşar. Bu hattı yazanlara da (istenograf) denilir.

ÜSLÛB : sz. 'ar. cm: Esâlib. Tarz, uşul, neşak: Üsüb-ı cedîd; bir üslüb-ı hekimâne ile || **d.** Tarz-ı ifāde, ifāde ve inşāda her münşî ve edibîñ kendine mahşûş tarzı ki Fransızcada 'Style' dinir, selîka: Üslüb-ı sade.

İSM : sz. 'ar. cm: Esmā', esāmi.[Aşlı «semū» olup, müştikât-ı 'Arabiiyesi ondan teşekkül ider. Tesmiye gibi.] Ad, nām: İsmiñiz nedir? || İsm

söylemek = Birinin ismini ya'ni kim olduğunu haber vermek. || İsm komağ = Ad taşmak, tesmiye itmek. || İsm virmek = Biriniñ nâmını söyleyüp kim olduğunu haber vermek. || İsmiyle = Adını beyân iderek. || **d.** Şarfda kelimeniñ münkasim olduğunu aqsâmdan biri ki zemâne muğarrin olmayarak zâtıyla kâ'im bir şahş veyâ şey'e delâlet ider: Âdem, arslan, ağac, taş, yel, 'aql, şabr gibi. Şarf-ı 'Arabî'de 'e'amm olup, şıfat ve kinâyâtı daği câmi'dir: Kâtib, mektüb, hüve, ellezî gibi, ism-i hâşş, ism-i 'amm, ism-i cins, ism-i zât, ism-i fâ'il, ism-i mef'ül, ism-i zemân, ism-i mekân, ism-i âlet, ism-i tafđil, ism-i mübâlağa, ism-i mensüb, ism-i taşğir, ism-i işâret. İsm-i mevşül = İsmiñ şarfda mübeyyin-i envâ'ı. Terkipleriñ ikinci cüz'üne ba. || İsm-i 'Âzam = Lafza-i Celîl, Allah ismi. || Esmâ-i Hüsnâ = Cenâb-ı Hâkkıñ şıfatını mübîn isimler ki ehl-i tariqatiñ virdlerini teşkîl ider. || Esmâyı üzerine şıçratmak = Taraltmak gücendirmek, bir kavı veyâ fi'l ile tarğınlıg. Sebebiyyet virmek. || Bismillâh [Aşl bi-ism-i Allah]=Allah'ın adıyla Bismillâhirrahmânirrahîm, Bism-i Sübhâne = Kezâ.

İSNÂD

: sz. 'ar. cm: İsnâdât, esânîd. [« senüd »den mş. if'âl] 1. Bir şey'i bir âdeme nisbet ü 'ızz ü 'atf itme: Bu beyti Ümerâü'l-Kaysa isnâd idiyorlar. 2. İftirâ, nâ-hakğ ve aşılsız yere 'ızzü: Hâkkımda bir taşım isnâdâtda bulundu. [Bu ma'nâ 'Arabî'de olmayıp, münâsebeti cihetiyle birincisinden me'hûzdur.] 3. Ehâdîş-i şerîfiñ sırasıyla ve 'an'anesiyle râvîlerini beyân itme. [Yalnız bu ma'nâ ile cemâ'i esânîd gelir.] 4. **d.** Nağv-i 'Arabî'de müsned ilr müsnedü'n-ileyh ya'ni mübtedâ' ile haber yâhüd hurûf-i müşebbehe bi'l-fi'l vesâ'ire ism ve haberleri arasındaki râbıta, ki lisânımızda "yım, señ, dır, idem, idiñ" ilğ ya'ni olmak fi'l-iyle ifâde olunur. 'Arabî'de ve ondan müştâk elsine-i sâmiyyede bu fi'l-i mefkûd olup, rabt-ı kelâmdan anlaşılır.

İŞTİKÂK

: sz. 'ar. cm: İştikâkât. [«şakğ»dan mş. ifti'âl] **d.** Bir aşıldan ayrılan kelimelerin birbirleriyle ve aşılılarıyla olan münâsebetleri ve şüret-i

teşekkülleri; İlm-i iştikāk = Bundan bahş eden ‘ilm ki ‘ilm-i şarf ve ‘ilm-i lûgatle münāsebeti vardır.

İŞMÂM : sz. ‘ar. [«şemm»den mş. if‘âl] 1. Koçlatma 2. Hıfıf şürette ve zımmen hissettirme. 3. **d.** (zamme veyā kesreyi) Ancak hissolunacak ve tam bir hece teşkıl edemeyecek şürette hıfıf telaffuz etme.

İŞTİLĀH : sz. ‘ar. cm: İştılāhāt. [«sulh»dan mş. ifti‘âl] 1. Bir ‘ilm ve şan‘ata maḥşūş kelime ve ta‘bīr, ‘umūmca ma‘lūm olan mā‘nā-yı luğaviyyesinden başka ‘ilmī ve fennī bir ma‘nā-yı müttefeḥun ‘aleyh ile müsta‘mel lûgat. İştılāh-ı tıbbī, İştılāhāt-ı riyāziyye. 2. Kināye ve isti‘āre şüretiyle kullanılıp mevzū‘-ı lehinin ğayrinde isti‘māl ile meşel hükümüne geçmiş ta‘bīr: Āzerbaycān iştılāhında şu ma‘nā ile kullanılır. 3. Herkesiñ añlamadıĝı ve tekellümde ğayr-i müsta‘mel ğarīb ve muĝlaḳ lûgat: İştılāh paralamaḳ = Böyle lûgatler kullanmaḳ.

İŞTİLĀHĪ : ş. ‘ar. ş: İştılāhiyye. ‘Ulūm ve fūnūn ve şanāyi‘e maḥşūş kelimāt ve ta‘bīrāta mensūb ve müte‘allıḳ: Bir kelimeniñ ma‘nā-yı iştılāhiyyesi; ta‘bīrāt-ı iştılāhiyye.

UŞŪL : sz. cm. ‘ar. fd: Aşl. ba. : Aşl.– 1. Bir ‘ilm ve fenniñ kavā‘id-i aşliyyesinden ve taḫbīkātına girişmezden evvel bilinmesi iḳtiżā’ iden mebānīsinden bahş eden ‘ilm: Uşul-i fıḫh, uşul-i ḥadıṣ 2. Mebānī, mebādī: Uşul-i hendese. 3. Tertīb, nizām, ḳā’ide: Uşul-i mūsīḳī; Tarīkatıñ uşul ve erkānı. 4. tr. **d.** Üslūb, tarz, yol: Onuñ uşulü budur: bu uşul ile. 5. Yavaşlık, mülāyimet, nāzikāne tavr: Usul ile yerinden ḳaldırdı. [Bu ma‘nāda «uşulet» bundan veyā «suhulet»den ğalaḫtır.] Daha ziyāde yavaşlık beyān için uşulla (ya‘nī uşul ile) ta‘bīrine edāt-ı taşĝir daḫi ‘ilāve olunarak «yavaşcacıḳ» ma‘nāsıyla: Uşullacıḳ denilir.

İĞRĀḲ : sz. ‘ar. cm: İĝrākāt. [«ĝarḳ»dan mş. if‘âl] 1. Boĝma, ĝarḳ etme: Düşmanıñ sefāinini iĝrāk etti. 2. **d.** Mübālaĝa, gerek medḫ ve gerek zemde ‘aḳlen mümkin olup ‘ādeten mümkin olmayan bir şeyin isnādı:

Bu sözde iğrāk vardır. [Cem'î lisânımızda bu ikinci ma'nâya mahsûşdur.]

İĞLÂK : sz. 'ar. cm: İğlākāt. [«ğalk»dan mş. if'âl]. Qapama, sedd: İğlāk-ı ebvâb. n. 2. **d.** Sözü qarışık ve añlaşılmaz şürette söyleme, sözüñ bu hâlde ya'ni muğlak olması: İğlāk maqbûl degildir. [Cem'î lisânımızda bu ma'nâya mahsûştur.]

İGRÂQIYYÂT: ss. cm. 'ar. Mübâlagalı sözler.

İFÂDE : ss. 'ar. cm. ifādât. [«feyd» den mş. if'âl]. 1. Añlatma, söyleme, beyân, taqrîr. Hâlimi ifade ettim: İfade-i şifahiyye: Ağzdan añladı; ifade-i taqririyye = Yazı ile añladı. 2. Añlatmak yolu, añladı, sûret-i taqrîr: ifadesi noqşân; güzel ifadesi vardır. 3. Ders verme, tedris, ders taqriri, talebeyi dersinden müstefid etme: Te'lîf ve ifade ile meşgûl olurdu. ||hk. ||ifade almak, zabt etmek = Da'vâya ta'alluku olan bir mädde hakkında birini söyletip söylediğini yazmak || r. İfade-i cebriyye = 'Alâmât ve işârât-ı cebriyye ile ifhâm-ı merâm. || İfade-i merâm = Kitabıñ başına yazılan ve sebab-i te'lîfi mübeyyin bulunan sözler, muqaddime, dibâce.

İFHÂM : sz. 'ar. [«fuhûm»dan mş. if'âl] Ağz kapatma, ağz açdırmama. n. || **d.** mübâhâşede külliyyen ilzâm ve işkât itme.

İQTİBÂS : sz. 'ar. cm :İqtibâsât. [«qabs»dan mş. ifti'âl] 1. Āriyet alma, isti'âre, istifâde. İqtibâs-ı envâr-ı ma'ârif. 2. Bir fıkrâ veya kelâmı aynen veya me'âlen nakl ve irâd: Eñhâdîs-i şerîfe-i nebeviyyeden iqtibâs etmişdir; bu kitâbıñ âyet-i kerîmeden iqtibâsâtı çokdur.[Aşlı ma'nây-ı lağviyyesi âteş yakmak üzere birinden âteş almak olub, bizce müsta' mel olan ma'nây-ı mecâzîsidir.]

İFRÂD : sz. 'ar.[«ferd»den mş. if'âl] Tek ve yalnız bırakma, ayırma. n. || **d.** Müfred kullanma, müfred irâd itme.

İKMÂL: sz. 'ar. cm. İkmâlât [«kemâl»den mş if'âl] Kemâle erdirme, mükemmel etme, tamamlama, bitirme: Yarım qalmış binâyı ikmâl etti; tedârikât-ı seferiyyeyi ikmâle çalışıyor. ||İkmâl-i taşşil = Taşşiline bede' idilen 'ilm

ve fenniñ daha ilerisini öğrenmek üzere daha ‘ālī bir mektebe ve ‘ilmiyyāt-hāneye devām = İkmāl-i taḥṣīl için Avrupa’ya gönderilen talebe.

«İkmāl»iñ «itmām»dan farkı şudur ki: İtmāmda yalnız bitirme maḥṣūd olduğu hâlde, ikmâlde mükemmeliyyet mefḥūmu daḥi mündericidir.

İLTİZÂM : sz. ‘ar. cm. İltizāmāt. [«lüzüm»dan mş. ifti‘āl] 1. Kendi üzerine lāzım add etme, ihtiyār: İltizām-ı sükūt; işe müdāḥāle itmemegi iltizām itdim. 2. Biriniñ tarafını tutma, taraf-gırlık etme: Biri mütenebbī’yi ve digeri Ebū Temāmī iltizām iderek mükābereye girişdiler. 3. İcāb itdirme, mücib olma, intāc: Şerveti iyi yaşaması iltizām etmez, yaşamasını bilmez ne zenginler vardır. 4. ed. Vāridāt-ı devletten a‘şār ve aḡnām gibi bir şu‘beyi veyā mīri yāḥūd ḥuṣūsī bir çiftlik vesāire vāridātını bedelini muḥṣiṭan vereceğine keḥl göstererek maḥṭū‘an der‘uhde itme: Bir kazānıñ a‘şārını iltizām itti; iltizām almaḡ; iltizāma vermek; iltizāma ḡarışmaḡ || Bi’l-iltizām = İş edinerek, şüret-i maḥṣūşada, rast gele degil: Bi’l-iltizām şarıḡını perīşān bir hâlde giyerdi.

İLTİZÂMÎ : ş. ‘ar. ş: İltizāmiyye. **d.** Ma‘nā-yı iltizāmī, delālet-i iltizāmiyye = Biri digerinī icāb ettirir iki şey’den biriniñ zikriyle digerinīñ ḡaşd olunması || Şīḡa-i iltizāmiyye = Şarf-ı Türkī’de yazmalı ve sevmeli gibi lüzüm beyān iden şīḡa; iltizāmiyye-i ḥāl: Yazmalıdır; iltizāmiyye-i māzī: Yazmalı idi.

İLTİFÂT: sz. ‘ar. [«lüfet» mş. ifti‘āl] 1. Yüz çevirip bakma. Bizim ḡarafa hiç iltifāt itmedi. 2. Diḡḡat, i‘tinā ihāle-i sem‘-i i‘tibār. İltifāt eyleme çok hendeseye (Vehbī). 3. İzhār-ı teveccüh, talḡif, ḡāḡır şorma, taḡbīb-i ḡāḡır, güler yüzle ve luḡuf-kārāne āşinālīḡ: İltifātınıza nā’il olmadıḡ; iltifāt yok mu? 4. **d.** Sözü meşelā ḡā’ibden muḡāḡaba, muḡāḡabdan mütেকellime çevirmekden ‘ibāret üslūb-ı belāḡat, Sūre-i Fātiḡā’da «İyyāke na‘büdü» āyet-i kerīmesinde olduḡu gibi.

- İLZÂM** : sz. ‘ar. cm: İlzâmât. [«lüzûm»dan mş if‘âl] 1. Devletiñ bir vâridâtını veyâ bir çiftlik vesâ’ireyi iltizâma verme, iltizâm ettirme. n. 2. Mübâhâşede delâ’îl ve berâhîn-i kavîyye îrâdıyla hâşmı işkât etme, münâzarada ğalebe: Onu ilzâm itdim; o mübâhâşede hiç ilzâm olunmaz.
- İLHÂM** : sz. ‘ar. cm: İlhâmât. [«lehm»den mş if‘âl] 1. Hâkķ Te‘âlâ ‘ibâdınıñ ħalbine bir şey ilķâ etme: Kendisine bu hâķîķat ilhâm olundu; ancak ilhâm tariķıyla hidâyete nâ’il oldu. 2. Min-ŗarafı’lîh biriniñ ħalbine ilķâ olunan şey: Bu bir İlhâm-ı Rabbanîdir; sözleri ilhâmât ķabilindedir.
- İMÂLE** : ss. ‘ar. [«meyl»den mş. if‘âl] Bir ŗarafa egme yatırma, meyl ettirme. || d. Maķşûr oķunmaķ lâzım gelen hârekeniñ vezne uysun diye ğayr-i ŧabî‘î olarak meddi ki mu‘ayyebât-ı nazîmedendir.
- İMLÂ’** : sz. ‘ar. cm: Emâlî. [«melv»den mş. İf‘âl, ve daha ŧoĖrusu «imlâl»den mübeddil. 1. Söyleyip birine yazdırma: Te’lîfâtını tedrîs iderken ŧalebesine imlâ iderdi. [itdirirdi dimemeli]; bu kitâb imlâ tariķıyla yazılmıŗtır. [Bu ma‘nâ ile lisânımızda pek müsta‘mel degil ise de, mekteb ve tedrîs lisânında ilzâm olduğundan, isti‘mâli zarûrîdir.] 2. Bir lisânıñ ‘ibâresini dürüst yazmaķ ‘ilmi: Bu adam imlâ bilmez; Çocuklara imlâ öğretmeli; imlâsız mektûb; imlâya gelmek = Yazılabilmek; imlâya gelmemek = Yazılamamaķ. [Bu ikinci ma‘nâ ‘Arabî’de yokdur, lâkin herkes imlâ tariķıyla ya‘nî baŗkasınıñ ağızdan söylediğini dürüst yazabilmek iŗün, bu ‘ilme muħtâc olduğundan, birinci ma‘nâsından tevellüd ve teħaŗşül etmiŗtir. Zâten Faŗîh ‘Arabî söyleyen ‘Arablar bu ma‘nâya delâlet edecek bir lûğate pek o ķadar muħtâc degillerdir, zîrâ telaffuzları ħurûfu ayırmağa ķâfîdir; (sîn)i (ŗâd) yâğûd (ŗe), ve (ĥâ)yı (ĥı) yâğûd (he) yazmaķ onlar iŗün mutaŗavvır degildir. Binâ’en-‘aleyh, biz imlâyı Fârisî’de daği mer‘î olan bu ikinci ma‘nâ ile ķullanmaķtan iħtirâz itmemeli, ve ħin ĥattına yaķıŗan «resm-i ĥatt» ta‘birini ķabûl etmemeliyiz.] || mc. İmlâya gelmemek iŗlâĖı mümkün olmamaķ.

- İMLÂSIZ** : ş. İmlâsı yolunda olmayan, dürüst yazılmamış, ħurūfu nā-be-maħall yazılmış: İmlâsız bir mektûb.= ħ. Dürüst olmayarak yañlış: İmlâsız yazıyor.
- İNŞĀ'** : sz. 'ar. cm: İnşāât. [«neşe'»den mş if'âl] 1. Yapma, vücūda getirme, i' māl = Bir ev, bir gemi inşā etmek. 2. Kāleme alma, edebiyāt kâ'idesine taḥbiken ve neşren edilen ifāde-i taħririyye: Şi'ir ve inşāda yed-i ṭulā şāħibi 3. **d.** Emr ve temennî ve du'ā ya'nî yap yapsın, yapmalı, yapsa gibi vuḳū' bulmamış ħadeş, muḳābili: İḥbār. 4. tr. 'İlm-i mürāselede kesb-i mümārese için muħtelif mektûb, tezḳire 'arz-ı ħāl tebrīk ve ta'ziye-nāme, sened, muḳāvele-nāme vesāi're örneklerini ħavî kitāb: İnşā'-i cedīd = cm: İnşā'āt =Yapıya veyā sefā'in i' mālîne müte'allik işler: İnşā'ātla uğraşmak; inşā'āt dāiresi.
- "«inşā'» ile «i' māl» arasında şu fark vardır, ki inşā kereste ile yapılan mi' mārīğa gemicilige müte'allik işlere maḥşuş olduğu ħâlde, i' māl her şüretle yapmağa ve meselā ma' denden evānî yapmağa daħi iṭlāk olunur."
- İNŞĀD** : sz. 'ar.[«neşd»den mş. İf'âl] Biriniñ ħuzūrunda kendi zāde-i ṭab'ı, veyā başkasınıñ eşeri olan bir ḳaşıde oḳuma, irād etme: Şu'arā-i 'Arab ekābire inşād itdikleri ḳaşıyid için pek büyük cā'izeler alırlardı.
- İNŞĀ'Ī** : ş. 'ar. ş. İnşāiyye. 1. Yapıya veyā sefā'in i' mālîne müte'allik, i' mālāta 'āid: Meşārif-i inşā'iyye. 2. Taħriren ve neşren edībāne ifāde-i merām etmek ve güzel kāleme almak 'ilmine mensüb: Ḳavā'id-i inşā'iyye, iḳtidār-ı inşā'ī. 3. **d.** Ḥadışin vuḳū'unu ve ḳaṭ'ī bir vaḳ'a beyān itmeyip emr ve nehy ve temennî ve du'ā gibi bir ma'nā ifāde eden kelāma mensüb ve müte'allik: Cümle-i inşā'iyye.
- İNṬĀḲ** : sz. 'ar. [«nuṭḳ»dan mş. if'âl] Söyletme, nuṭḳa getirme: Cenāb-ı Ḥaḳḳ 'ibādını inṭāḳ ider. n.
- İNṬİBĀ'** : sz. 'ar. [«ṭab'»dan mş. inf'âl] Başılma, ṭab' olunma: Resimlerin inṭibā'ı. n. fa. Bir şeyin zihinde ħavāss vāşıtasıyla şüret-yāb olması (fr. Impression)

- ÖRENCİK : s. Eski ħarābe, āṣār-ı ‘atīka.
- ÖRELEMEK : ft. [Aslı: Örkelemek] 1. Düzeltmek, tanzīm ve tezyīn etmek. 2. Kaba ve muvaḳḳat ta‘mīr etmek. mr.
- ÖRELENMEK: ft. Düzelmek, tertīb ve tanzīm olunarak meydana gelmek. mr.
- İ’TİLĀF : sz. ‘ar. [«ülfet»den mş. ifti‘āl] 1. Görüşme, ülfet, ünsiyet. 2. Muvāfaqat. [Lisān-ı siyāsīde Entente lafz-ı Fransevīsi maḳāmında isti‘māl edilmeğe başlamışdır: Fülān mes’ele ħaḳḳında beyne’d-düvel ħusūle gelen i’tilāf.
- İCĀZ : sz. ‘ar. **d.** Sözü kıṣa kesme, iḥtiṣār, iṭnāb zıddı: İcāz ṭarīḳiyle ifāde-i merām etmek; İ’cāz-ı muḫal = İfāde-i merāma noḳṣān getirecek derece ve şürette iḥtiṣār. Muḳābili: İtnāb-ı mūmel.
- İŞLENİŞ : s. İşlenmek fi‘li ve tarzı. ba: İşlenmek.
- İZĀḤ : sz. ‘ar. cm: İzāḫāt. [«vuzūḥ»dan mş if‘āl] Açık ve müfassalen beyān etme. Şüphe bırakmayacak şürette açık ifāde: Māddeyi izāḫ etmek; bu bābda izāḫāt virmek.
- İZĀHEN : ḥ. ‘ar. Açıkdan beyān ve ifāde iderek şüphe bırakmayacak şürette açık ve mufaşşal olarak: İzāhen yazmak.
- İMĀ’ : sz. ‘ar. [«veme’»den mş. if‘āl] 1. İşaretle aīlatma, açıktan söylemeksizin ifhām: Gelmeyeceğini baña imā etti; bu ħareketi onu imā ediyor. 2. İşaret.
- İHĀM : sz. ‘ar. cm: İhāmāt. [«vehm»den mş. if‘āl] 1. Vehm ettirme, vehm ve şüphe ve tereddüde düşürme. 2. **d.** İki ma‘nāsı olan bir kelimeniñ eñ az kullanılan ma‘nāsını ḳaşd ederek isti‘mālī. İhām-ı ḳabīḥ=Edeb ve terbiyeye müğāyir bir ma‘nā-yı mecāzı merām etme.

B (be)

- BAŞ : ş. 1. Re’īs. Birinci, evvel: Baş ḳumandan, baş kātib, baş muḫarrir, baş imām, baş vekīl, baş çavuş, baş ḳadın. [Kitābetde Fārisī «ser»e taḫvīl itmegi tercīḥ idenler vardır. Ser kātib, ser muḫarrir gibi.] 2. Başlıca, eñ mühim: Baş işimiz budur. ||Baş parmak =İbhām.

BÜTÜNLEMEK: Ya Bütünlemek. ft. Eksik ve nokşânını yerine getirip tamamlamak, tekmîl etmek.

BAHR : sz. ‘ar. cm: Buḥūr ebḥār, biḥār, ebḥur. 1. Deñiz, deryā, yemm: Baḥr-i sefīd =Aḳ deñiz; Baḥr-i siyāh = ara deñiz; Baḥr-i aḥmer = ızıl deñiz, şāb deñizi. 2. Büyük nehir veyā göl: Baḥr-i Nebel, Baḥr-i Ceyḥūn, Baḥr-i Arāl. 3. **d.** Şi‘r vezni: Baḥr-i Recez, Baḥr-i Remel. 4. mc. Müktesibāt-ı ‘ilmiyye ve fenniyyesiniñ pāyān kenārı olmayan mütebaḥḥir ādem: İbn-i Sīnā bir baḥrdır. || Baḥr-i müḥīṭ = Büyük deñiz, tış deñiz, oḳyanus.

BAḤŞ : sz. ‘ar. cm. Ebḥās. 1. Bir şey hakkında eṭrāfiyla söz söyleyip ḥaḳīḳatı araştırma: Medeniyet-i islāmiyyeden baḥş idiyorduk; fūnūnuñ Terakkiyyāt-ı aḥīresinden baḥş açıldı. 2. Söz münāza‘ası, ma‘ārīza, mübāḥaṣe. Bu ādem baḥşi çok seviyor; ba‘zı i‘tikādāt ḥaḳḳında baḥşe giriştiler. 3. Bir mādde ḥaḳḳındaki tafşīlāt, mes‘ele: Ḥikmet-i ṭabī‘iyyede şadā baḥşi; ‘aḳāyidde ḳader baḥşi. 4. Bir iddi‘ā üzerine sözü ṭoḒru ḳıḳan ṭarafından ḳazanılmak üzere bir mükāfāt ta‘yīni, öñdül: Böyle olduğuna baḥş iderim; baḥşi ḳazandı. Baḥşe girişmem [Bu dördüncü ma‘nā lisānımıza maḥşūşdur.].

BEDĀHET : Ya bedāhe. ss. ‘ar. 1. Bedihī ya‘nī zāḥīr ve ‘āyān ve delīl ve işbāttan müstaḡnī olma: Bedāhete ḳarşı söz söylenmez. 2. Birdenbire ve añsızın söz söyleme: Bir bedāhe, bi‘l-bedāhe = Añsızın irticālen.

BEDĪ‘ : ş. ‘ar. ş. Bedī‘a. 1. Nümüne ve emşālī olmayan bir şeyi ḥālḳ ve īcād eden: Bedī‘u’s-semāvāti ve‘l-arz. 2. Nümüne ve emşālī olmayan nev-īcād, yeñi, görülmemiş, nā-dīde: Naẓm-ı bedī‘, şun‘-i bedī‘. = sz. **d.** Kelāmıñ lafzī ve ma‘nevī şānāyi‘ ve tezyīnātından baḥş eden ‘ilm.

BEÑZETME: s. Beñzetmek fi‘li, teşbīḥ, temşīl.= s. Temşīl ve tenzīr şüretiyle yapılmış, taḳlīd.

BELĀĠAT :sz. ‘ar. **d.** Merāmıñ ḥüsn-i şüretle ve düzgün ve maşnū‘ sözlerle ifādesi. Feşāḥat daḥi belāḡatın şerā’iṭinden olmaḒla. Her kelām-ı faşīḥ belīḒ degilse de, her kelām-ı belīḒiñ faşīḥ olması şartdır.

[Bu maddedeki alıntılarda açıkça görüldüğü şekilde mü'ellif belagat terimini fesahat'ten belirgin bir şekilde ayırarak kullanmaktadır; halbuki diğer eserlerde bu husus net olmayıp bu yüzden sözlüklerde rhetoric ve eloquence terimleriyle karşılanmaktadır. Meselâ Talim-i Edebiyat'ta bu terim onyedisi klâsik anlamda rhetoric yirmidördü de eloquence (güzel yazma) olmak üzere 41 kez geçer (TEGY, s. 106). Ayrıca Belîg maddesinde de açıklandığı şekilde selâseti içeren fesahat ile bütünüyle söz mükemmelliğini anlatan belâgat için, bk. Yusuf Alan: Lisan ve İnsan, TÜV Yayını, İzmir 1994, s. 74-89. Fesahat ile belâgatin kullanımları hatta bazen tanımları karışsa da müellifin fesahat ile ilgili hususları genellikle meleke olarak açıklamasından da anlaşılacağı şekilde (bk. Mütakellimde fesâhat mad.) belâgati bir bilim, fesahati de bir özellik olarak tanımlayabiliriz. Bilim olan belâgatin üç bölümü (maânî, beyan, bedî) arasında fesahat yok ise de müellif tarafından belâgatin sözün fesahat kaidelerine, maânî, beyan ve bedî esaslarına uygun olma hali ve bundan bahseden bilim olarak anlaşıldığı açıktır. Belâgat teriminin dilimizdeki kullanımları için bk. EBT, s. 19-22. *eni tenhâ bulıcak kendimi aslâ bulamam* Lâ-edri";bk.ADŞS, *Arzihâl* mad,C.1, s. 69.

:“Belâgat: Söylenmek istenilen şeyin hoşça gidecek bir şekilde, düzgün ve güzel sözlerle dil bilgisi kurallarına uygun olarak anlatılması ve bunu öğreten bilim, anlatım güzelliği.” bk. Mehmed Çavuşoğlu: *Kaside Şairi Nef'î*, Ölümünün Üçyüzdüncü Yılında Nef'î, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, Ankara 1991, s. 93.] (Baranoğlu, 1999: 17)

BELİĞ: ş. ‘ar.[«belâgat»den şş.] 1. Hadd-i kifâyede olan, çok, vâfir: Hüsni-zann-ı belîğ. 2. Belâgatle ya‘nî düzgün maşnu‘ ‘ibâre ile ifâde-i merâm iden: Şâ‘ir-i belîğ. 3. Belâgatle ifâde olunan, düzgün maşnu‘: Kelâm-ı belîğ, mektûb-ı belîğ.

BİNÂ’ : sz. ‘ar. cm: Ebniye. 1. Yapı yapma, te’sîs: Bir büyük mekteb itdi. 2. Tayama, isnâd, bir da‘vâ veya mes‘eleyi bir şeyiñ üzerine kondonma: Bu

da' vāyı neye binā ediyorsunuz? [Bu iki ma' nāda maşdariyyeti muḥāfaẓa ider.] 3. Yapı, mi' mārlik eşeri olarak dīvarcı ve dülger ma' rifetiyle vücūda gelmiş mesken vesa'ire, her nev' eşer mi' mārı: Güzel bir binādır: Kār-gīr aḥşāb binā: Ebniye-i 'āliyye; ebniye-i emīriyye. 4. d. Fi' liñ ma' nā cihnetince tenevvu' u, müte' addī yā lāzım yāḥūd muṭāva' at vesa'ire olması 5. mc. Sefā' iniñ aḥşāb kısmı, teknesi; binā emīnī = Sefā' in tekneleriniñ inşā' ātına nezāret iden me' mūr. || Bināberīn = Bunun üzerine, binā' en- 'aleyh.

BEND :s. fa. 1. Bağlama, rabṭ, kayd: Bend itmek = Bağlamak 2. Kendi ḥükmü altına alma, ayrılmayacak ve her ḥuşūşda tābi' olacak şürette celb etme: Kendine bend etmek. [Bu iki ma' nāda maşdariyyet ifāde eder.] 3. Bağ, rābiṭa, kayd: Bend-i āhenīn. 4. Boğum, mufaşşal, boğmak: kamışın bendleri. 5. Qānūn ve qavā' id kitāblarında raqam tahtında veyā raqamsız fıkra, mādde: İkinci faşlıñ beşinci bendi. 6. Yüksekten şuyu aqıtmaq için yapılan kemerli veyā düz şu yolu yāḥūd şuyu biriktirmek için yapılan sedd. 7. Gāzete ve emşāli evrāka derc olunan maqāle, baḥş: Bend-i maḥşūş; bend yazmaq. 8. Muḥtelif' ül-kūfī birkaç kısımdan mürekkeb bir manzūmeniñ her kısmı nihāyetinde ' aynen tekrār veyā hem-qāfiye olarak irād olunan beyt ki birinci taqdīrde manzūmeye «tercī-i bend» ve ikinci taqdīrde «terkīb-i bend» dirler. = ş. 1. Bağlayan, rabṭ ve kayd iden [Bu ma' nā ile şatr teşkīline girer]. Dīv-bend = Dīvleri bağlayan: pāy-bend = Ayak bağlayan buqağı. 2. Bağlanmış, bağlı merbūṭ, muqayyed [Kezā şatr teşkīline girer]. Zencīr-bend = Zencīrle bağlı.

BEYT : sz. ' ar. cm: Ebyāt. İki mısrā' dan ' ibāret şi' r kısmı: Bir beyt söylemek, oqumak: Ba' zı ebyāt irād etmek.

BİLGİ : Ya bilgü. s. Ma' lūmāt, vuḳūf, ' ilm, ma' rifet.

BİLİŞ : s. Bilme, vāqıf olma, vuḳūf, āgāhlık.

P (pe)

PARAĞRAF : yu. (Παραγραφος)dan me'ḥūz [fr. Pragraphie] den bend başına konulan §, işareti, «bend» demek oladır.

PÜRÜZLÜ : ş. 1. Pürüz ve tiftiki olan, düz ve müstevî olmayan: Pürüzlü tahta, kumaş. 2. Mürekkebe veyâ boyası etrâfa sıçrayıp lekelenmiş: pürüzlü yazı. 3. mc. Neḳâyiş ve müşkilâtı olan, düz ve sehl olmayan: Pürüzlü iş.

PUSULA: s. 1. Hâtırdâ kalmaması veyâ birine ihtârı merâm olunân bir şey yazılmış küçük kâğıd, küçük tezkire, varaḳ-ḫâre: Puşula yazmaḳ, göndermek, bırakmaḳ, laf etmek; bir pusulaya ḳayd etmek = Unutulmamaḳ için bir kâğıd parçasına ḳayd etmek. 2. Bir ḫisâb ve alış-veriş ḫulâsâsını ḫâvî kâğıd: Puşulasını gönderiñ parasını vereyim.

T (te)

TÂBİ' : ş. 'ar. ş. Tâbi'a. cm: Teb'a, tevâbi', tâbi'in [«teb'»den sf.] 1. Biriniñ arḳası sıra giden tebe'iyet ve iḳtîfâ iden: Fuḳahâ-i 'izâm e'imme-i mezâhibe tâbi' olmuşlardır. 2. Itâ'at ve inḳıyâd iden. Muḫî', münḳâd: Bavyera ḳrallığı Almanya İmparâtorluḡuna tâ'bidir. 3. d. Naḫv-i 'Arabî'de maḳbûlünüñ i'râbını alan (kelime) = cm. ba. teb'a, tevâbi' ve tâbi'in.

TE'EDDÜB : sz. 'ar. [«edeb»den mş. Tefâ'ul] 1. Edeb ve terbiye kesb etme: İnsân çocukluḡunda te'eddüb etmelidir. 2. Edeb ve terbiye ḳâ'idesine ri'âyeten utanma, ḫayâ etme: Üstâdımın ḫuzûrunda bahş'e girişmekden te'eddüb itdim. [Bu ikinci ma'nâ 'Arabî'de olmayıp, lisânımızda birinci ma'nâdan isti'âreten ḳullanılır. 'Arabî'de bir de edebiyât 'ilmini taḫşîl ma'nâsına gelir.]

TE'EDDÜBEN: ḫ. 'ar. Edeb ve terbiye ḳâ'idesine ri'âyet ederek: Te'eddüben ḫuzûrunuzda cevâb vermedim.

TE'DİB : sz. 'ar. [«edeb»den mş tef'îl] 1. Edeb ve terbiye öğretme, terbiye verme: Evlâdını te'dîb etti. [Bu ma'nâ ile terbiye daha müsta'meldir.] 2. Muḫâlif-i ḳânûn ḫareket edenler aḫkâm-ı lâzimeniñ taḫbîḳi. 3. Tevbîḫ ve tekdîr: Te'dîb-i şer'i: Şer'an iḳtizâ' iden tekdîr, ḫaffif mecâzât.

- TE'KĪD** : sz. 'ar. [«ekd»den mş tef'îl] 1. Sağlamaştırma, taqviye ve taḥkīm etme. 2. Evvelce yazılıp icrā olunmayan veyā cevābı gelmeyen muḥarrerāt-ı resmiyyeyi tekrār yazma, tekrār etme: Te'kīd ettiler. 3. **d.** Naḥv-i 'Arabī'de bir kelimeyi sağlamaştırmağa yarayan kelime ki 'Arabca birincisine tābi' olur: Te'kīd-i lafzī = 'Ayn-ı lafzīn tekerrüründen 'ibāret olan; te'kīd-i ma'nevī = Lafzı başka ma'nāsı müşterek bir kelimedenden 'ibāret bulunañ.
- TE'KĪDEN** : ḥ. 'ar. 1. Sağlamaştırarak, taqviye ve taḥkīmle. 2. Evvelce yazılıp şemeresi görülmeyen muḥarrerāt-ı resmiyyeyi tekrār iderek, mükerreren: Te'kīden yazdılar.
- TE'LĪF** : sz. 'ar. cm. Te'lifāt. [«ülfet'den mş. tef'îl] 1. Uzlaşdırma, barışdırma: Aralarını te'lif itdi. 2. Cem' ü tertīb ve tedvīn ü taḥrīr itme: Bir şarf, bir lūgāt kitābı te'lif etti. 3. Cem' ve tertīb olunmuş kitāb, eşer: Qāmūs-ı Fīrūz Ābādī'niñ te'lifidir. || Te'lif-i beyn = Aralarını bulma, barışdırma. = cm. Mü'ellifāt, āşār: Onuñ te'lifāt-ı 'adīdesi vardır. «Te'lif» ile «taḥrīr» arasında fark şudur ki: Te'lif-i qarīḥadan yazılmayıp cem' ve telfīk ve tertīb olunan, ve taḥrīr ise qarīḥadan yazılan kitāb ḥaqqında müsta'meldir; Meşelā bir şarf veyā lūgāt kitābı ḥaqqında te'lif ve şarf mütāla'atı ḥāvī bir kitāb ḥaqqında taḥrīr denilmek iktizā ider. «Nazm» ise manzūm āşāra maḥşūstur.
- TE'LĪF-KERDE**: ş. fa. Te'lif olunmuş, cem' ve tertīb ve taḥrīr olunmuş, mü'ellef, eşer: Kāfiye İbn-i Hācib'in te'lif-kerdesidir.
- TECNĪS** : sz. 'ar. [«cinās» dan ms. tef'îl] Cinās kullanma, iki ma'nalı söz söyleme.
- TAḤRĪR** : sz. 'ar. cm. Taḥrīrāt. [«ḥarr»dan mş tef'îl] 1. Yazma, kitābet: Bu nüşha mü'ellifin eliyle taḥrīr olunmuşdur. [El ile yazılmış kitābların nihāyetinde «Harrerehū el'l-faḥīr...» diyerek müstensih kendi ismini yazmaḥ 'adeddir. 2. (kitāb) Te'lif ve tertīb itme, qaleme alma: İlk Qavā'id-i 'Osmāniyye'yi merḥūm Fu'ād ve Cevdet Paşalar müştereken taḥrīr

etmişlerdir. 3. Kayd, deftere geçirme: Taḥrīr-i emlāk = Herkesiñ taşarrufundaki emlākıñ devletçe kaydı; taḥrīr-i nüfus = Kezā eşḥasıñ kaydı.= cm. [tr. fd gibi] Posta ile gönderilen resmī mektüb: Telğrafla ifāde olunamaz taḥrīrāt yazmalı. [Şehriñ içinde gönderilene tezkire denilir. Bir farkı da taḥrīrātıñ taḥtīm ve tezkireniñ ise imzā olunmasıdır.] || Taḥrīrāt kalemī = Elviye ve kazālarda muḥāberāta maḥşuş kalem ki vilāyet ve nezāretiñ mektūbu kalemine mu‘ādildir. || Taḥrīrāt müdürī, kātibi = Bu kalemī idāre eden me‘mūr, mutaşarrıf veyā kâ‘im-i maḥāmıñ resmī baş kātibi. [Sancaḡda müdür, ve kazāda kātib denilir.]

TAḤRİRREN : ḡ. ‘ar. Yazı ile ağızdan demek olan şifāhen muḡābili: Taḥrīren ifāde-i merām etti; tāriḡ imtiḡānını taḥrīren verdiler.

TAḤRİK : sz. ‘ar. cm. Taḥrīkāt. [«hareket»den mş. Tef‘il] 1. Oynatma, kıvıldatma, harekete getirme: Vapuruñ çarḡını taḥrīk iden buḡardır. 2. Sākin ve ‘ātıl olan şey’i fi‘l ve harekete getirme, te’sīr: Ġazābı, ḡamiyyetini, ḡayretini taḥrīk eyledi. 3. Kışkırtma 4. d. (bir ḡarfi) Ḥarekelendirme, ḡareke ḡoma veyā ḡareke ile oḡuma: «şabr» ve «‘aḡl» gibi ‘Arabī maşdarlarıñ ‘ayn’el-fi‘lini tekellümde ḡafīf ve saḡırce bir kesre ile taḥrīk itmek lisānımızıñ şīvesi iḡtizāsındandır.

TEZKİRE : ss. ‘ar. cm: Tezākır. [«zikır»den-kefiñ fetḡayla kırā’ati ḡalaḡdır.] 1. Yād etmege vesīle olan kāḡıd, puşula, varaḡa. 2. Bir şehriñ içinde bulunan devā’ir-i resmiyye veyā efrād beynende te‘āḡı olunan muḡarrerāt: Tezkire yazmaḡ; tezkire-i sāmiyye = Makām-ı şadāret-i ‘uzmādan yazılan tezkire: Tezkire-i cevāb = Cevāben yazılan varaḡa. 3. Nüfusa ve eşnāf vesā’ireye verilen resmī kāḡıd: Tezkire-i ‘Oşmāniyye = Tābi‘iyyet tezkiresi; eşnāf tezkiresi = Patent; mūrūr tezkiresi = Pasaport; ḡümrük tezkiresi = Bir malıñ ḡümrük resmi verildiḡini mübeyyin olan pusula. 4. Bir ‘ilm ve fenne dā’ir mā-ḡazardan ma‘lūmāt-ı muḡtaşarayı ḡāvī risāle, acanda. 5. Bir şımf meşāḡiriñ muḡtaşarān terācim-i aḡvālini ve ba‘zı

aḳvāl ve menāḳıbını ḥāvi kitāb: Tezkiretü's-şu'arā'; tezkiretü'l evliyā' vesā'ire.

TEZKİRECİ : s. Qadimde de'āvī ḥulāşāsını zabt ve taḥrīr eden me'mūr.

TEZKİR : sz. 'ar. [«zikr»den mş. tef'ıl] 1. Hātır getirme, der-ḥātır ettirme. 2. Bir kelimeyi müzekker ḳullanma: Tezkīr ve te'nīş ḳā'ideleri.

TERĀDÜF : sz. 'ar. [«redf»den mş. tef'ül] 1. Birbiri arḳasından gitme, birbirini ta'ḳīb etme: Raḫmet ile bir kitābın terādüf. 2. **d.** İki veya ziyāde lafzın bir ma'nāya gelmesi: Bu iki kelime arasında terādüf vardır.

TERBİ' : sz. 'ar. [«rub»dan mş tef'ıl]1. Dörde iblāğ, dört ḳat etme. 2. Dörde taḳşīm, dört pāy etme. 3. r. Dört köşeli yapma, tül ü 'arzını bir bir ḫisāb etme. Dāireniñ terbi'i. 4. Bir 'adedi kendine ḳarb etme ki üstüne küçük bir iki raḳamı yazılmağla ifāde olunur: 8² gibi ki 64 demektir. 5. h. Ḳameriñ dörtde biri ya'nī mışf-ı dā'ire görünecek menzilde bulunması ki buraya üç haftalık olmasıdır; birincisine terbi'-i evvel ve ikincisine terbi'-i āḫir derler. 6. **d.** Bir kıt'anıñ her mışrā'ına üç veyā her beytine iki mışrā' ilāvesi: Fūlan şā'iriñ bir ḡazelini terbi' etti.

TERCEME : ss. 'ar. cm: Terācim. [“Cīmiñ kesriyle de lūgat olup, zāmmiyle ḡalaḫtır.] 1. Bir lisāndan diğere bir lisāna çevirme, naḳl: Sā'dī'niñ Ḡulistān'ını 'Arabī'ye terceme itmişlerdir; ḫarfıyyen terceme = Hiçbir kelimesini biraḳmaḳsızın me'ālen terceme = Yalnız me'ālini alıp diğere ta'bīrāḫla ifāde. 2. Bir ādemiñ serḡüzeşti, aḫvāl-i maḫşūşasınıñ tāriḫi, sīreti. [Lisānımızda bu maḳāmda yalnız terceme nādir ḳullanılıp ekşeriyyā terceme-ī ḫāl denilir.] || Terceme ḳalemi, oḫası = Bāb-ı 'Ālī'de ḫāriciye nezāretine mülḫıḳ ḳalem ki sefāretlerle vāḳi' olan muḫāberātın Fransızcadan Türkçeye tercemesiyle muvazḫaf olup, tercemān-ı divān-ı ḫümāyūnuñ taḫt idāresinde bulunur. = cm. Serḡüzeştler, seyr, terācim-i aḫvāl: Terācim-i meşāhir; terācim-i şu'arā.

- TERCEME-İ HÂL:** s.f.a. cm: Terâcim-i ahvâl. Meşâhirden veyâ ‘umûmen me’mûrînde bir zâtûn ahvâl-i maḥşûşası; târihi, sîreti, ve esnâ-yı me’mûriyetteki ahvâli: Fûlan şâ‘iriñ terceme-i hâl varâkası istenir.
- TERDÎF** : sz. ‘ar. [«redif»den mş tef’îl] Ardı sıra yürütme, ta‘kîb: Bu mısrâ‘ı diger bir mısrâ‘a terdîf etmiş.
- TERDÎFEN** : h. ‘ar. Ardı sıra yürüterek: Diger bir mısrâ‘a terdîfen bu mısrâ‘ı îrâd etmiş.
- TÜRKÇELEŞTİRMEK:** ft. 1. Türkçeye çevirme, Türkçeye terceme etmek: Eñ meşhûr tevârih-i ‘Arabiyyeyi Türkçeleştirmege himmet etmelidir. 2. Yañlış veyâ muğlaḫ bir Türkçe ile yazılmış bir şeyi toḡru ve sâde Türkçe’ye çevirmek: Telemaḫ tercemesi Türkçeleştirmek iktizâ’ ider.
- TÜRKÇELEŞMEK:** fl. 1. Türkçeye çevrilmek, terceme olunmaḫ. 2. İyi Türkçeye taḫvîl olunmaḫ, taşhîh edilmek: Bu kitâb Türkçeleşmege muhtâcdır.
- TERKÎB** : sz. ‘ar. cm: Terkîbât. [«rükûb»dan mş tef’îl] 1. Birkaç şeyi birleştirip memzûc bir şey’ vücûda getirme: Bu ma‘cûnu beş on eczâdan terkîb iderler; iki isimden bir isim terkîb itmek. 2. Birkaç cüz veyâ ‘unşuruñ karışmasından vücûda gelen cism-i mürekkeḫ: Terkîb-i kimyevî; bir terkîb-i maḥşûş kullanıyor. 3. Birkaç kelimededen mürekkeḫ fıkra: Terkîb-i saḫîm = Kâ‘ideye muḡayyir terkîb. || Terkîb-i bend ba: bend || Terkîb-i kelâm = Rabṭ-ı kelâm.
- TERKÎBÎ** : ş. ‘ar. Terkîbe müte‘allik veyâ terkîble hâşıl olan. || Vaşf- terkîbî = Lisân-ı Fârisî’de iki kelimededen mürekkeḫ kelime: Mah-rû, dil-hırâş, nîk-merd gibi.
- TESÂMÜH** : sz. ‘ar. [«semâhat»tan mş tefâ‘ül] Müsâmaḫa ma‘nâsıyla kullanılıyorsa da, aşıl ma‘nâsı birbirine karşı ve mükâbeleten musâmaḫa etme ve birbiriniñ kuşuruna bakmamadır. || **d.** Bir lafzı muvaḫki‘-i aşliyyesiniñ ḡayride bir ‘alâka veyâ qarîne bulunmadan isti‘mâl itme.
- TESDÎS** : sz. ‘ar. [«südüs»den mş. tef’îl] 1. Altıya iblâḡ veyâ taḫsîm itme. 2. Bir şekli âleti köşeli yapma. 3. **d.** Bir kıt‘anın her beytine iki beyt ilhâkıyla

altışar mışrā'lı fıkralar yapma. 4. Bu vecihle tesdīs olunmuş şî'r, müseddes. 5. h. İki necmiñ arasında 6. Derece mesāfe bulunması.

TEŞBĪB : sz. 'ar. [«şebāb»dan mş. tef'îl] **d.** Şî'ir ile bir kadınñ hüsn-i melāhatini medh etme, veyā her neye dā'ir olursa bir kaşīdeye bir güzellik evşāfiyle ve gençlik 'aşk ve alākalarının zikriyle girişme.

TEŞHĪŞ : sz. 'ar. cm:[«şaḥş»dan mş. tef'îl] 1.Cism ve şüret peydā itdirme. Fazīleti teşhīş itmek. 2. Ayırma, seçme, fark ve ta'yīn, tanıma. Sizi çokdan görmedigim için birdenbire teşhīş idemem. || t. Teşhīş-i emrāz = Hastalığıñ cins ü nev'ini fark ve ta'yīn itme: Fūlan ṭabīb teşhīş emrāzda pek ḥāzīkdir; Ṭabābetiñ esāsı teşhīş-i emrāz, bir kere marāz-ı teşhīş olundu mu, müdāvātı kolaydır (fr. Diagnostique).

TEŞDĪD : sz. 'ar. [«şiddet»den mş tef'îl] 1. Şiddetendirme, şiddet ve kuvvet verme: Biraz soğuk almaçlıgım hastalığı teşdīd etti. 2. Sağlamlaştırma, muhkem ve metīn etme: Revābiṭ muḥabbeti teşdīd için. 3. **d.**' Arabī'de bir ḥarfî çift okuma ve üstüne bunun 'alāmet-i maḥşūşası olan şeddeyi (ˆ) yazma: «taḳviyye» lafzınıñ ya'sını teşdīd itmek iḳtizā etmez. 4. Mezḳūr şedde 'alāmeti (ˆ):şeddeli kelimelerin teşdīdi yazmak kırā'atte suḥūleti mü'eddīdir.

TAŞHĪF : sz. 'ar. [«saḥf»dan mş. tef'îl] Yañlı yazma, 'ibāresini yañıltma, tağallüt, taḥrīf: O kitābı müstensihler çok taşhīf etmişlerdir.

"Taşhīf ile taḥrīf arasında fark vardır. Taşhīf hem ma'nāyı hem de lafzı tağyīr etmektir, taḥrīf ise lafzı teğāyyür edip ma'naya ṭoḳunmamaktadır."

TAŞRĪḤ : sz. 'ar. cm: Taşrīḥāt. [«şarḥ»dan mş. tef'îl] Açık şürette ifāde etme, şarāḥat virme, şüphe ve tereddüde maḥal bırakmayacak sūrette açık ifāde ile tafşīlāt-ı lāzime ile ifāde etme: Mes'eleyi taşrīḥ itmeli; taşrīḥāt-ı lāzime vermek.

TAŞRĪF : sz. 'ar. cm. Taşārīf, taşrīfāt. [«şarf»dan mş. tef'îl] 1. Keyf-i mā'işāyı taḥvīl ve idāre: Taşrīf-i umūr. [Cenāb-ı Ḥallākıñ ef'āl-i ezeliyyesi ḥaḳḳında müsta'mel olup, birinci daḫi bu ma'nāya maḥşūştur] 2. **d.** Şarf

ķā' idesince ef'āl vesā'ir aķsām-ı kelimeniñ ŧığalanması, ŧığalama, çekme: Ķāle fi'lini taŧrīf idiñ: leyse fi'li her ŧığada taŧrīf olunmaz; ismi taŧrīf ķabūl etmez. [ŧarf-ı 'Arabī'de baŧlıca ef'āl ħaķķında müsta' mel olup esmā' ħaķķında i' rāb isti' māl olunur. Mea' -hāzā i' rābları nāķıs olan isimlere «ġayr-i munŧarīf» denilmesi ŧarf ve taŧrīf'iñ e'im olduġuna delildir. İkinici cem' i bu ma' nāya maĥŧŧūŧtur.

TAŧNĪF : sz. 'ar. cm: Tasānīf, tasnīfāt. [«ŧınıf»dan mŧ tef'īl] 1. ŧınıf ŧınıf itme, ŧınıflara ve ŧaķımlara ayırma, ŧıralama: Ħayvānātı taŧnīf eden meŧāĥir-i ŧabī' iyyūndan (līne) dır. 2. Kitābı cem' ve tertīb etme, te'līf: Bir lūġat kitābı taŧnīf etmiŧtir; ħok taŧnīfātı vardır; Taŧānīf-i 'adīdesiyle meŧhūrdur.

«Taĥrīr» ŧarf-ı ķarīĥadan yazılan «taŧnīf» fen kitābları gibi cem' ve tertīb olunan ve «te'līf» ise ikisi arasında olan kitāblar ħaķķında müsta' meldir.

TAŧVĪR : sz. 'ar. cm: Teŧāvīr, taŧvīrāt. [«ŧūret»den mŧ tef'īl] 1. Bir ŧey'in ŧūretini ħıķarma, resmini yapma, tersīm: Bir mevķi' i, bir bināyı taŧvīr itmek. 2. Tersīm edercesine ġuzel ta'rīf etme: Firdevsī ŧah-nāme'de Īrānīler'le Tūrānīler'iñ muĥārebātını ġuzel taŧvīr idiyor. 3. ŧūret, resm: Taŧviriñizi ġördüm [Birinci cem' i aŧıl bu ma' nā ile ķullanılır.].

TEZĀDD :sz. 'ar.[«zıdd»dan mŧ. tefā'ul] 1.Birbirine zıdd olma, birbiriniñ ' aksine olma, iĥtilāf: Aralarında tezādd vardır. 2. d. 'İbārede birbirine zıdd iki ma' nāyı cemā' itme.

TAZMĪN : sz. 'ar. cm: Tazmīnāt. [«zımn; zımān» dan mŧ tef'īl] 1. Müsebbibi olduġu żarar ve ziyānı ödeme: Arabaniñ camını ķıran yolcu tazmīn itmeġe mecbūrdur; itdiġiñiz ĥasārātı size tazmīn itdireceklerdir. 2. d. Baŧkasınıñ mūntāĥab ve meŧhūr bir sözünü yāĥud bir mıŧrā' ve beytini veyā ħarb-ı meŧeli kendi söz veyā ŧi'rine derc etme. || ĥķ ||Aĥķām-ı ĥuķūķiyyede: Bir muķāvele icrā edilmediġinden ŧolayı iddi'ā olunan żararı ve Īrāŧ olunan noķŧānı ve bir kimsenin maĥrūm edildiġi ticāreti ödeme. = cm. Bir devlet-i maġlūbeniñ devlet-i ġālibeye ĥarb meŧārifine

- karşılık olarak verdiği mebâliğ: Tesâliye muhârebesi neticesinde Yunân devleti ' Osmâniyyeye tazmînât verdi. || Tazmînât-ı harbiyye = Kezâ
- TA' BİR : sz. ' ar. cm. Ta' bîrât. «'ubûr»dan mş. Tef'îl] 1. İfade, beyân: Bunu nasıl ta' bîr ederler? Kaçum ta' bîr ettikleri hayvân. 2. Bir ma' nâ ifade iden söz, cümle, terkîb, fıkra: Güzel bir ta' bîr kullandı; başka bir ta' bîrle ifade itti. 3. Işılâh-ı ta' bîrât-ı fenniye. 4. Düş yorma, rü'yâ tefsîri: Terbiye ve edebe muvâfık ve münâsib sözle ifade etme. || Sû-i ta' bîr = Edeb ve terbiyeye muhâlif ve münâsebetsiz sözle ifade.
- TA' DİYE : ss. ' ar. [«add»den mş. Tef'îl] 1. Geçirme, tecâvüz ettirme. z. 2. **d.** Bir fi' li müte' addî etme: Tükcede ef'âl-i lâzıme yi ta' diye için aşıl fi' le ekşeriyâ «dir» edâtı ' ilâve olunur: Etmek, ettirmek gibi ||Edât-ı ta' diye = Bir fi' l-i lâzımıñ müte' addî olması için ' ilâve olunan edât-ı mahşûşa.
- TA' RİZ : sz. ' ar. cm: Ta' rîzât. [«'arâz»dan mş tef'îl] şolayısıyla şokunacak söz söyleme, açıktan olmayarak şokunma. Bir sözle baña ta' rîz etmek istiyor; bu baña ta' rîzdir.
- TA' RİF : sz. ' ar. cm: Ta' rîfât.[«'irfân»dan mş. tef'îl] 1. Etrafiyle beyân iderek mahşûşasını tafşîl iderek bildirme: Onu baña ta' rîf etti; bir yemek ta' rîfi ideyim; ta' rîfle insân her yeri bulabilir. 2. Bir ' ilm-i fenne müte' allık bir māddeyi efrâdı cāmî' ve ağıyarı mâni' olacak bir ' ibâre ile anlatma: Şarfdâ mâziyi ta' rîf ediñ; coğrafyada nehri nasıl ta' rîf idersiniz? 3. Bu şüretiyle bir mādde-yi ' ilmiyye veyâ fenniyyeyi tavşîf iden ' ibâre: Mantıkñ ta' rîfi nedir? 4. **d.** ' Arabî'de bir ismi harf-i ta' rîf idhâliyle veyâ diger bir isim-i ma' rûfa muzâf etmekle taḥdîd ve ta' yîn itme, tenkîr mükâbili. Ta' rîf ve tenkîr kâ' ideleri ||Harf-i ta' rîf || = ' Arabî'de isimleriñ medlûlunu ta' yîn etmege mahşûş «el» harfi.
- TA' KİD : sz. ' ar. cm: Ta' kîdât. [«'akîd»den mş tef'îl] 1. Dügümleme, dügüm bağlama. 2. **d.** ' İbâreyi muğlak ve girift yapma. Ta' kîd-i lafzî, ta' kîd-i ma' nevî.

- TA'LİL** : sz. 'ar. cm: Ta'līlāt. [«illet»dn mş. tef'īl] 'illet ve sebep ve bahāne gösterme. || **d.** Hüsn-i ta'līl=şahīh ve nefsü'l-emre muṭābık olamayıp faqat münāsebetli ve luṭf düşen 'illet ve sebep, ki şî'rde ve teşbīhāt ve isti'ārātta çok vāqî' olur.
- TEĠĀFÜL** : sz. 'ar. [«ġaflet»]ms. tefā'ul] Bilmezliġe gelme, kaşden ve yalandan ġaflet gösterme.
- TEĠANNİ** : sz. 'ar. [«ġinā»dan mş tefa'ul]1. Zengin olma, mal ve şervete nā'ıl olma. 2. Ġinā getirme, muḥtāc olmama, ḡanā'at ve iktifā. z. 3. Elḡān ile oġuma, ırlama, naġme itme. Güzel teġanni idiyor.
- TEFSİR** : sz. 'ar. cm: Tefsīrāt, tefāsīr. [«fesr»'den mş. tef'īl] 1. Şerḡ ve beyān, ġzāḡ ve tafşīl: Bir sözü tefsīr etmek. 2. Ḳur'ān-ı Kerīm'in 'ibāresini şerḡ ve ġzāḡla icāb eden tafşīlāt ve mufāla'ātı beyān etme ve buña dā'ir kitāb yazma: Ḳur'ān-ı Kerīmi tefsīr etmege muḡtedir; Āyete'l- Kürsī'yi tefsīr etmiştir. 3. [Maşdariyyet ma'nāsından mücerred olarak] Ḳur'ān-ı Kerīmīn şerḡi, bütün muşḡaf-ı şerīfīn veyā bir yāḡūd birkaç sūre-i şerīfenīn şerḡini ḡavī kitāb: Tefsīr yazmaġla meşġöldür; tefsīr-i kebīr; Zemaḡşerī'nīn tefsīri. [Bu ma'nā ile cem'i tefāsir gelir.] 4. Ḳur'ān-ı Kerīm'in ma'nā-yı şerīfesi ve i'rābı ve esbāb-ı tenzīl vesā'ire müteferri'ātı 'ilm-i maḡşūşu: Tefsīr oġuyor; tefsīr tedrīsīyle meşġöldür; 'İlm-i tefsīr. || **d.** 'Atf-i tefsīr = Naḡvde bir kelīmenīn mücerred ma'ṭufun-ileyhīn ma'nāsını tefsīr ve ġzāḡ için müterāddifine 'atf olunması ve bu şüretle 'atf olunan kelime ya'nī ma'ṭuf: Ḳatlı ve ġ'dām, aḡz ü girift gibi.
- TAḲDİR** : sz. 'ar. cm. Taḡdīrāt. [«ḡadr»den mş. tef'īl] 1. Ḳader, Ḳükm-i ezeli, Cenāb-ı Ḳaḡḡnīn her şey ḡaḡḡındaki ḡarār-ı ezelişi: Taḡdīr-i Ḳüda kuvve-i bāzū ile dönmez; tedbīr dā'imā taḡdīre muvāfık gelmez. 2. Ḳıymet bişme, baḡā ta'yīn itme: Kitābı, kitābīn ḡıymetini şaḡḡāflar taḡdīr idebilir. 3. Bir ādemiñ ḡader ve hūnerini añlayıp i'tirāf itme, kadīr-şināslıġ: Maḡviyyet içinde yaşayan erbāb-ı kemāli taḡdīr büyük bir

meziyyettir. 4. Begenme, taḥsīn itme: Bir ādemiñ ḥidmeti taḥdīr olunmazsa ḡayretine ḥalel gelir. 5. Farz, ihtimāl, i‘tibār, şūret-i ḥāl: O taḥdīrde; Bi‘l-farz ve ‘t-taḥdīr: Bunu yaptığı taḥdīrde ben de muḳābele iderim; ‘alā-küllüyyü ‘t-taḥdīrīn = Her iki ihtimāle göre. 6. d. 1. ‘İbārede bir lafz veyā ḥayālīñ zihnen taḥavvuru: Bu bir su‘āl-i muḳadderīñ cevābıdır. 2. Zāhirde olmayan bir i‘rāb vesā‘ireniñ maḥallen farz olunması: Bir lafzı veyā i‘rābını taḥdīr etmek.

TAḤDİREN : ḥ ‘ar. 1. Ḳader ve bahā biçerek, ḳader ve degerini añlayarak ve i‘tirāf ederek: Ḥidmetini taḥdīren terfī‘ine ḳarar verdiler. 2. d. Taḥdīr şūretiyle, lafzen olamayarak, maḥallen: Bu ism taḥdiren menşūbdur.

TAḤDİM : sz. ‘ar. cm: Taḥdīmāt. [«ḳadem»den mş. tef‘īl] 1. Öñe geçirmek, ileriye sürme, bir şeyi digerlerinden evvel bulundurma: Besmeleyi ḥamdeleye taḥdīm etmek iḳtizā‘ eder; taḥdīmü‘l-ehemm ‘ale‘l-mühimm = Pek mühim olan işi ‘ādetā mühimminden evvel yapmak 2. Biriniñ ve‘ale‘l-ḥuşuş bir büyük zātın ḥuzūruna bir şeyi götürme, verme: Re‘is efendiye bir mektūb, bir hediye taḥdīm itdim. 3. Bir ādemi diger biriniñ ḥuzūruna çıkararak görüştürme, tavsiye itme: Yarın gelseñiz sizi ḥoşlanacaḡıñız bir zāta taḥdīm ideyim; size birāderimi taḥdīm iderim. || Taḥdīm ve te‘ḥīr = Bir ‘ibāreniñ ba‘zı yerlerini yukarıya alıp digerlerini aşāḡıya atarak taḡyīr ve taḥḥīh itme.

TAḤRİZ : sz. ‘ar. cm: Taḥrīzāt, tekārīz. [«ḳarz»dan mş. tef‘īl] 1. Bir te‘līfi mensūr veyā manzūm bir maḳāle-i maḥşūşa ile medḥ ü şenā etme: yazdığı kitābları meşāḥīr-i üdebāya taḥrīz ettirmek ‘ādetidir. 2. Bir te‘līfiñ medḥi ḥaḳḳında yazılan mensūr veyā manzūm maḳāle ki o kitābın başına veyā āḥirine derci ‘ādet olmuşdur.

TEKRĀR : sz. ‘ar. [«kerr»den mş. tef‘īl] Bir işi bir daha yapma, i‘āde etme: Bir sözü bir ricāyı tekrār itmek; bir ta‘birin bir maḳālede bir ḳaç def‘a tekrārī feşāḥate menāfidir. ||Tektārü ‘āle‘t-tekrār = Def‘ātle tekrār ederek. ||Bi-tekrār = Bir daha tekrārla.= ḥ.tr. yine. Bir daha def‘a: Tekrār geldi.

- TELMĪH** : sz. ʿar.[«milh»den mş. tefʿîl] **d.** Mütেকellim bir ʿarb-ı meşelden veyâ bir şîʿr ve hikâye-i meşhûreden aḥz-i kelimât ve meʿânî iderek îmâ ve kinâye tariḳıyla kelâmında tazmîn edip, taşriḥ itmeme: Bu sözde telmîh vardır.
- TELMĪʿ** : sz. ʿar. cm. TelmĪʿ ât. [«lemʿân»dan mş tefʿîl] **d.** Bir mışrâʿ, bir lisânda ve digeri digeri bir lisânda beyitlerden mürekkeḳ şîʿr söyleme: Saʿdîʾniñ güzel telmĪʿ âtı vardır.
- TAMÂM** : sz. ʿar. 1. Bitme, ḥitâm, bitirme, ikmâl: Kitâb tamâm oldu; binâyı tamâm ittim. 2. Kemâle erme, tekemmül, kemâle irdirme, ikmâl, noḳşanıñ zımmı: Şimdi taḥşîlini tamâm itti; bir ʿantâr tamâm olmaḳ için beş oḳka eksikdir. = ş. tr. 1. Bitmiş, ikmâl olunmuş: Bu, o tamâm degildir; bu kitâb tamamdır. z. Noksânsız, mükemmel tām, bütün: Bedr-i tamâm = Tam on beş günlük ay. 3. Ḥâzır, müheyâ her bir tedâriki bitmiş: ʿatâr tamâmdır. 4. Uygun, muvâfiḳ, ne nâḳıs ne zâʾid: Bu eşvâb size tamâm geldi. = ḥ pek ʿâlâ, münâsib: Tamâm öyle yaparız: || Tamâmiyle, bi-tâmâma, bi-tamâmihâ = Büsbütün, kâmilin. || Nâ-tamâm = Bitmemiş, nâḳış. || r. Tamâm-ı ceyb, tamam-ı mümass tamâm-ı ʿatîʿ, tamâm-ı ʿadedi.
- TEMŞĪL** : sz. ʿar. cm: Temşîlât. [«miş»den mş tefʿîl] 1. Beñzetme, teşbîh: Bu işi fûlan şeye temşîl idiyorum. 2. Şeyʾiñ mişlini, şüretini yapma, ʿaynını ʿıkarma, bir kitâb veyâ resm ve şekliñ tabʿat ve fotoḡrafya vesâʾir vesâʾiḫle nüshalarını tekşîr etme: Bu kitâb ilk defʿa tabʿ ve temşîl olundu: Bu fûlan kitabıñ ilk temşîlidir. [Her ne kadar «tabʿ» ile müterâdif ve ʿatf tefsîr maḳâmında kullanılıyorsa da, ḥasebüʾl-iḫtiyâc Fransızlarıñ Tirage taʿbîriyle ifâde itdikleri maʿnâya ḥaşr olunabilir; çünkü maʿlumdur ki ʿaleʾl- ḥuşûş «astrotip» uşûlünde bir tabʿiñ bir kaç temşîli olup, mişlen tabʿ-ı evvel temşîl-i râbîʿ denilebilir.] 3. [Maşdariyyet maʿnâsından mücerred olarak] mişâl; maḳâmında îrâd olunan söz: Ṭuruñ size bir temşîl getireyim, bir temşîl ile añladım; bu bir temşîldir.

- TEMLĪH** : sz. ‘ar. [«melh»den mş. Tef’ıl]. Tuzlama, tuz kıoma veyā tuzā ve şalamuraya yatırma. z. 2. **d.** Söz arasında güzel bir mażmūn ve dil-nişin bir ta‘bır-i irāddan ‘ibāret şan‘at-ı edebī.
- TENĀSÜB** : sz. ‘ar. [«nişbet»den mş. tefā‘ul] Birbirine karşı münāsib olma, beynlerinde uygunluk ve tevāfuķ bulunma birbirini tıtma, yakışma: Tenāsüb-i a’zā = Beden ve çehreyi terkīb eden ‘uzuvlarıñ birbirine uygun olması, tenāsübü’l-lafz = Bir ‘ibāreyi terkīb eden lafızlarıñ birbirine uygun olması. || r. Tenāsüb-i ‘adedī; tenāsüb-i hendesī.
- TANZĪM** :sz. ‘ar. cm: Tanzīmāt. [«nażm»dan mş tef’ıl] 1. Şıralama şıraya kıoma, dizme: İncileri tanzīm itmek 2. Nizām verme, nizāmına kıoma, düzeltme: Bađçıeyi, salonu tanzīm idiyor. 3. Tertīb itme, kıaleme alma, neşren veyā nażmen yazma: Bir lāyiha, bir kıaşıde, bir mażbata tanzīm itdi. 4. Tensīķ, işlāh: Umūr-ı ‘askeriyeyi, idāre-i māliyyeyi tanzīm itdiler = cm. Umūr-ı idāreniñ muntazam bir hāle vaz‘ı ve bunuñ için ittiḥāz olunan tedābīr ve icrā‘āt, ve işlāhāt; tensīķāt. Tanzīmāt-ı ‘askeriyeye: Tanzīmāt-ı mülkiyye || Tanzīmāt-ı ḥayriyye = Vālid-i Mācid ḥāzret-i pādīşāhī cennet-mekān Sulţān ‘Abdü’l-Mecīd Ḥān Ḥāzretleri zamānında merḥūm Reşīd Paşanıñ ‘arziyle icrā olunan işlāhāt-ı esāsiyye ki Güllḥāne fermān-ı ḥümāyunuyla i‘lān olunup, teb‘anıñ te’mīn-i cān ve mal ve nāmūsu ve kıānūn ḥuzūrunda cümleñiñ müsāvātı esāsı üzerine mü’essesdir.
- TENKĪD** : Edebiyyāt-ı Cedīde’de Fransızlarıñ || critique || didikleri mu’āḥeze-i edebiyye ma‘nāsıyla kıullanılmağa başlamış ise de, ‘Arabī’de «naķd» māddesī tef’ıl bābından gelmediginden, bunuñ yerine «intikād» ve «tenķād» kıullanılsa daha tığru olur.
- TENKĪT** : sz. ‘ar. [«naķt»dan mş tef’ıl] 1. Harfe noķta vaz‘ itme, noķtalama. 2. ‘İbāreniñ cümle ve kelāmılarını icāb ve maḥalline göre işārāt-ı maḥşūşa ile ayırma, bizim ḥaṭtımızda nev-icād olan bu işārātı kıullanma: Uşūl-i tenķīt [fr. Ponctuation].

- TENVİN** : sz. ‘ ar. [«nūn»dan mş. tef’îl] **d.** ‘ Arabî’ isimleriñ âhirinde bir hareke ile bir nūn-ı sâkin şüretinde okunan iki hareke: Rabbūn, Rabben, Rabbin gibi.
- TEVCİH** : sz. ‘ ar. cm: Tevcîhât [«vech»den mş tef’îl]. 1. Yüzü bir cihete çevirme, döndürme: Yüzünü semāya tevcîh itti. 2. Toğrultma, bir Adama söz ve nazar vesā’ire atma: Tevcîh-i hiṭāb, tevcîh-i kelām, tevcîh-i ‘itāb 3. Ma’ nā verme, tefsîr, te’vil: Şu sözü, fulan mu‘āmeleyi şöyle tevcîh ediyordu. 4. Rütbe veyā menşib verme: Filāna nāhiye müdürriyyeti tevcîh buyuruldu; tevcîhât-ı mülkiyye, tevcîhât-ı ‘askeriyye, tevcîhât-ı ‘aleyh. 5. **d.** İki cihetli ve biri birine mübāyin iki ma’ nālî bir söz is’ti‘ mālî.
- TEVRİYE** : sş. ‘ ar. [«verā»dan mş. tef’îl] 1. Gizleme, merāmını setr ve ihfā. z. 2. **d.** Birkaç ma’ nāsı olan bir kelimeniñ isti‘ mālîyle en ba‘îd ma’ nāsıñ kaçd idilmesi.
- TİYATRO** : s. [yu. Θεατρον = temāşāgāh] 1. Şüret-i maḥşūşada tertîb idilmiş menşūr veyā manzūm ve fecî‘ yāḥūd muzḥik ‘ibret-engîz ve ekşeriyyā târiḥe müstenid ḥikāyātıñ muvaḥki‘-i temāşāya vaz‘ına ve mücessem şüretde icrā ve irāesine maḥşūş binā ki şaḥne denilen bir kısmı icrā’āta ve onuñ karşısındaki meydān ile sıralar ve hücreler seyircileriñ oturmasına maḥşūştur: Avrupa şehirlerini tezyîin iden ebniye-i ‘umūmiyyeniñ bir cinsi de tiyatrolardır. 2. Bu ebniyede muvaḥki‘ temāşāya kullanılan ḥikāye veya vaḥ‘a oyun: Bir tiyatroyazdı; edebiyātıñ en mühim aksāmından biri de tiyatrodur.

Ş (se)

- ŞÜLĀŞĪ** : ş. ‘ ar. ş: Şülāsiyye. [«şülüşe»den smn.] 1. Üçlü üç şeyden mürekkeb. Sülāşi’l-evrāk = Üç yapraklı. 2. **d.** (şarf-ı ‘ Arabî’de) Ḥurūf-ı aşliyyesi üç olan (fi’l): Fi’l-i şülāşî; Ef’āl-i şülāsiyye; şülāşî-i mücerred =Aşlı üzerine üç harfli ḳalmış (ef’āl): Şülāşî mücerred bâbları altıdır: Sülāşî-i mezîdün-fîḥ = Üç olan ḥurūf-i aşliyyesi üzerine bir yā iki veyā üç harf ‘ilāvesiyle

müteşekkil (ef'āl): Şulāşī-i mezīdün-fih bābları rūbā'ī ve hūmāsī ve sūdāsī olarak 12'dir.

ŞŪNĀ'Ī : ş. 'ar. ş. Şünāiyye 1. İki kısımdan mürekkebe veyā iki cihetli, ikili ikilik ['ilm-i nebātāt iştilāhātinde çok kullanılır.] 2. d. hūrūf-i aşliyyesi iki olan (kelime).

C (cim)

CĀMĪD : ş. 'ar. ş.:Cāmide. cm. Cevāmid, cāmidāt. [«cümūd»dan sf.] 1. Toñmuş, toñuq [Aşılsız ve ğalaṭ olan «müncemid» yerine bunu kullanmalı.]. 2. Neşv ü nemā bulmayan, taş gibi: Ecsām-ı cāmide; cāmidāttan bir cisim. 3. d. Ğayr-i munşarif ve iştiqākı olmayan (isim veyā fi'l).

CĀMĪ' : ş. 'ar. ş.: Cāmi'a. cm. cevāmi'. [«cem'»den sf.] 1. Toplayan, cem' ve te'līf iden: Bu mecmū'anī cāmi'i kimdir? 2. İçine alan şāmil, hāvī: Bütün kavā'id-i şarfīyye ve naḥviyyeyi cāmi' bir kitābdır. || Cāmi'ü'l- kelām = 1. Elfāzı az ma'nāsı çok söz. 2. Qur'an-ı Kerīm. || Kelām-ı cāmi' = Hikmet ve mev'izeyi şāmil söz. || Mescid-i cāmi' = Cum'a namazı kıılınan büyük cāmi'-i şerīf.

CANLI : ş. 1. Canı olan zī-rūh, zinde: Canlı hayvana eziyet virmek günāhtır. 2. Kuvvetli, zorlu: Canlı çocuk. 3. Ma'nālī, te'sīrlī. Canlı söz.

CERĪDE : şş. 'ar. cm. Cerā'id. 1. Vaktiyle ḥarāc taḥşildārlarınıñ erāziniñ mesāhesini yazdıkları kāğıd veyā deftere dinilirdi, ki bugünkü ihtiyāca göre Avrupa'da mer'ī olan «kadastro»ye taḥbīk ve taḥşīşi pek münāsibdir. 2. Mü'ahḥaran vaḳāyi'-i mühimmeyi kayd itdikleri varaḳaya ıtlāḳ olunup bu münāsebetle memleketimizde ilk zuhūrunda ğazeteye bu nām virilmiş ise de, bugün hemān metrūk olup yalnız ba'zı gazeteler isimleriñ terkībine girer: Cerīde-i 'askeriyye, cerīde-i baḥriyye, cerīde-i ṭbbiyye gibi 3. Devā'ir-i resmiyyeniñ ba'zı büyük defterlerine ıtlāḳ olunur.

CŪZ' : şz. 'ar. cm. Eczā'. [«cüz'ü» yazılmaḳ iktizā etmez.] 1. Birlik mürekkebe olduĝu aḳsāmından beheri, küll muḳābili. 2. Kısım, parça, bölük. 3.

Qur'an-ı Kerim'in münkasim olduğu otuz eczâ-i şerifenin beheri: Amme cüz'ü, Tebareke cüz'ü. 4. El yazısıyla muharrer kitâbların beheri, on yaprak ya'ni. 5. Şahîfeden 'ibâret bölükleri. 6. Kütübü maṭbû'anın bir def'ada ṭab olunan sekiz ya on altı veyâḥūd otuz iki şahîfesi veyâḥud parça parça neşr olunananların beher parçası: Cüz' cüz' neşr olunuyor; kaçınıcı cüz' çıkdı? || kym. Cüz'-i ferd= Bir cismi terkib eden ve her biri ayrı olup mücerred kuvve-i cāzibe ve dāfi'a yardımıyla birbirini tutarak bitişik gibi görünen zerrātın beheri. || Cüz'ü lā-yetecezzā felsefe-i kadîmede her cismiñ artık taḫsîm ḳabûl edemeyecek dereceye varan zerre-i şaġîresi = cm. b. Eczâ'.|| Eczâ-i şerife = Qur'an-ı Kerim'in otuz cüz'ü.

CEZM : sz. 'ar. 1. Kesme, Ḳaṭ'. n. 2. Ḳaṭ'iyen ḳararlaştırma, ḳarar-ı kaṭ'i verme, ḳaviyyen 'azm ve niyyet etme. Bu sene ḥacca gitmegi cezm itdim. 3. **d.** Naḥv-i 'Arabî'de fi'l-i muzâri'in āḥiri sākin olma, meczûm olma, ḥālet-i cezm.[Bunu icāb iden 'āmile «cāzim» ve ḳabûl iden ma'mûle ya'ni muzâri'a «mezcûm» derler.] 4. Sükûn ve ḥarekesizlik 'alâmeti olan (°) işareti.

CİLD : sz. 'ar. 1. Deri. 2. Meşin. 3. Kitâb kabı: Bu kitâbın cildi eski. 4. [Maşdariyyet ma'nâsıyla] Kitâbın dikilip ḳab geçirilmesi: Bu kitâbı cilt itmeli. Bir büyük kitabın münkasim olduğu aḳsâmın beheri; mücelled: Beş cildten mürekkeb bir kitâb, tefsîr-i kebîrin dördüncü cildi [soñ üç ma'nâsı 'Arabî'de olmayup, Türkçe'ye maḥşûşdur. Dördüncüsü yerine 'Arabî'de «teclîd» ve beşincisi yerine yine tef'îl bâbından smf. olarak «mücelled» kullanılır.]. || ṭ. Cild ḥastalığı = Tozlu bālgam gibi derinin üzerinde zuhûr iden maraz.

CEM' : sz. 'ar. cm. cümû', ecma'.1. Toplama, biriktirme, devşirme, yığma: Bir çok kitâblar cem' itmiş; şarf itmeyerek bir ḥayli nüḳud cem' itti. 2. Birden ḥāvî ve cāmî' yāḥud mâlik ve mutaşarrıf olma: Seyf ile ḳalemî cem' itmiş; o adam fezâ'il-i dünyeviyye ve uhreviyyeyi cem' itmiştir. 3.

d. ‘Arabî’de ikiden ve Türkçe ve Fârisî ile teşniyesi olmayan el sine-i sâ’irede birden ziyâde eşhâsa delâlet iden kelîme (isim, şîfat, kinâye, fi’l) Âdemler geldiler, biz merdân, ricâl kelimeleri cemî’dir [Bu ma’ nâ ile cm. Cümû’ dağı kullanılır.]. Cem’ -i müzekker; cem’ -i mü’ennes; cem’ -i sâlim = Kâ’ ideten «ün» ve «în» ‘ ilâvesiyle teşkîl olunan cem’ -i ‘ Arabî ki başlıca şîfatlara maşşûşdur: Müslimün, mü’ minîn, ‘ alemîn gibi; cem-i mükesser = Müfred şîğasınıñ kesr ve tebdîliyle teşkîl iden cem’ olan bir şîğanıñ cem’ i: mesârefât gibi ki «maşraf»ıñ cem’ i olan «mesârif» iñ cem’ idir; ism-i cem’ = ‘ Arabî’de müfred oluğu halde cem’ ma’ nâsını îfâ iden isim ki «ö» ‘ ilâvesiyle müfredi teşkîl olunmaz, zîrâ o vakt ism-i cins dinilir; cem’ -i kıllat = Tõkuzdan aşığıya maşşûş olan cem’ -i ‘ Arabî; cem’ -i kesret = Tõkuzdan ziyâdeye maşşûş olan cem’ -i ‘ Arabî; muntehiyyü’ l-mecmû’ = Bir ‘ Arabî ismiñ muhtelif cem’ lerden eñ ziyâde eşhâşa delâlet edeni. 4. r. Hîsâbda a’ mâl-i erba’anıñ bir cinsi ki birkaç ‘ adediñ toplanıp bir ‘ aded teşkîl itmesinden ‘ ibârettir, kare cümle. = cm. «ecma’» yalnız «bi-ecme’ ihm» ta’ bîr-i ‘ Arabî’yyesinde kullanılır ki topu ve cümlesi dimekdir.

CEM’ İYYET : şş. ‘ ar. cm: Cem’ iyyât. 1. Topluluk, bir yere cem’ olunma veyâ mecmû’ bulunma, perîşânlık muqâbili. 2. Hey’et, cemâ’at: Cem’ iyyet-i beşeriyye, cem’ iyyet-i beşer. 3. ‘ Ulûm ve fûnûna müte’ allık mebâhâş ve tedkîkâtta bulunmak maşşadıyla teşkil itmiş hey’et ve meclis, encümen: Cem’ iyyet-i ‘ ilmiyye, cem’ iyyet-i tıbbiyye, cem’ iyyet-i coğrâfiyye. 4. Eglence için bir yere toplanan halk, düğün: Nikâh, velîme, hitân-i cem’ iyyet; bu evde akşam cem’ iyyet var idi. 5. **d.** Sözüñ birkaç cihetden müşâbehat ve münâsebeti câmi’ olması, cem’ iyyet-i kelâm. 6. şv Zîhn ve hâtırıñ yalnız Allah’la meşğül olması, mäsivâdan geçip vahdâniyyete hasri: Ehl-i sülûkuñ cümlesine cem’ iyyet müyesser olamaz. ||Cem’ iyyet-i hâtır olmadıkça insân zihnen çalışamaz. ||

CÜMLE : ss. ‘ar. cm. cümel. 1. Mecmū‘, ʔob, birikmiş miq̄dār, miq̄dār veyā meblağ-ı mecmū‘. 2. Bütün, heb, cemi‘: Cümle ehibbā geldi; cümlemiz orada idik. 3. **d.** Ma‘na ifāde edecek kadar kelimededen mürekkeb söz, kelām-ı cüz’î ki lisānımızda bir fi‘l ile bir, iki veyā üç isimden mürekkeb olur. ‘Arabî’de «cümle-i ismiyye» ve «cümle-i fi‘liyye» olarak ikiye münkaşim olup, birincisi mübtedā ve haber nāmılarıyla iki isimden mürekkebdir; cümle-i ibtidā’iyye, cümle-i mu‘terize vesā’ire. 4. h. Bir şems ile etrafındaki seyyārātdan ve onların biñlerinden mürekkeb ʔakım ve hey’et: cümle-i şems. || Cümle-i kevkebiyye = Burūcü işnā aşar gibi bir şekil ve şüret ibrāz eden kevākib-i şābite mecmū‘u ki her biri bir hayvān veyā māddeye teşbīh ile onuñ ismiyle tesmiye olunur. || Bil-cümle = Heb, bütün, tekmi‘l. || fi‘l-cümle = El-ḥāşıl, ḥulāşa-i kelām ||. Ez-cümle, ez’ān-cümle, cümleden biri. || Cümle-i ḥikemiyye = Va‘z u naşīhat ve ḥaḳīqate müte‘allik ḥakimāne sözler, emşāl.

ÇATAL : Çatal yāḥūd çetal s. 1. İkiye ayrılmış dal vesā’ire. 2. İki dişli yaba vesā’ire āletler. 3. Alafranga yemek yemede kullanılan ya dört veyā üç dişli ma‘den ālet ki ʔaşıḳ ve bıçakla berāber bir ʔakım teşkīl ider: Çatal dal, çatal yol, çatal ırmak 2. mc. İki şıklı, şüpheli, müşevveş: Çatal iş. 3. Çatlaḳ bir borudan çıkar gibi boğuk (ses) . İki ma‘nālî iki şüretle tefsīr olunabilir. (söz) || Çatal tırnaḳ = Ḥayvānāt-ı mücterreniñ ikiye ayrılmış tırnağı baḳanaḳ; çatal tırnaḳlı (ḥayvān) = Ḥayvānāt-ı mücterreden, baḳanaḳlı. = ḥ. Çatal görme = Uyḳudan ḳalkan ādemiñ görmesi gibi müşevveş ve her şey’i iki görme.

Ḥ (ha)

ḤAŞİYE : ss. ‘ar.cm.: Ḥavāşī. «ḥaşy»den sf. ş.]. Bir kitāb veyā varaḳanıñ kenarına yazılan ve içindeki bir kelime veyā fıḳrayı izāḥ ve tafşīl iden ‘ibāre, hāmīş, der-kenār. 2. Yine bunuñ ʔarz-ı cedīd üzre şaḥīfeniñ soñuna daha ince yazı ile yazılanı. 3. Bir metin ve şerḥiñ muḡlāḳ yerlerini şerḥ ve izāḥ iden ve her bahşe «ḳavle» ta‘bīriyle girişen kitāb: ‘Arabî şarf ü naḥv

kitâbları üzerine birçok şerhler ve hâşiyeler yazılmıştır. [Daha seyrek olanlarına «ta^ʿlîkât»dirler.

HÂŞİYELİ : ş. Şahîferîñ kenarlarında veyâ altlarında îzâhâti hâvî^ʿ ibâreleri olan: Hâşiyeli = Hâşiyeli bir kitâb.

HÂL : sz. ʿar. cm: Ahvâl. 1. Oluş, bölünmüş, şüret, hey^ʿet, keyfiyyet: Ne hâldesiniz? Kendisini fenâ bir hâlde gördüm; onuñ hâlini gözünüñ önüne getiriñ: O binanıñ o vaqıtki hâliyle şimdiki hâli arasında çok fark vardır. 2. Şimdiki zemân, vakt-i hâzır, mâzî ile istiğbâl arası: İstikbâli hâle fedâ itmemeli. 3. Mecâl, kuvvet, tâkat: Hâlim kalmadı; bi-çâreniñ ayağda tıracak hâli yokdur. 4. Müşkilât, şıķındı ğâ^ʿ ile: Bu işi görünceye kadar başıma hâl geldi. 5. Şüfiyeniñ muvaqqâten mazhar oldukları cezbe: Vecd ü hâl şâhibi . 6. Derd, keder, elem: Herkesiñ hâlini bir Allah bilir. v. (şarf-ı Türki^ʿde) Ahvâl ismiñ beheri: Mücerred, me^ʿülün-bih hâli. 8. (Kezâ şarf-ı Türki^ʿde) Zemân-ı hâzırda cereyân itmekte olan hadese delâlet iden fi^ʿl şığası = Geliyor, gidiyor gibi. 9. (naḥv-i ʿArabi^ʿde) İdereki ma^ʿ nâsımı beyân iden şıfat ki mensûb okunur: Câ^ʿeti Zeyd râcilen (= Zeyd baña yürüyerek geldi): gibi || Ehl-i hâl, vecd ü hâl şâhibi, ehl-i dil || Hâl-i âşinâ, hâlden añlar = Erbâb-ı hâcetiñ hâline acır ve kendilerine mu^ʿâ venet iden âdem. || O hâlde = O taqđırde, öyle olursa. || Be-heme-hâl = Her nasıl olsa, muḥlaqâ. || Hâlbuki = Şu kadar var ki, öyle iken: Canım tışarı çıķmağı istiyor hâlbuki taḥbîb daha müsâ^ʿ id itmiyor. || Hâl böyle iken = Böyle olduğı hâlde. || Beyân-ı hâl = İnsanıñ bulunduğı hâl ve keyfiyyeti ifâde itmesi, ifâde-i merâm, ʿarz-ı hâcet || Derhâl = O anda, ânide. || Si^ʿa-i hâl = Refâh, turfe || Şimdiki hâlde = Bugünkü günde, El-yevm || Hâl şormak = Biriniñ nasıl olduğunu istifsâr itmek, hâtır sormak || ʿarz-ı hâl= 1. Hâlini ʿarz ve ifâde. 2. Bir iş için bir maḳâm-ı resmiyyeye taqđî m olunân istid^ʿâ veyâ bir zâta verilen istirhâm nâme. [Bu ikinci ma^ʿnâ ile bitişik olarak «ʿarz-ı hâl» yazılır. bâ: ʿArz-ı hâl.] || ʿAlâ-hâle = Kendi hâlinde, bulunduğı hâlde. || ʿAlâ-küllî-hâl = her hâlde, her nasıl

olsa. || Fi'l-i hāl = Ānīde = || Kendi hālinde = Hāric ez-vażīfe işlere karışmaz, sākin ve uşlū ādem. || Lisān-ı hāl ile = Dil ile söylediği hâlde hâli söyler gibi olma. Ne hâl ise, her ne hâl ise = Her ne şüretle olduysa. Her hâlde = Her nasıl olsa. «Hâlde» ta' bîri bir fer' - fi' l-i izāfiyye mülhāk olup 1. Şart ve taqdîr beyân ider: O geldiği hâlde bizi de gideriz. 2. Mübâyenet ve zıddiyyet beyân ider: Onlar bizi da' vet itdikleri hâlde biz muķâbele itmedik.

ĤARF : sz. 'ar. cm. Ĥurūf, ĥurūfāt. 1. Bir alfābeyi terkīb iden ve oķuyup yazmağa ālet olan işāretleriñ beheri: Ĥurūf-ı 'Arabiyye; Latin ĥarfleri; ĥurūf-i şavtıyye = Ĥarekeli hemze şavtını çıkarup, kendi kendine oķunabilen ĥarfler; ĥurūf-i şāmite = Ĥareke yerini tutan bir ĥarf-i şavtıyyeye mülākī olmadıkça oķunamayan ĥarfler; ĥurūf-ı mu'ceme = Noktālı ĥarfler; ĥurūf-ı mūhmele = Noktasız ĥarfler. 2. Yazı dizüp kitāb başmağa maĥşūş ķurşundan dökme ĥurūf-ı eşkālī. [Bu ma'nā ile ekşerıyyā cem' ü'l-cem' olan «ĥurufāt» ķullanılır.] Ĥurufāt başması = Böyle ĥarflerle icrā olunan tab', taş başması muķābili. 3. (şarf-ı 'Arabi'de)Kelimeniñ taşrif olunmaz ve kendi kendine kullanılmaz aķsāmı ki ekşeri birer ĥarfden 'ibāret oldukları münāsebetle böyle tesmiye olunmuşdur: Ĥarf-i cerr, ĥarf-i ilşāk, ĥarf-i rabt, ĥarf-i şart vesā'ire. 4. mc. Söz, kelām, yazılı şey': Cāmi'-i ĥurūf = Muharrir, mü'ellif 5. Remz, işāret, zımmen toķunan söz: Ĥarf atmak || Ĥarf-be-ĥarf, Ĥarf i ĥarfine = Kelime-be-kelime, ĥarfıyyen, 'aynen, aşlından ayrılmaķsızın. Fūlan kitābı ĥarf-be-ĥarf, tercüme itti; söylediğinizi ĥarf-be-ĥarf, ĥarf-i ĥarfine kendisine teblīğ itdim. ||Ĥarf-i vāhid = (cümle-i menfıyyede) Hiçbir ĥarf hiçbir söz: Kendiligimden ĥarf-i vāhid söyledim.

ĤARF-GĪ R : ş. fa. 'ar. Ĥarf =[m- fa. Giriften = Tutmak] Her işde 'ayb arayan, 'ayb cū, mu'ārız, i'tirāzcı.

ĤAREKE : sş. 'ar. cm. Ĥarekāt. Ĥurūf-ı şavtıyyesi olmayān ĥattı-ı 'Arabi'de ĥarfñ ne dürlü oķunacağını göstermege maĥşūş işāret ki ĥattıñ üstünde veyā

altında yazılıp, aşl ‘Arabî’de fetha, kesre, zämme olarak üçdür: Harekesiz okunması iktizâ’ iden harfiñ üzerine de sükûn ve cezm dinilen işareti konur, ki harekeniñ zıddıdır.

HAŞV : sz. ‘ar. 1. Tölmä, töldurma, töldurulan şey’ 2. Kıırılacaq şey’leriñ aralarına konulan şaman panbuğ gibi şey’ler. 3. mc. Söz arasında söylenilen fazla ve ma‘nâsız lağırdılar. 4. tş. Ciger yürek ve bağırsağ ve beyin gibi a‘zâ-yı dâhiliyyeniñ şüret-i inşisâcı

HAŞVİ : ş. ‘ar. ş: Haşviyye. 1. Bir şey’iñ içine töldurulacaq veyâ kıırılacaq mevâdd arasına konulacaq şey’lere mensûb ve müte‘allik 2. mc. Lüzümsuz, ma‘nâsız, fazla (söz veşaire) 3. ts. A‘zâ-i dâhiliyye müte‘allik.

HAŞVIYYÂT: ss. cm. ‘ar. Sanki sözüñ boş yerlerini töldurmağa maşşüş «şey’» ve «şu» gibi fazla ve lüzümsuz lağırdılar.

HİŞŞE : ss. ‘ar. cm: Hişş. Bulunan bir mâldan herkese düşen pây, naşîb, behre. || Kıışşadan hişşe = Bir hikâye ve meşelden alınan ‘ibret nuş u pend.

HİKÂYE : ss. ‘ar. cm: Hikâyât. 1. Naql itme, bir vakı‘a ve sergüzeşti sırasıyla anlatma, rivâyet: Başına gelenleri bize birer birer hikâye itdi. 2. Haķiķi veyâ uydurma ve ekşeriyyâ hişşe kapmağa maşşüş sergüzeşt ve vuķa‘ât, kıışş, meşel (mişâl): Bir takım hikâyâtı hâvî kitâb: Güzel hikâyeler çocuklarıñ ahlâķını taşhîh ider. 3. fr. Roman dinilen uzun sergüzeşt ki esâsen ahlâķa hıdmet itmek şartıyle envâ‘ı vardır: Hikâye-i târiķiyye, hikâye-i fâci‘a, hikâye-i muğhike; hikâye kitâbı. || ‘Alâ-tariķi’l-hikâye, hikâye tariķiyle = Bir güne muţâla‘ât ‘ilâve itmeksizin, mücerred naql ü rivâyet şüretiyle. || Mebnî ‘ale’l-hikâye = Bir vakı‘a ve hikâyeye müstenid ve ondan me’hüz ta‘bîr ki me’hüz ‘anhü olan hikâye bilinmedikce anlaşılmaz.

HİKÂYECİ : s. ş. Hikâyeler anlatmağa ve sergüzeştler naql itmegi seven âdem, maşalcı, râvî, nâķil.

ḤİKĀYE-NÜVĪS: s. ş. fa. cm: Hikāye-nüvisān. [‘ar. Ḥikāye = m. fa. Nüvīsten = Yazmak] Ḥikāye kitābları yazan muḥarrir, roman muḥarriri, fr. Romancier.

ḤĪKMET : sz. ‘ar. cm. Ḥūkm. 1. Ḥükümlük, ḥakīm ādemiñ ḥāli, ‘illet-i kāmil ile ‘ilm-i ‘ālī: Loḫmanıñ ḥikmeti. 2. Felsefe ‘ilmi ve şu‘ubātı: ḥikmet-i ilāhiyye, ḥikmet-i ṭabī‘iyye, ḥikmet-i riyāziyye, ḥikmet-i ‘ilmiyye. 3. Ser-i ḥafī, ne olduğı añaşılmaz sebep ve ḥakīkāt: Bunda bir ḥikmet vardır; ḥikmet-i ilāhiyye. 4. Ḥaḫīkāt ve aḫlāka müte‘allik kışa söz, meşel. Ḥūkm-i Süleyman = ḥd. Ġarīb şey’! ‘Acā’ib! Bunda bir sırr var: Ḥikmet! ||Ḥikmet-i ḥükümet = Ḥükümetiñ icraāti taḫtındaki sebep-i ḥaḫīkī. ||Ḥikmet-i ṭabī‘iyye = Ecsāmiñ ahvāl-ı ṭabī‘iyyesinden baḫş iden ‘ilm ki kimyā ile tev’em ‘add olunur. Fr. Physigue.

Ẓ (hı)

ḤĀTİME : şş. ‘ar. 1. Soñ, encām, ‘aḫıbet, pāyān: Ḥātımec çekmek = Bitirmek. 2. Bir kitābiñ ebvāb ü fuşülünden soñra soñki ‘ilāve olunan maḫāle ki ekşeriyā mündericātınıñ ḥulāşa ve neticesi ḥükümündedir, fātiḫa ve muḫaddime muḫābili: Ḥātımec-i kitāb, ḥātımecü’l-kitāb.

ḤĀTİME-KEŞ: ş. fa. ‘ar. ḥātımec = [m. fa. Keşiden = Çekmek] Ḥātımec çeken, bitiren, ikmāl iden: Ḥātımec-keş olmak = Bitirmek.

ḤĀLİŞ :ş. ‘ar. ş: Ḥālīşa. [«ḥulūş»dan sf.] Ḥarışık ve sāḫte olmayan, şāfi, temiz, ğıll ü ğışdan ‘ārī , ṭoğru, ḥilesiz, ḥālīş yağ, ḥālīş gümüş, kalb-i ḥālīş, muḫabbet-i ḥālīş.

ḤABER :sz. ‘ar. cm. İḥbār. 1. Bir vak‘anıñ tebliğı, bir ḥadeşeden ḥāzır bulunmayanlara virilen ma‘lūmāt, nebe’, peygām ḥavādiş, aşl Türkcesi: Şālīk: Meydān-ı ḥarbden ḥaber gelmedi; o işden bize ḥaber viren olmadı; bir şey’ olursa ben size ḥaber iderim. [Nāci merḫūm ḥaksız olarak «itmek» fi‘liyle isti‘māliniñ eskiyüp metrūḫ olduğunu beyān idiyor.] 2. ‘İlm, vukūf, ma‘lūmāt, bilgi: Fenden, san‘atdan ḥaberi yokdur; bu işden ḥaberim olmadı. 3. Ḥadiş-i şerīf, Fahr-i Kā’ināt (şl‘am) Efendimizle

Şahābe-i Kirāmı vuku‘āt ve māceralarından ve mübārek kelāmılarından haber viren ‘ilm-i şerīf: Haberde vārīd olmuştur. 4. **d.** Nahvde mübtedā ve müsned’n-ileyh dinilen bir isme isnād olunan şifāt, mesned: «Allāhü Ekber» ve «Allah büyükdür» dinildiğinde Allāh mübteda ve ekber büyük haberdır. 5. **d.**Hadeşeniñ vuku‘unu beyān iden fi‘l veyā cümle, muķābili: İnşā. || Bi-haber = Bir işden haber ve ma‘lūmātı olmayan, vukūfsuz; ma‘lūmātsiz, ğāfil. [«bā-haber» ta‘biri kullanılmayacak kadar soğuķdur.] || ‘İlm ü haber = 1. Bir şey’in aħz ü ķabz olduğunu mübīn sened-i resmī 2. Maħalle imamı veyā bir hey’et-i resmiyye tarafından bir şey’i mübīn olarak verilen vara‘ķa-i resmiyye. || K̄ara haber = Biriniñ vefātı haķķında aķrabasına virilen haber.

ĤAṬṬ

: sz. ‘ar. cm. Ĥuṭṭ.1. Çizgi, çizik: Bir Ĥaṭṭ çekmek, çizmek. 2. Yazı. Ĥaṭṭ-ı ta‘līķ, Ĥaṭṭ-ı şūlūs; Ĥūsn-i Ĥaṭṭ = Güzel yazı: Ĥūsn-i Ĥaṭṭ hocası. 3. Bir sıra ve çizgi şūretinde şey’: Demir yolu, telġraf Ĥaṭṭı, Ĥaṭṭ-ı kebīr = Ana demir yolu: Anaṭolu Ĥaṭṭ-ı kebīri . 4. r. Bir çok noķtalarıñ birbirine mülāşık sıralanmasından Ĥāşıl olan çizgi: Ĥaṭṭ-ı müstaķīm, Ĥaṭṭ-ı münħanī, Ĥaṭṭ-ı ‘umūdī, Ĥaṭṭ-ı ufķī . 5. c. Kūrre-i ‘arz Ĥarīṭasında çizili bulunan ṭūl ü ‘arz mefrūz çizgiler: Ĥaṭṭ-ı istivā‘, Ĥaṭṭ-ı nısfū’n-nehār. 6. ‘ar. Gençlerde yeni çıķmaġa başlayan bıyık ve şaķal. ||‘ar. ‘a. Ateş Ĥaṭṭı = Meydān-ı Ĥarbd e mermiyyātūñ dūşmāna vāşıl olduġu añlaşıl an mesāfe başındaki sıra ki ‘asker orada ṭurup ķurşun atmaġa başılar. || İctimā‘ miyāh Ĥaṭṭı = Şuları bir yere ṭoplan an bir arāzi Ĥavzasını iħāta iden irtifā‘-i noķtalarıñ teşķil itdikleri dā’ire. || Taķsīm-i miyah Ĥaṭṭı = Arāziniñ eñ mürfedī‘ nūķāṭı sırası, ki şuları muħālif iki cihete ṭoġru aķar iki mā’ileyi birbirinden tefrīķ ider. || Ĥaṭṭ-ı Ĥudūd = İki devlet arandaki Ĥudūduñ teşķil itdiġi çizgi. || Ĥaṭṭ-ı Ĥareket = Bir me’mūra ta‘līm ve ta‘yīn ve onuñ Ĥāricine çıķmaması tenbīh olunan vazīfe. || Ĥaṭṭ-ı dest = Bir büyük zātūñ kendi eliyle yazdıġı şey’: Rusya imparatoru olmaya imparatoruna Ĥaṭṭ-ı destiyle bir nāme yazdı: Mü’ellifiñ Ĥaṭṭ-ı destiyle

muḥarrir kitābīn kıymeti pek büyükdür. İl'ar. Ḥaṭṭ-ı sebz = Gençlerin şakalından evvel yañaklarında biten ince tüg. || Ḥaṭṭ-ı şerīf, ḥaṭṭ-ı hümāyūn = Esāsen Şelāṭiniñ ḥaṭṭ-ı destiyle muḥarrir ve bir ḥuşuşuñ icrāsına dā'ir şādır olup alay ile resmen ve 'alenen bāb-ı 'ālī de okunañ fermān: Gülḥāne-i ḥaṭṭ-ı şerīfi; ıslahāt-ı ḥaṭṭ-ı hümāyūnu.

ḤİṬĀB : sz. 'ar. 1. Birine söz söyleme, sözü bir ādeme söyleme, tevcīh-i kelām: Baña ḥiṭāb iderek söyledi; size ḥiṭāb edilmeyen sözü niçün üstünüze alıyorsunuz? 2. Bir cemā'ate tevcīh-i kelāmla söylenen nuṭk 3. (şarfdā) Fi'l ve zāmirde ḡā'ib ve mütekellimiñ ḡayrı olan ikinci şahş isti'māli ki sözü dinleyenden 'ibāretdir. || Ḥiṭāb-ı 'izzet-men ṭarāfu'llāh bir ādeme söz söylenme || Faşlü'l-ḥiṭāb = Bir kitāb veyā ḥutbeniñ başında besmele ve ḥamdele ve şalvele ile du'ādan sonra «ammā ba'de» ta'biriyle mebnī - i 'aleyhe girişme.

ḤİṬĀBET : ss. 'ar. 1. Ḥaṭīblik, cāmi'de ḥutbe irād iden ḥaṭībīñ vazīfe ve meslegi: Yeni te'sīs olunān cāmi'-i şerīfiñ ḥiṭābeti kime tevcīh olundu? 2. Feşāḥat u selāsetle nuṭk irād itme.

ḤAMSE : 'ad. 'ar.[Mü'enneşi (he)siz ise de lisānımızda o şüretde kullanılmaz.] Bilād-ı ḥamse, evḳāt-ı ḥamse, ḥavās-ı ḥamse. = s. Beş kısımdan mürekkebe eşer-i manzūm: Ḥamse-i nizāmī; Nev'ī Zādeniñ ḥamsesi. ||Ḥamse-i āl-i abā = Ehl-i Beyt Cenāb-ı Nebevī. ||Ḥamse-i mübāreke = Beş parmak. [El ile yemek yemekden kināye olarak istihzā ṭariḳıyla kullanılır.]

ḤAYĀL : s. [Enfü'l-beyān ism-i 'Arabī'den me'hūz] Perde arkasında ve şem'a önünde deri veyā muḳavvādan resimler oynadarak gölgelerini seyr itdirmekten 'ibāret oyun ki eñ mühimm şahşı olan «Karagöz» ismiyle de ma'rūfdur: Ḥayāl oynatmak. || Ḥayālī fener = fr. Lanterne magique dinilen 'acā'ib resimler gösteren fener.

ḤAYĀLCİ :s. Ḥayāl dinilen gölge oyunu oynadan ādem, ḥayālcı.

ḤAYĀLĪ : ş. 'ar. ş. Ḥayāliyye. Vehm ü ḥayāle mensūb ve müte'allik.= s. tr. Ḥayāl dinilen gölge oyunu oynadan ādem, ḥayālcı.

D (dal)

- DĀN : ş. f. [«dānisten» fi' linden smş. Olup, şatır teşkiline girer] Bilen, bilir: Suḥāndān = Söz bilir; nüktedān = Nükte bilir; nādān = Bilmez, cāhil.
- DERC : sz. 'ar. 1. Soğma, idhāl itme, araya şıkışdırma: Yazacağınız mektūba şunu da derc idiñ; o kâ'ideyi kitābıña derc itmemiştir. 2. Bir maḳāle veyā fıkrayı ğazeteye koyup neşr itme: Bu ḥavādişi ğazeteye derc itdiler, fūlan ğazete derc itmişdi.
- DĪVĀN : sz. 'ar. cm. Devāvīn. [Fārisī 'den mu'arreb] 1. Büyük meclis, meclis-i 'ālī: Dīvān kurulmaḳ 2. Evlileri murāfa'āt için kurulan meclis-i 'ālī : Divān-ı Hümāyūn; Āmedī-i Dīvān-ı Hümāyūn: Vaḳtiyle bu meclis-i 'Āliyyeniñ baş kâtibi; el'yevme Bāb-ı 'Ālī den Hāl-i Pāy-ı Şāhāneye 'arz olunan ḥuşūşatı taḳdīm ve irsāle ve irādāt-ı şeniyyeyi telaḳḳīye me'mūr olan ḳalemiñ re'isi. Tercümān-ı Dīvān-ı Hümāyūn = Huzur-ı hümāyunda tercümanlık vazīfesini ifā iden zāt. 3. Bir şā'iriñ eş'arını ḳāfiyelerine göre ḥurūf-ı hecā tertibiyle cāmi' olan mecmū'a: Divān-ı Bākī, Dī vān-ı Nābī , Devāvīn-i şu'arā. || Dīvān efendisi = Vaḳtiyle vüzerāniñ resmī ve ḥuşūşī baş kâtibleri ki umur-ı taḥrīriyyelerini idāre ider Hādī ||Dīvān-ı temyīz = Muḳaddemā her vilāyet merkezinde bulunan maḳkeme-i temyīze virilen isimdir; Dīvān-ı temyīz re'isi. ||Dīvān-ı Harb = 'Askerleri muḥākeme itmek üzere kurulmuş 'askerī maḳkeme-i fev-kal'ādesi; Dīvān-ı ḥarb-i 'örfī = Ḳānūn-i 'örfī taḥtında bulunan memleketde umūr-ı siyāsiyyeden ve āsāyiş ü inzibāta müte'allik işlerden ṭolayı maznūn olanları muḥākeme itmek üzere kurulmuş maḳkeme-i 'askeriyye. ||Dīvān ṭurmaḳ = Virilecek evāmiri aḥz ü telaḳḳī için ayaḳ üzere ellerini ḳavuşdurup ṭurmaḳ. || Ayaḳ dīvānı = Fevk-al-'āde aḥvāle 'acāleten kurulan meclis.
- DĪVĀNÇE : s.f. Ḳāfiye i'tibāriyle ḥurūf-ı hecā tertibince müretteb küçük mecmū'a-i eş'ār.

DĪ VĀNĪ : ş. ‘ar. ş. Dīvāne. Dīvāna mensūb ve müte‘allik: Menāşib-ı dīvāniyye. ||
 Hatt-ı dīvānī = Dīvān-ı Hümāyunda fermān ve berātların taḥrīrine
 maḥşūş güzel ve giriftli bir nev‘i yazı = sz. Hatt-ı dīvānī.

Z (zel)

ZEYL : sz. ‘ar. cm. Ezyāl, züyül. 1. Etek, dāmen. 2. Tağ etegi, pīrāmen-i kûh. 3.
 Tāriḥ ve terācim-i aḥvāl gibi mevādde müte‘allik kitābların mā-ba‘dī
 olmak üzere ba‘de başkaları tarafından yazılan kitāb: «Fevātü’l-vefayāt»
 ‘üvānlı İbn-i Ḥakānīn «Vefayātü’l-‘Āyān» ‘üvānlı eşerinin zeylidir;
 Şaḳāyık-ı Nūmāniyye»ye birbirini müte‘ākib birkaç zeyl yazılmışdır. 4.
 Mektüb ve taḥrīrāt ve mevādd-i ḳānūniyyeniñ altına yazılan şey’ hāmiş,
 ‘ilāve, zamīme.

ZİKR : sz. ‘ar. cm: Ezkār. 1. Añlama, ḥātırā getirme, yād, tezkār n. 2. Ağıza alma,
 ismini beyān itme, şifāhen veyā taḥrīren taşriḥ-i ism: Bir şā‘iriñ ismini
 zıkr itmeksizin şı‘rini naḳl itmemeli; onu müvriḥin sırasında zıkr itmiş;
 Zebūr’da Ḥazreti Mūsā (‘am)’iñ ismi zıkr olunmuyor. 3. Beyān, ifāde:
 Onu yukarıda zıkr itdik; bunuñ zıkrı geçmedi. 4. Tesbīhle ve muḥtelif
 şüretde Esmā-i Ḥüsānā’ yı söyleme, vird çekme: Her nemazdan şöıra bir
 şā‘at zıkr ider; dervişler şimdi zıkrderler. [Yalnız ağızla olmayup ḳalb ve
 zihniñ de Allah’la meşgūliyyeti şart olduğuna bu lūgatiñ ma‘nā-yı
 aşliyyesi de şāhitdir. Cem‘i başlıca bu ma‘nā ile müsta‘meldir.] 5. Medḥ,
 şenā, sitāyiş iyilikle yād: Siziñ muḥārebe-i aḥyāra da yararlıklarınıñı zıkr
 idiyorlardı. || Cemīl = 1. Medḥ, şenā’, sitāyiş, Medḥ ü şenā’ ile yād
 olunma: Geçen gün fūlan yerde zıkr-i cemīliñiz geçdi. 6. Mekteb-i şākir-
 dānene tevzī‘ mükāfāt sırasında mükāfāta müsteḥaḳk olmayup da
 büsbütün maḥzūn bırakılmaları da tecvīz olunmayanlara virilen maḥbū‘
 bir ḳāğıd ki mükāfāt-ı istiḥḳāḳına taḳrībi gösterir.

ZEYLEN : ḥ. ‘ar. zeyl. ve ilāve olarak, hāmişde: Zeylen cevāb yazmaḳ.

R (r1)

- RĀBĪṬA** : ss. ‘ar. cm. Revābiṭ.[«rabṭ»dan sf. ş. tr. Beyne’l-‘āvām zebāniridir. Rābuṭa] 2. İki şey’i birbirine bağlayan ip vesā’ire, bağ, bend: Bunu tutduracak bir rābiṭa lāzım. 2. Münāsebet, ‘alāḳa: Rābiṭa-i muḥabbet; te’kīd-i revābiṭ-muḥālāṣat. 3. Mensūbiyyet intisāb: Dervīṣiñ şeyḫe olan rābiṭası 4. Nizām, tertīb, uşul, münāsebet: Bu işde, bu ādemde rābiṭa yokdur. [Cem‘i lisānımıza maḥşūş olan bu soñ ma‘nā ile kullanılmaz.] 5. ‘İbāredeki cümleleri birbirine bağlayān edāt: Bu iki cümle arasında bir rābiṭa ister.
- RĀVĪ** : ş. ‘ar. ş.: Rāviye cm: Revāt: cm: fa. Rāviyān. [«rivāyet»den sf.] Naql ve rivāyet ve ḫikāye iden, ḫadīṣ ve şi‘r ve aḫbār-ı tārīḫiyye vesā’ire naql iden, nāḳil: Bu ḫadīṣ-i şerīfiñ rāvīsi, revāt-i siḳātdandır: Rāvī diyor ki; rāviyān-ı aḫbār.
- RUBĀ‘Ī** : ş. ‘ar. ş. Rubā‘iyye. 1. **d.** (şarf-ı ‘Arabī’de) Ḥurūf-ı aşliyyesi dört ‘aded olan veyā üçden ‘ibāret olan ḫurūf-ı aşliyyesine bir ḫarf zımm idilmiş olan (fi‘l): «deḫrace» ve «ekrame» gibi; rubā‘i-yi mücerred: Dörtten ‘ibāret olan ḫurūf-ı aşliyyesinden mürekkeb fi‘l, deḫrace gibi; rubā‘i mezīdü’n-fīh: Ḥurūf-ı aşliyyesi olan dört ḫarfle bir veyā iki ḫarf daḫi artmaḡla beş veyā altı ḫarfli olmuş fi‘l: «tedaḫrūç» ve «eḫrencüm» gibi 2. r.t. nb. Dörtlü: r.t.nb. Dörtlü Rubā‘i’l-vücūh = Dört yüzlü; rubā‘il-aḫlā‘ = Dört zıllı‘li; rubā‘i’l-eczā‘ = Dört cüz’lü; rubā‘i’l-ezḫār = Dört çiçekli: Rubā‘i’l-insān = Dört dişli; erba‘atü’l-vücūh = Vesā’ire ta‘birinden eşiḫḫā’ ve oña müreceḫdir.] = sz. ‘ar. cm: Rubā‘iyyāt. **d.** Dört mısra‘lı yā‘nī iki beyitden mürekkeb kıt‘a: Bir rubā‘ī söyledi; ‘Ömer Ḥayyām’iñ rubā‘iyyāti.
- RABṬ** : sz. ‘ar. 2. Bağlama, ilişdirme: Ḥayvāniñ yularını ḳazıḡa rabṭ itdi; O māddeye mütē‘allik-kāme evrāḳ mażbaṭaya rabṭ itmeli. 2. **d.** Cümleleri ḫurūf ve edevāt-ı lāzime ile birbirlerine bağlayarak yoluyla şıralama, nizām, irtibāt: Bu ‘ibāreniñ rabṭı yolunda degildir; bu fıḳrayı rabṭ itmeli;

yazdığı şey'in rabtı bozuktur, rabtına bakmalı. 3. Haşr u taḥşīş ü ta'lik: Kālbini Allah'a rabt itmiş. || Zābt u rabt = Memleketin nizām ve āsāyişi = Jandarma kumandanı memleketin zābt u rabtına nezāret ider.

RÜCŪ' : sz. 'ar. 1. Geri dönme, 'avdet ric'at: Yarı yoldan rücü etti; ma naḥnü fihimize rücü edelim. 2. Cayma, sözünden dönme, sözünü geri alma: o ādem sözünden, va' dinden rücü etmez.

REDİF : ş. 'ar. ş.: Redife. [«redf»den şş.] 1. Soñradan, arḳadan gelen. n. 2. 'a. Nizāmiyye sınıfından soñra geçilen şınıfa mensüb ki bu sınıf ḥin-i hācetde silāḥ altına almır: Şınıf-ı redif; 'asākīr-i redife = sz. 1. Bu şınıfa mensüb 'asker veyā zābiḥ ve nefer: Redif alayı; redif biñbaşısı; redifleri topluyorlar. 2. **d.** Kāfiyeden soñra olarak her beytin āḫirinde tekerrür iden kelime.

RİSĀLE : şş. 'ar. cm: Resā'il. 1. Mektüb, nāme: Risāle-i tebrīkiyye: Risāle-i belīga. Tebrīkiyye; Resā'il-i belīga. [Bu ma'nā ile lisānımızda pek isti'māl olunmuyor.] 2. Esāsen mektüb şüretinde yazılan küçük kitāb, bir mes'ele veyā 'ilm ü fenne dā'ir muḥtaşar te'lif: Mantıḳda bir risāle yazmışdır; Mesā'il -i fıkhiyyeye dā'ir resā'il 'adīdesi vardır. || Risāle-i maḥşūşa = Munḥaşıran bir mes'ele-i fenniyye ḫaḳḳında yazılan risāle [fr. Monographie].

RESM : sz. 'ar. cm: Rüsüm. [Bizce ğayr-i müstā' mel olan = «Mersüm»ün cem'i bulunan «merāsim» daḫi ba'zı me'ānī de bunuñ cem'i yerine ḳullanılır.] 1. Yazma; çizme: Resm ḫaḫtı. 2. Eşer, nişān, 'alāmet: Resmi ḳalmış. 3. Şekl, şüret, hey'et: Ḥaç resmi, mühr-i Süleymān resmi. 4. Tertīb, plān, ḫaslāḳ: Yapılacak mektebin resmiñi çizmek. 5. Bir insān veyā ḫayvān yāḫūd muvaḳḳi' vesāireniñ kāğıd üzerine el ile yapılan şebīhi, taşvīr, timsāl: Rafael'in yaptığı resimler meşhürdür. 6. Taşvīr yapmak fenn ve san'atı: Resm öğreniyor; resm mu'allimi. 7. Fotoğrafla alınan taşvīr, fotoğraf: Resmimi aldıracağım; fūlan fotoğraf güzel resm alıyor. 8. Ṭarz, tertīb, uşul-i neşāḳ: Bu resimde yapılır. 9. 'Ādet, ḫavr: Resm-i devrān,

felek. 10. Alāy, de'b āyīn: Mektūbuñ resm-i güşādi; 'Askeriñ keçid resmi. [Bu ma' nā ile cem' i yerine «merāsīm» kullanılır:] 11.Devletce ve devlet nāmına idilen hareket ve söylenilen söz: Resmin hāricinde konuşuyoruz; Min ğayr-i resm yazdı. 12. Vergi, bir mālдан mirīniñ aldığı hişşe, teklīf, bāc: Gümrük resmi , tuz resm ; baħrān nakl olunan imti' ādan gümrük resmi alınır. [Bu ma' nā ile cem' i «rūsūm»uñ cem' i olarak «rūsūmāt» dağı kullanılır.] || Resm-i selām = 1. 'Askeriñ māfūkunā icrā itdiği merāsīm-i ta' zī me. 2. Bir geminiñ diğerine karşı ifā' itdiği merāsīm ta' zīmiyye.

RENG : s.f. 1. Eşyā ve ecsāmīñ güneşiñ ba' zı şu' ālarını belli ve ba' zılarını red itmeleriyle nazarda gösterdikleri şuveriñ beheri, levn: kırmızı, şarı, māvi renk. 2. mc. Sūret, tarz: Hısteliğiñ rengi değişmişdi. 3. mc. Hīle mekr. || Renk atmak = Şolmak || Rengden renge girmek = Şık sık rengi değişmek; ve mc. Pek Ziyāde şıklmak. || Reng virmek = 1. Bir renge şokmak: mc. Añlatmak, belli itmemek. || Rengi yok = Bir hālde tırmaz, añlaşılmaz [Aşl Türkçesi «bet»midir, yoksa bunuñ çehreye maħşūş olmasıyla, başka bir lūğat var mıdır? Añlaşlamadı.].

RİVĀYET : sş. 'ar. cm. Rivāyāt. 1. Bir haber ve kelām vesā'ire nakli, hikāye: Şahābeniñ ekserī eħādīs-i şerīfe rivāyet itmişlerdir; fūlan bize bir takım haberler rivāyet itdi. 2. Nakl ü rivāyet olunān hikāye ve haber, efvāh-ı nāssa düşen söz: Öyle bir rivāyet-i devrān itmiş: bir rivāyet işitdim. 3. Bir mādde hağķında bir ādem veyā bir takım ādemler tarafından nakl olunan şüret vukū': Bu bābda şöyle bir rivāyet dağı vardır: diğer bir rivāyete göre de şöyle olmuş.

ROMAN : s. [fr. Roman] Kurulmuş mevzūn hikāye ve böyle bir hikāyeyi hāvī kitāb: Aleksandır Duma' nıñ romanıdır.

ROMANCI : s. Roman dinilen hikāye kitāblarından yazan muħarrir.

Z (ze)

ZĀ'ĪD : ş. 'ar. ş. Zā'ide. cm: Zevā'id. [«ziyādeten»den sf.] Artan, arttırılan, ilhāk ve 'ilāve olunmuş, manzūm; harf-i zā'id, harf-i zā'ide. 2. Fazla, lüzūmdan ziyāde, lüzūmsuz: Bu muşarrıf-ı zā'id; Meşārif-i zā'ide. ||r. Kaṭ'-ı zā'id: Fr. Hyperbole. dinilen şekil hendese. || t Lahm-i zā'id = Menāfiü'l-i'zā fennce bir vazıfesi olmayan fazla ot. = ğ.r. zimm ve 'ilāveye delālet iden "+" işareti tefsir ider: 2+3=5 Üc zā'ide iki müsāvî beş. = cm. 1. Soñradan zimm ve 'ilāve olunmuş şey'ler veyā harfler: Bu kelimeniñ zavā'idi yokdur. 2. Fazla ve lüzūmsuz şey'ler: Bu 'ibārede tayy olunacak bir çok zevā'id vardır.

ZEBĀN : s. fa. 1. Dil, lisān. 2. Lūgat, lehçe, zebān-ı Fārisī.

ZEBĀN-DİRĀZ: ş. [Zebān = Dil-dırāz = Uzun] İtāle-i lisān iden, haddi tecāvüzle zemm ve faşl eyleyen.

ZEBĀN-DİRĀZĪ : s. fa. İtāle-i lisān, haddi tecāvüzle zemm ü faşla cür'et.

ZEBĀN-ZED : ş. f. [Zebān= dil-zeden= Urmağ] Lağırdı arasında kullanılan, dilin aşıldığı, me'lūf ve mütādāvil (söz) "Āyine" lūgati bizce "ayna" şuretinde zeban-zedir.

J (je)

JĀJ : s. fa. 1. Deve dikenini. n. 2. Lüzūmsuz ve münāsebetsiz lağırdı, boş ve ma'nāsız söz, herze, hezeyān.

JĀJ-ĤĀ : Jāj-ĥāy. ş. fa. [Jāj = Deve dikenini-Ĥāyiden = Çekinmek.] Boş sözler söyleyen, herze-gū, hezeyān iden.

S (sin)

SĀKİN : ş. s. 'ar. ş; Sākine. cm. Sükkān, sekene. [«sükūn»dan s.f] 1. Oynamayan, bir vaz'iyette tūran, hareketsiz, ğayr-i müteħarik: Degirmeniñ alt taşı sākindir. 2. Oturan, iķāmet iden bir yeriñ ahālī sinden olan: İzmir'de sākin tüccārdan; mişķāt-ı re'sini terkle İstanbul'da sākin oldu; sākin-i cennet, sākine-i şehri. 3. Hareketsiz, turgun rākid: Sākin bir şu. Sākin hava. 4. Kendi ĥālinde, uşlu, ĥalīm, sessiz: Pek sākin ādemdir.

5. **d.** Hareke ile okunmayan harf ki üzerine sükûn ve cezm dinilen (°) işâreti yazılır, meczûm: Harf-i sâkin; hurûf-i sâkine.

SÂLİM : ş. ‘ar. ş.: Sâlime.[«selm»den. sf.] 1. Haste ve ‘alîl olmayan, sağ, sağlam = Sağ ve sâlim vâsıl olduk. 2. ‘Ayb ve kuşûr ve noksânı olmayan, biri: Her nev‘ ‘uyûb ve haţâyândan sâlimdir. 3. Havf ve endî şesi olmayan, emin, selâmetde bulunan: Sâlim yaşamak. 4. **d.** [şarf-ı ‘Arabî’de] Müfred-i hurûfunuñ şırası bozulmaşsızın ve yalnız edât-ı cem‘ ‘ilâvesiyle teşkîl iden (cem‘): Cem‘-i müzekker-i sâlim, müsellimûn gibi; cem‘-i mü’enneş-i sâlim: Müsellimât gibi.

SÂL-NÂME : s. fa. [sâl = bil, nâme = kitâb] Bir senelik takvîmi ü vakâyi‘ ü ahvâli gösteren ve her sene çıkan kitâb-ı muvaqqıt Sâl-nâme-i devlet-i ‘âliyye = Resmî şâl-nâme ki takvîmle berâber erkân ve me’mûrîn-i devleti ve ‘l-ķâb-ı resmîyye ve sâ’ir ma‘lûmâtı hâvî dir; sâl-nâme-i ‘askerî, sâl-nâme-i ma‘ârif, sâl-nâme-i hâriciyye vesâ’ire = Devâ’ir-i devleti ñ ayrı ayrı sal-nâmeleri.

SİBÂĞ : sz. ‘ar. [«sebķ»’den] 1. bir şey’in geğmişı, mâ-ķabli, üst ħarafı. 2. Ėayd, rabķ, râbiķa. || **d.** Sibâķ u siyâķ = ‘İbâreniñ gelişı, sözün mâ-ķabl u mâ-ba‘diyle uygunluğu. [Mufâ‘ale bâbiñdan maşdar olarak muşâbaķa ma‘nâsıyla lisânımızda kullanılmaz.]

SEBEB : sz. ‘ar. cm. Esbâb. [Aşl ma‘nâ-i lağviyyesi «İb»dir.] 1. Bir şey’in huşûl ve vuķu‘unü icâb iden şey’, bâ‘ iş, mûcib: Mektebe gelmemeñiziñ sebebi nedir? Ne sebebden ħarıldı? Bu iş onuñ maķvına sebep oldu; bu ħareketiñ esbâbı vardır. 2. Vesîle, bahâne, münasebet: ĖavĖa ħıķarmaķ için sebep arıyor: Bir mekteb-i keşîde olunup bu sebeble dağı Ed‘iyye-i Ėâzret-i Pâdişâhı yâd ve tezekkür ķılındı. 3. Vâsiķa, âlet: O âdemiñ sebep-i feyz-i mücerred hüsn-i ħaķîdir. 4. Bir şey’in huşûlî ħün iķtizâ iden mevâd, levâzım, mâlzeme. [Bu ma‘nâ ile başlıca cem‘-i müsta‘meldir:] Esbâb-ı sefer, esbâb-ı istirâğat, esbâb-ı taķşîl. 5. **d.** ‘Arûzda muķaţta‘ât şı‘riñ iki ħarfinden ibâre cüz’ü: Sebeb-i ħaķîf = Bir ħarf-i müteğarrikle bir

sākinden ‘ibāret cüz’: Sebeb-i şakīl = İki harf-i müteharrikeden mürekkebe cüz’ || Sebeb olmak = İcāb itmek, bir işiñ vuķū’ ve huşūlüne ālet ve vāşıta olmak yāhūd çalışmak: O ādem bizi bozuşdurmağa sebeb oldu; bir söz maħvına sebeb oldu. || Bilā-sebeb = Bilā-mūcib, meydanda icāb ittirecek bir hāl olmaksızın, sebebsiz. || Sebeb taħtında= Bir maķşad-ı maħşūşla, Tevekkelī olmayarak. || Sebeb-i ĥayāt = Peder, vālide. || Esbāb-ı mūcibe bir iş icāb itdirüb huşūle getirmege sebeb olan şey’ler: Bu cināyetiñ esbāb-ı mūcibesi bulunamadı. || Li-sebebi = Bir sebepten, bir işten tolayı.

SEC’ : sz. ‘ar. 1. Neşriñ kāfiyeli olması, neşrde behere turaķ yerine ve yāhūd şıfat ile mevşūf arasında kāfiyeye ri’ āyet olunmaķ uşūlu ki lāzım olmağla berāber bugünkü günde laṭif daħi görünmediginden nāfile bir külfetdir: ‘İbārede sec’ a ri’ āyet itmek; Sec’ ile yazmaķ. ‘İbāreniñ kāfiyeli olan evāħiri cümleñiñ beheri.

SİHR : sz. ‘ar. 1. Büyü, büyüçülük, gözbağcılık. 2. Sihr kuvvetini ĥā’iz olan cāzibe-i şedīde, fettānlık. 3. Şi’r ve faşāhat gibi insānı meftūn iden hüner, ki buña sihr-i helāl daħi dirler, ya’ nī ĥarām olmayan bu bügücülük.

SÜĤAN : s. fa. Söz, laķırd, kelām, nuṭķ.

SÜĤAN-ĀRĀ: ş. fa. [Süĥan = Söz, Aresten = Tıonanmaķ]

SÜĤAN-PERDĀZ: ş. fa. [Süĥan = Söz, Perdāhten = Düzmek] Düzgün ve muntazam söz söyleyen, faşīĥ, belīğ.

SÜĤAN-DĀN : ş. fa. [Süĥan = Söz, Dānişten = Bilmek] Söz bilir, güzel söz söyler.

SÜĤAN-SENC: ş. fa. [Süĥan = Söz Secīden = Tıartmaķ] Söyledigini iyice tıartup düşünen, tıartılmış gibi ĥaşviyyātsiz ve münāsebetli söz söyleyen.

SÜĤAN-VER: ş. fa. Ĥaķķıyla söz söyler. Faşīĥ, nuṭūķ, nāṭıķalı.

SÜDĀSĪ : ş. ‘ar. ş: Sūdāsiyye. d. Altı ĥarfden mürekkebe (kelime), altı cüz’ den mürekkebe, “gel”; fi’l-i sūdāsī; if’āl-i sūdāsiyye. || nb. Sūdāsī’l-büzūr = Altı taħmīli; sūdāsī’l-vüreyķāt = Altı yapraķcılık. (çiçek) || r. Sūdāsī’l-

vücūh = Altı vecihli; sūdāsi'l-adlā': Altı zıllı' li[Züstte'l-vücūh ve züstte'l adlā' ta' bīrāt-ı saķime bedel kullanılmaldır.]

SER : ş. fa. Baş demek olan «ser» ismiñden aynı olduğu hâlde, ba'zı isimleriñ başına girip «baş» ve «birinci» ma'nasıyle şıfat yerini tutar: Ser tabīb, baş hākīm; ser kitāb = Baş kitāb; ser muħarrir = Baş muħarrir: ser halīfe = Ba'zı kalemlerde müdürin mā-dününde bulunan ve mümeyyiziñ fevķinde bulunan me'mūr. [lūgāt-i Fārisi'de bu terkibāt Türkçe ķā'idesine muṭābıķdır.]

SER-DEFTER: ş. fa. [Ser = Baş Defter = m] Defteriñ başında muķayyed olan, eñ başda bulunan, en ileri geçen, cümleden muķaddem olan: Ser-ḍefter erbāb-ı hüner.

SERGÜZEŞT: s. fa. [Ser = Baş, Güzeşten = Geçmek] Bir ādemiñ başına gelüp geçen eḥvāl ü vuķu'āt, ḥikāye, terceme-i ḥāl, mācerā: Bize kendi sergüzeştiñi naķl itdi; Fenelon "Telemak" sergüzeştiñi kaleme almışdır.

SER-NĀME : s. fa. [Ser = Baş, Nāme = Mektüb] 1. Mektüb ve risāle ve kitāb vesā'ire başında yazılan yazı ve ekşeriyyā 'unvānı ḥāvīdir. 2. cm. Bir ṭā'ifeniñ başı, ser-āmedi: Ser-nāme-i erbāb fazl-ı kemāl.

SEFĪNE : sş: 'ar. cm: Sefā'in, sefen. Gemi, geşti. Sefīne-i ticāriyye, sefīne-i ḥarbiyye. || Sefāin-i ticāriyye, sefen-i ḥarbiyye. || Sefīne emīni = Kiminiñ umūr-ı inzibāṭiyyesine me'mūr ādem. || mc. Mübāḥis-i muḥtelifeyi cāmi' kitāb: Sefīne-i rāğīb: Sefinetü 'ş-şu'arā'.

SEKĀMET :s. [Maşdara "tāi" maşdariyyet ilḥāķ olunamayacağından 'Arabī olmayup lisānımızin taşarrufāt-ı 'indiyyesindendir.] Bozuķluk, noķşānlıķ, saķatlık yañlışlık: Bu lūgātiñ seķāmeti zāhirdir; rabṭ-ı kelāmda, terkibde seķāmet vardır.

SAKAT : sz. 'ar. cm. İşkāt. 1. Bir şey'in düşük ve işe yaramaz kısmı. 2. Kötü ve fā'idesiz şey'. 3. Yañlış, ḥaṭā, noķşān, sevh: Bu 'ibārede, bu ḥisābda saķat vardır.= ş. tr. 1. A'zā-yı bedenden biri nāķış ve ma'lül ola, 'alīl: Saķat bir ādem; elinde, ayağından, gözünden saķattır. 2.Nāķış ve 'alīl

(‘uzv): Bu âdemiñ eli, ayağı gözü şakaftır; kılıçla urup elini şakaft itdiler.

3. Haṭālī, nākış, toğru olmayan, yañlış: Bu söz şakaftır; Şakaft iş işleme.

SAKAṬLANMAK: fl. 1. Birinin bir ‘uzvü veyā ‘uzvuñ kendisi ‘alīl ve işlemez olmağ: O âdem gözünden şakaftlandı. 2. Kuşurlu ve yañlış olmağ: Üstüne yağmur tamlamağla eşvāb, kitāb şakaftlandı âleti üstüne getirilmekle ‘ibāre şakaftlanmışdır.

SÜKŪN : sz. ‘ar. 1. Turma, hareket itmeme kıyımdanmama: Makine hareket itmeyüp sükün hālinde idi. 2. Ārām, rāhat, āsāyiş ve ıztırābsızlık: Telāşından soñra birāz sükün buldu. 3. Turđunluđ, rākidelik: Hevāda bir sükün var idi; deñiz sükün üzre idi. 4. Dinme, turma, munḡaṭı‘ olma: Yađmur sükün buldu; nāle vü feryādı ancak gice yarısı sükün buldu. 5. **d.** Bir ḡarfiñ müteḡarrik olmaması, ḡareke muḡābili, cezm sākin hāli: Sükün “zā” ile cezm okunur.

SİLSİLE-NĀME: s.fa. Meşāhīriñ ve ḡükümdārān ḡanedānlarıñ abāen-an-ceed. Nesl ve nesebleriniñ şuret ta‘āḡubunu zencir gibi birbirine merbūt olarak gösteren kitāb veyā cedvel.

SEMĀ‘Ī : ş. ‘ar. ş: Semā‘iyye. **d.** İştirmek esāsına mebnī, bir kıyās ve kā‘ideye nābi‘ olmayan, ehl-i lisāndan naşl işidilmiş ise öyle vāḡı‘ olan: İf āl-i semā‘iyye, maşdar-ı semā‘ī. Muḡābili kıyāsī. = s. mv. Uşul-i maḡşūsāsiyle bestelenen ve bir kıt‘adan ‘ibāret olan şarkılar.

SENED : sz. ‘ar. cm: Senedāt. 1. Üzerine ṡayanılan şey’, ṡayanılacak yer, i‘timād-ğāh, medār-ı tevessül, melce, penāh: Ehl-i ĩmāniñ senedi. 2. Başkası ‘ahdesinde olan bir ḡaḡḡıñ, alınacak bir mālīk, iḡrāz olunmuş, bir meblağın ‘ā’idiyyetini nātıḡ ve müşaddiḡ kāđıd, iki veya ziyāde eşḡāş arasında mūna‘kıd bir ‘aḡdeyi işbāt için tanzim olunan varaḡa ki medyūn ṡarafından dāy’ine virilir, ḡin-i ḡacetde ḡaḡḡını ṡalebe medār olur: Sened virmek: Sened almak; sened-i resmī = Bir da’ire-i resmiyyeden veyā me‘mūr-i maḡşūsī ṡarafından ṡaşdiḡ olunmuş sened; sened-i ‘ādī = Bu şuretle ṡaşdiḡ olunmayan sened. 3. Erāzı ve emlāki

aşhâbına taşarruflarına muşaddık olarak cenâb-ı kükümetden virilen ve rıkkâ-i resmiyye: Senedât kalemi, senedât müdürü, sened-i bahrî =Bir geminin kime ‘â’id olduğunu mübî n olan sened. 4. **d.** (gramerde) Bir kâ’ideye mişâl olmağla berâber toğruluğunu işbâta daği medâr olan kavli i kavî ve mu‘teber, delîl, bürhân, kavâ’id-i şarfiyye ve naḥviyye-i ‘Arabî’de Āyet-i Kerîmenin mişâl irâdî gibi.

SÜRC : s. 1. Yürürken ayağın bir mâni‘a çarpmasıyla düşecek olma. 2. mc. Yañılma, ḥaṭâ, sehv. [‘Arabî zınniyle «sürc-i lisân» demek ḥaṭâdır.]

SÖZ : s. 1. Ḥurûf ve ḥarekâtdan mürekkeb olarak bir şey’e delâlet iden lafz, kelime: Bülbül Fârisî’den alınma bir sözdür. 2. Kelimelerden mürekkeb olarak ifâde-i merâma yarayan lağırđı, kelâm, kavli: Atalarımızdan ḳalma bir sözdür. 3. Ḥaber, ḥavâdiş, şâyi‘a: Bir söz işitdim; bir söz devrân idiyor. 4. Va‘d, te‘ahhüd: Kendisi söz virdi. O sözünde ṭurmaz âdem degildir. 5. Öpüşme, muḳâvale, muvâfaḳat, ḳarâr: Aramızda söz itdik; onlar söz bağlamışlar; söz alup virmişler. 6. Baḥş: Onuñ sözü geḳdi; ondan söz açıldı, söz itdik. 7. Didi ḳodu, güft ü gü, ḳîl ü ḳâl: Söz olmasun diye çekiniyorum. 8. Ḥükm, nüfüz. ||Atalar sözü = Darb-ı meşel. ||Söz atmaḳ = Zımnen toḳunmak, ḥarf- endâzlık itmek. Acı söz = Ḥoşa gitmeyecek söz. || Söz açılmaḳ= Baḥşi keḳmek. || Söz añlamaḳ = Ferâset göstermek. || Söz añlatmaḳ = Ḳandırmaḳ || Söz almaḳ = Va‘d itdirmek. || Söz ayağa düşmek = Küçük büyüğü dinlememek, her ḳafadan bir ses ḳıkmaḳ. || Söz abası = Lağırđı uydurmağa muḳtedir âdem. || Söz âri = Baş, re’î s. ||Sözün eri = Sözünde ṭurur, şâdikü’l-va‘d. 1. Söz ehli = Güzel söz söylemege muḳtedir, mir-kelâm. || Söz itmek = 1. Bir bahâne bulmaḳ. 2. Sözleşmek = Lağırđı itmek, müzâkere idüp ḳarâr virmek. || Söz başı = Faşl u bâb ibtidâsı. ||Söz bir Allah bir = Söyledigim söyledik, ḳarârımdan nüḳül itmem. || Söz bir itmek = İttifâḳ itmek. ||Söz bitmek = Ḳarâr virilmek, muvâffaḳat ḥâşıl olmak. || Söz birliḳi= İttifâḳ ||Büyük söz = Kibr ve tefâḫurla söylenilen söz. || Söz beyenmez de = Maḫrum ḳalsun,

kimse işitmesin. || Söz çıkarmak = İşā' a itmek. || Düşman sözü = İftirā, ifk. || Söz düşmek = Bahş geçmek. || Sözde = Şanki, gūyā || Sözden dönmek = Va' dden nüķül itmek. || Söz dinlemek = Kıanmak, itā' at itmek. || Söz tutmak = İnķiyād itmek. || Söz kıaldırmak = Vākı' olan tazrīz ve serzenişi istimā' ve taħammül itmek. || Söz kesmek = Kıarar virmek. || Sözü kesmek = Sözü na-tamām bırakup süķüt itmek. || Söz geçirmek = İnfāz-ı kelām itmek, dinletmek. || Söz gelişi = Meşelā, farazā. || Söz götürmek = Kıābil-i ta' rīz olmak; söz götürmez= Diyecek yok || Söze girmek, kıarışmak = Bir bahşe başka laķırdı kıarışmak. || Sözüm oña. Sözüm yabana = Biri hakkında ağır veyā edebe muġāyir bir şey' söylediġi vaķt te'eddüben muhātaba ĩrād olunur medār-ı kelāmdır. || Sözüm sözdür, sözüm söz olsun = Va' dimden dönme. || Söz virmek = Va' d ve te' ahhüd itmek. || Sözü yabana atmak = İ' tibār itmemek; yabana atılacak söz degildir = Şāyān-ı istima' dır, toġrudur. || Söz yok = Diyecek yok ta' rīz olunamaz. || Sāz-ı söz = Eglenceli cem' iyyet. || Söz alup virmek = Bir işi kıararlaşıdırmak.

SÖKİLMEK : fc. fl. 1. Kōkünden veyā şōķülmüş olduġu yerden çıkarılmak, kıoparılmak, Kıal' u kıam' olunmak: Bu aġaç kıolayı sökülmez. 2. Dikiş veyā yapışma bozulup ayrılmak, ġill ü faşl olunmak: Bu dikiş, bu eşvāb, bu kıtāb söküldi. 3. Yarılmak, içinden geçilmek: Bu ġalebelik, bu efendi: sökilemez. 4. (ħam toprak) İşlenmek: Bu toprak zor sökülecekdir. 5. Oķunmak. ġill olunmak: Bu yazı sökülmüyor.

SÖYLEMEK : ft. 1. Söz, laķırdı itmek. Dil bilmek: Bu çocuk daha söylemiyor: Türkçe söylemek; sesle, yavaş söylemek. 2. Dimek: Ne söylediniiz? Ben bir şey' söylemedim. 3. Añlatmak, ġaber virmek, ifāde ve beyān itmek: Vuķū' -ı ġālī söyledi; gezdigi yerlere dā' ir çok şey' ler söylüyordu; bunu size kim söyledi? 4. İġtār ve tenbīh itmek: Çocuklara söyleyiñ derslerini ġāzır itsinler; ben oña söylerim siz merāk itmeyiñ = fl. ġaber virmek, ġammazlık itmek = Çocuklara tenbīh itmeli söylesinler. || Açıķ söylemek

= Tolayısıyla ve rumūzātla söylemeyüp togrudan togruya söylemek. || Az söylemek = Sükūtu İyi söylemek: 1. Sözünde muş̄ib ve haqlı olmak: İyi söylüyor. 2. Medh ü senā itmek: haqqıñızda çok iyi söylüyordu. || Büyük söylemek =Tefāhūr itmek. || Türkü, şarkı söylemek = Tegannī ve terennüm itmek. || Çok söylemek = Güzellik itmek, sözü uzatmak, ıtnāb itmek. || Tođru söylemek = Sözünde işābet itmek. || Yabana söylemek = Hıalıt itmek, nā-revā söylemek. || Yalan söyleme = Kāzib çıkmak.

SEHL : ş. ‘ar. Kōlay, āsān. || d. Sehl-i mūmteni‘ = Kōlay ve sāde göründüğü hālde bulunup söylenmesi ve taqlīdi zor olan söz.

SEHV : sz. ‘ar. Yañlış, haṭā, ğalaṭ; sehv itmek = Yañılmak; Sehv kalemi = Ğafletle yañılmış yazma.

SEHVEN : h. ‘ar. Yañlışlıkla, yañılarak, haṭāen, ğalaṭ olarak

SİYĀḤAT-NĀME: s.fa. Bir seyyāhın gezdigi yerlerin aḥvāline ve eşnā-yı siyāḥatde görüp geçirdiği şey’lere dā’ir yazdığı kitāb: Kūtb-i şimāli Siyāḥat-nāmesi, Afrika-i vüstā siyāḥat-nāmesi.

Ş (şın)

ŞĀRİḤ : sz. ‘ar. [«şerḥ»den sf.] Bir kitābı şerḥ iden, şerḥini yazan ādem: Şāriḥ-i meşnevī.

ŞĀRİ‘ : sz. ş. ‘ar. [«şer‘»den sf.] 1. Kānūn ve nizām vaz‘ iden, vāzi‘-i kānūn. 2. Şer‘ iyyet şāḥibi olan zāt-ı aḳdes-i Cenāb-ı Nebevī: Hāzret-i Şāri‘, ūzn-i şāri‘. [Şer‘ iyyet-i İslāmiyyenin şāḥibi haḳikisi olmak mülāḥazasıyla Cenāb-ı Hāḳka da isnādı cā’izdir.]

ŞĀ‘İR : sz. ş. ‘ar. cm: Şu‘arā’. [«şi‘r»den sf.] Şi‘r söyleyen, ṭabi‘atında şi‘r söylemek hāşş ü kuvveti bulunan ve mevzūn söz uydurmağa māhir olan: Şā‘ir-i āteş-zebān; şu‘arā’i cāhiliyye = Kāble’l-İslām olan şu‘arā-i ‘Arab.= s. tr. ‘ar. Bir maḥall-i ‘umūmiyyede bir ṭaḳım beytler okuyarak saz çalan ādem. Ki bunların isāse söyledikleri beytleri kendileri uydurup ekşeriyā beynlerinde müsābaḳa itmeleri vech-i tesmiyeleri olmuştur. Ṭavuk yazarı şā‘irleri.

- ŞĀ'İR-ĀNE** : ş. h. fa. Şā'ire yakışır şürette, şā'irlik tarz-ı ifâdesine muvâfık, hayâl-âne teb'îtle güzel taşvîr iderek: Şā'ir-âne ifâdesi vardır; pek şā'ir-âne yazıyor.
- ŞĀ'İRLİK** : s. 1. Şā'ir şıfat ve şan'atı: Şā'irlik insanıñ yaradılışında olmazsa taşşîl ile ele eçemez. 2. Beytler söyleyerek saz çalan çalgıcınıñ hâl ve şan'atı: Kâhvelerde şā'irlik idenler.
- ŞĀH-BEY T** : s. fa. Bir ğazeliñ eñ müntahab veyāhūd şā'iriñ ismini hāvî olan son beyti.
- ŞĀHİD** : sz. 'ar. cm. Şühūd. [«şehâdet»den sf.] 1. Gördüğü veyâ bildiği māddeyi huzûr-ı mahkemede ma'a'l-kısm ifâde ve taqrîr itmekle işbât-ı da'vâya yardım iden âdem: Şâhidleri dinlemek; tezkiye itmek; bu işiñ böyle olduğuna ben de şâhidim. 2. Vaḥdâniyyete ve evâmir ü nehâyi-i İlähiyyeye şehâdet iden Hâtümü'l-Enbiyâ.(s'alm) efendimize vaş olur. 3. **d.** Sened birine birine keçecek derecede makbûl ve mu'teber bir eşerden îrâd olunan misâl: Kāvā'id-i şarfıyye ve naḥviyye-i 'Arabiyye'ye Āyet-i kerîmeden mişâl îrâdı gibi. Sened daḥi dinilir. || Şâhid-i 'âdil = Şehâdetinde aşlâ şüphe olmayan şâhid. || Yalan şâhid, şâhid-i zor = Yalan yere şehâdet iden âdem.
- ŞÜZŪZ** : sz. 'ar. **d.** Şāz olma, bir kelimeniñ kâ'ide-i 'umūmiyyeye uymayup müsteşnâ olması.
- ŞER** : **d.** [Fethası mâ-ḳabline göre ḥaffîf ve şaḳîl okunur] Harf-i imlâ ile ḥitâm bulan esmâ-i a'dâda ilḥâḳ olunaraḳ tevzî' ve taḳsîm ifâde ider: İkişer, altışar, yedişer.
- ŞERH** : sz. 'ar. cm: Şürüh. 1. Açma, yarma. n. 2. Bir kitâbıñ 'ibâresini yine o lisânda veyâ bir lisân-ı âḥirde tefşîl ve îzâḥ iderek müşkülâtını açma: Sūdî Sa'di'nin "Gülistan"ını ve "Dīvân-ı Hâfız"ı şerh itmişdir: Mu'allâḳât-i Seb'ayı Üdebâ-yı 'Arab'dan bir çok zevât şerḥ itmişlerdir. 3. Bir kitâbın 'ibâresini kelime bi-kelime açup îzâḥ iderek yazılan kitâb: Şerḥ-i Gülistân; Şerh-i Maḳâmât-ı Harîrî; Dīvân-ı mütenebbî'niñ

müte'addid şürūhu vardır. 4. mc. İzāh, tafsīl, açık anlatma: Bunu baña şerh idiniz anlayamadım.

ŞART : sz. 'ar. cm: Şürūḫ. [«şerā'it» ise «şerita»nın cem' i olup, ancak ma'nāca çok fark olmadığından, bizce «şart»ın cem' i gibi kullanılıyor.] 1. Bir şey'in mutavaqqıf-ı 'aleyhi, diger bir şey'in vücudu onuñ vücūduna bağılı olan şey': Namāzın şartları ki onlarsız namāz kılınamaz. 2. Bir muķāveleyi terkīb iden bend ve fıkralarıñ beheri ki ṭarafeyn mü'aķķidine 'ā'id olup bir ṭarafa 'ā'id olanlarıñ icrāsı diger ṭarafa 'ā'id olanlarıñ icrāsına menūḫdur. Kayd, kıuyūd: Muķāveleniñ şartlarını iyi düşünmeli. 3. Bir iş için lāzım ve vācib olan şey': Zihnen meşgūl olmak için cem' iyyet-i ḫāṭır şarttır. 4. Ṭalāķla olunan yemin: Onlar bu işi yapacaklarına şart itdiler; Şart olsun. 5. d. Naḫvde biri digesine mütevaqqıf olan iki cümleden mütevaqqıf-ı 'aleyhe delālet ideni; digesine «cezā» dinir: «Ḥaber virirseñ ben de gelirim» kelāmında «ḫaber virirseñ» cümlesi şart, ve ben de gelirim» cümlesi cezādır. Cümle-i şartıyye ve cümle-i cezāıyye daḫi dinilir. || Şart-ı vāķıf = Bir şāḫib-i vaķfın māl mevķūfunu ta'lik itdiği mādde ki onuñ fiķdāniyle vaķf-ı mefsūḫ olur.

ŞARĖI :s. Uşūl-i maḫşūşa ile bestelenen şetāretli ve ḫafīf ṭarzlı ve ekşerıyyā naķarātlı kıṭ'alar: Şarķı söylemek: Teğannī ve terennüm itmek; fūlan zātın güzel şarķıları vardır; şarķı mecmū' ası.

ŞÜRŪH : sz. cm. 'ar. fd: Şerḫ. ba. Şerḫ.

Şİ'ĀR : sz. 'ar. [cem' i «eş'ire» olup lisānımızda kullanılmaz. «şa'ā'ir» ise zu'm olunduğu gibi bunuñ cem' i olmayup, «şe'īre»niñ cem' idir. 1. 'Alāmet, nişān, eşer: Şi'ār-ı insāniyyet. 2. 'Alāmet-i fāriķa, nişāne-i temyīz, bir ṭā'ifeye mensūb efrādın belli olmak için ihtiyār itdikleri nişān veyā parola. 3. Vaşṫ terkīblerde bir şey' i ḫā'iz veyā bir şıfatla muttaşıf; ma'nāsını ifāde ider: Merḫamet-i şī'ār = Merḫametle mümtāz ve muttaşıf şöhret-i şī'ār = Şöhret şāḫibi, meşhūr.

- Şİ' RÎ** : ş. ' ar. . Şi' riyye. Şi' r ve nazma mensub ve müte' allik şā' irāne: Ṭabi' at-ı şī' riyye=Şi' r söylemege müsta' idd ṭabi' at.
- ŞUḲḲA** : ss. ' ar. 1. Parça, kumaş veyā kâğıd parçası. 2. Küçük tezkire, varaḳa-pāre = Şuḳḳa taḥrīr kılındı; şuḳḳa-i muḥibbī .
- ŞEKL** : sz. ' ar. cm. Eşkāl. 1. Sūret, biçim, hey' et: Her ḥarfiñ kendine maḥşūs bir şekli vardır; ġarībū' l-şekl bir bir ḥayvān 2. Beñzer, timşāl, taşvīr: Filiñ şeklini yapmak; şekli hālā gözümüñ önündedir. 3. Ṭaslāḳ, resm, plān: Yapdırmaḳ istediğīñ şey' iñ şeklini çizüp virseñiz o ādem ṭıbkısını yapar. 4. Beñiz, çehre: Ta' rī fle bir ādemiñ şeklini temāmiyle añlamak mümkün degildir. 5. Dürlü, nev' , cins, çeşit: Bu ne şekl ādemdir! 6. r. Hendesede ḥaṭlardan mürekkeb olarak her biri başḳa bir şūretde olan resimleriñ beheri: Şekl-i müşelles, şekl-i muntazam, şekl-i keşirü' l-idlā' . 7. Fen kitāblarında añlaṭdırılan şey' leri göstermek üzre derç idilen resm ve ḥuṭūṭ vesā' ire: O kitābīñ eşkālī metniñ içinde mi yoksa ayrı mı başılmışdır? 145' inci şekilde gösterildiği üzre. 8. mn. Kıyāsīñ sūret-i tertī bi. = cm. Mürūr tezkirelerinden vesā' ire evrāḳ-ı resmiyyede bir ādemiñ kayd olunan çehre ' alāmetleri, göz, bıyık, saç vesā' ire keyfīyyeti: Tezkiresinde eşkālī yazılı degildir; eşkālī ġazetelerle i' lān olundu.
- ŞEKLEN** : ḥ. ' ar. Şūret-i zāhirece, kılıḳ ve biçimce: Ḳurt şeklen köpege beñzer.
- ŞÖHRET** : ss. ' ar. 1. Ad virme, ad, şan, üñ, nāmdarlık, şīt, ma' rufiyyet: fūlanyerde onuñ şöhreti vardır; çok şöhret kazandı, buldu; o fābrikanıñ şöhreti dünyāyı ṭutmuşdur. 2. Bir ādemiñ ' umūmca ma' ruf olduğu ism ve maḥlaş veyā lāḳab: Mustafa bin Şemse' d-dīniñ bizce şöhreti Ḳātib Çelebi ve Avrupaca şöhreti Hacı Ḥalīfedir. || Şöhret-i kāzibe = Yalandan kazanılan şöhret: Fūlan şā' iriñ kazandığı şöhret bir şöhret-i kāzibedir. || Şöhret virmek = Bā' is-i iştihārī olmak: Elsine-i şarkıyyece olan neşriyāt (līden) şehrine şöhret virmişdir.
- ŞİVE** : s. fa. 1. Ṭarz, ṭavr, üslūb: Şīve-i lisān 2. Nāz, ' işve, edā: Şīve-i dilber.

Ş (sad)

ŞĀHĪB : ş. s. 'ar. ş. Şāhibe. cm: Eşhāb.[«saḥb»dan sf.] 1. Bir mal ve mülk vesā'ir şey'in aşşı, mutaşarrıf, mālķ: ün şāhibi, bu koyunlarıñ şāhibi kimdir? . Bir şıfatı ḥā'iz bulunan, muttaşıf: Şāhib-i 'aql u tedbīr: 'ilm ü 'irfān, kemāl, re'y şāhibi. 3. Bir şey'e nā'il ve dest-res olan: Şāhib-i imtiyāz, eşhāb-ı rütbeden. 4. Bir şey'i yapup vücūda getiren. Fā'il, müesses, mü'essir, mü'ellif, muşannif. Şāhib-i ḥayrāt, tefsīr şāhibi. Gülistān şāhibi Şeyh Sa'dī. 5. Hāmī, ḥimāye iden, iltizām idüp tarafını tutan mu'īn. Bir kimseye şāhib çıkmak = Ḥimāye itmek, tarafını tutmak; siz baña şāhib çıkarsanız bu işi tesviye iderim; bu milletin şāhibi büyükdür. ||Şāhib çıkmak = Māliki olduğunu iddi'a itmek. || Şāhib-ḥāne = Bir ḥāneniñ efendisi, ev şāhibi; şāhibe-i ḥāne = Şāhibe-i ḥāneniñ ḥanımı. || Söz şāhibi= müteneffiz. || Ṭabī'at şāhibi, şāhib-i ṭabī'at = Hüsn-i ṭabī'atı olup iyiyi kötüden fark ve temyīz itmeğe muḳtedir, yiyüp içmede ve mesken ve mefrūşāt vesā'irede nefāset arayan ādem. ||Şāhib-kırān = Müneccimlerce nihāyet derecede meymenet 'add olunan kırān-ı Sa'dinde ya'ni müşteri ile zühreniñ bir burcda, ictimā'ları eşnāsında toğmuş bulunan, mes'ūd, ṭālī'-i yāver, dāimā muvaffak ve gālib gelen baḫtiyār, cihangir ḥükümdār: Şāhib-kırān. Mağfūr.

ŞĀDĪĶ : ş. 'ar. ş. Şādīķa [«Şıdķ»dan sf.] 1. Toğru, şāḫīḫ, ḥaķīķī, kāzib ve sāhte olmayan: Kavl-i şādīķ = Toğru söz; Şubḫ-ı şādīķ = şāḫīḫ-i şabāḫ. 2. Şadāķatli, muḫabbeti şamīmī olan, vefādār, gördüğü iyiligi ve geçmiş ḥuķūku unutmayup dā'imā karşılık gösteren: Şādīķ dost, şādīķ bende || Sa'diku'l-va'd = Sözünde ṭuran.

ŞAĞLAM : ş. 1. 'İllet ve marāz ve saķatlıķdan berī, sālīm, şāḫīḫ, toğru ve tendürüst: ŞaĖlām ādem. 2. Her tarafı toğru ve kuşursuz, kırık ve bozuk olmayan, dürüst, tam: Şağlam şandalye, şağlam sā'at. 3. Toğru, gerçek, şāḫīḫ: ŞaĖlām söz, şağlam ḥaber. 4. Güvenilir, emīn, mu'temed: ŞaĖlām bir ādemle göndermeli. 5. Metīn, müstāḫkem, muḫkem: Şağlam binā,

sağlam kal'a. 6. Tayanıklı, metānetli, çürük ve gevşek olmayan: Sağlam vücūd, sağlam toprak, sağlam ağaç, sağlam iş. 7. Şihhate yarar, tokunmaz: Sağlam hava. || Sağlam kazığa bağlamak = Te' min itmek. || mc. Sağlam rüzgār = Ğayr-i mütehavvil ve dā'imā bir kuvvetde esen rüzgār.

ŞAĞLAMLIK: s. 1. Maraz u illet ve saķatlıktan beri olma, şihhat, 'āfiyet, ten-dürüstü: O ādemiñ sağlamlığı yüzünden bellidir. 2. Kuşursuzluk, dürüstlük: Bu makineniñ sağlamlığı şüpheli. 3. Toğruluk, gerçeklik, şihhat: Bu sözüñ, bu haberin sağlamlığına ben tekeffül idebilirim. 4. İ'timād, emniyyet: O ādemiñ sağlamlığına ašlā şüphe itmeyiñiz. 5. Muħkemlik, metānet: Muħkemlik, metānet: Bu kal'aniñ sağlamlığı şimdiki eslihaniñ icābına göre degildir. 6. Tayanıklık, şalābet, kıvām: Temel tobrağın sağlamlığı derecesine göre derin kazılır. 7.Şihhate muvāfiķ ve yarar olma: Bu havāniñ sağlamlığına hiç diyecek yoktur.

ŞĀLİH : ş. 'ar. ş. Şāliha. cm: Şulhā'. [«şalāh» dan sf.] 1. İyi, yarar, gelir, yakışır. O bu iş ve şālihtir. 2. Şalāhiyyetyeti ve haķķı olan, şalāhiyyeti hā'iz: Fūlan ādem benim işimi görmege şālih degildir. [Bu iki ma'nā ile mü'enneş ve cem'i kullanılmaz.] 3. Diniñ evāmir ve nevāhisine taṭbīķ-i hareket iden, a'māl-i şāliha şāhibi, ehl-i taķvā, müttāķī : Şālih bir ādem, şāliha bir kadın, şālihādan ādemdir. || Amāl-i şāliha = Dinen ve şer'an me'mūr ve ahlāķ ve insāniyetce memdūh işler.

ŞĀ'İB : ş'ar. ş.: Şā'ibe. [«Şevāb»dan sf.] 1. Toğru nişāne ve hedefe varan: Şehm-i şā'ib. 2. Hātā itmeyin, toğru, maķşada uygun: Re'y-i şā'ib: Efkār-ı şāib.

ŞAYĠ : s. [«şaymak»dan] 1. Şayı, hisab. 2. Hazm, ihtiyād, mülāhaza: Hiç şayğı yok mu? 3. Hürmet, i'tibār, re'āyet: İnsān büyüklerine karşı dā'ima şayğı şaymalıdır. 4. Hātır, haṭır-şināşlık: Onuñ şayğısı vardır. 5. Edeb, pervā: Şayğı ile hareket idiyor.

ŞİHĤAT : şş. ‘ar. [Ta‘bîrât-ı ‘Arabî’de «şihha» şûretinde kullanılır.] 1. Gerçeklik, haķîķatte muvâfîķ ve esâslı olma: Bu sözüñ şihhati var mıdır? Şihhatini te’min itmeksizin işitdiğim gibi söylerim. 2. Sağlamlık, dürüstlük, saķat ve noķşân fıķdâni. z. 3. Sehv ü hıtağan ‘arî olma, toğruluk: Bu kitâbiñ yazısını pek iyi degilse de şihhatine diyecek yoķdur. 4. Bedeniñ ‘ilel ve emrâzdan sâlim ve sağlam olması, sağlık, ‘âfiyet: şihhat beden, şihhat vücûd; olmaya ni‘met cihânda bir nefes şihhat gibi, sıhhat-nâme; şihhat üzre = Sağ sağlam olarak; şihhatler, şihhat [v] ‘âfiyetler ola = Hamândan çıkan, traş olan vesa’ir bu gibi bir işde bulunan âdemlere tevcih olunur du‘â ta‘bîridir. || Hıfzu’s-şihha = Yiyüp içmede ve yatup kalkmada ve her fi‘l ü hareketde şihhat-beden şerâ‘it ü levâzımına ri‘âyet idüp emrâz ve ‘ilelliñ önünü almaķ kavâ‘idini câmi‘ ‘ilm ki fenn-i tıbbiñ eñ mühimm ve eñ nâfi‘ şuş besidir. Hıfzu’s-şihha dersi, mu‘allimi.

ŞAHNE : s. Bu ism ma‘nen olan münâsebetiyle berâber lafzen de zâhir olan müşâbehetine binânen. "Yu. Σγγυχ "den me’hûz olan fr. "scene" lûgati yerine tiyatronuñ oyun oynanılan mahalli ma‘nâsiyle lisânımızda birinci def’a olarak bundan taķriben otuz sene muķaddim taraf-i ‘âcizânemden kullanılmış ve hıtıramda kaldığına göre Mısır’da maţbû‘-ı ‘Arabî’ bir tiyatro kitâbında görülmüşdü. Lâkin ‘Arabî’de Şâdiñ fethiyle böyle bir lûgat bulunmadığı gibi, sâdiñ zammiyle olan «şahne»niñ de ma‘nen münâsebeti yoķdur. Binâ’en ‘aleyhi ya hâ’sız «şahn» kullanılmak veyâhûd Fârisî ka‘idesince «o» taşşış için qabûl olunarak lûgat-i Türkce add idilmek iķtizâ’ider.

ŞAHİH : ş. ‘ar. ş. Şahîha. [«şihhat»den şş.] 1. Gerçek, toğru, yalan olmayan, esâslı: İşitdiğimiz söz, haber-i şahîh midir? Şahîh degil maşâldır. 2. Gerçekden, bi-haķķ, aşl, haķîķi: Peder-i şahîh odur; şahîh-i şî‘r aranılırsa mücerred mevzûn ve muķaffâ olan söz degildir. 3. ‘illet ve marâzdan sâlim, sıhhatde olan, sağ: Şahîhü’l-beden = Vücûdu şihhatde. [Bu ma‘nâ ile yalnız böyle terkîbât-ı ‘Arabî’de kullanılır.] 4. Tam, sağlam, kuşursuz,

hâliş, şağ: ‘Ayār-ı şaḥīḥ;şaḥī ḥü’l-vezn; sikke-i şaḥīḥa. 5. d. [Şarf-ı ‘Arabî’de] Hurûf-ı aşliyyesi miyânende ḥarf-i‘ illet ya‘ nî “elif, vav, ye” bulunmayan: fi‘l-i şaḥīḥ. [«sâlim»daḥi dinilir.] IIVaraḳa-i şaḥīḥa = Muḳaddimā pula bedel mu‘âmelât ve senedâtda ḳullanılan tamḡalı kâğıd.= ḥ. Gerçek, gerçekden, ḥaḳîḳaten: Şaḥīḥ öyledir.

ŞADED : sz. ‘ar. 1. Yakınlık, ḳurb, civâr. [‘Arabiyyede aşl ma‘nâsı olan bu ma‘nâ ile lisânımızda kullanılmaz.] 2. Ḳaşd, niyyet, teşebbüs: Uzun bir seyâhat itmek şadedinde bulunuyor; Ben derse başlamak şadedinde iken siz geldiñiz. 3. Kelâmdan maḳsûd olan mādde, maḳşad, mebnî -i ‘aleyh, mebhûsü’n -‘anhü, mā-naḥnü fîhi: Şadedden ayrılmayalım; şadediñ ḥâricine çıḳmaymñ; ḥâric-i ez-şaded söz; şadede, sadedimize rücû‘ idelim.

ŞIDḲ : sz. ‘ar. 1. Toḡruluk, gerçeklik, ḥaḳîḳat: Şidḳ-ı ifâde, şidḳ-ı kelâm. 2. Ḥulûş, muḥâleşât, hâlisiyyet: Şidḳ-ı niyet; şidḳ ile muḥabbet; şidḳ-ı ḥulûşla = Ḥâlis-âne

ŞARĀḤAT : ss. ‘ar. Açıklık, şüphe ve tezâda muḥall bırakmayacak şûretde açık ifâde, ĩmâ ve işâretle olmayarak toḡrudan toḡruya açıḳdan beyân itme, ĩzâḥ: Bu fıkırdâ şarâḥat yokdur; şarâḥat virmek iḳtizâ’ ider.

SARĀḤATLĪ : ş. Açıkdan beyân olunan, remz ve ĩmâ’ ile añladılmayup ĩzâḥât, ḥavĪ olan, taşriḥatlı: Şarâḥatli mektûb; şarâḥâtli kelâm.

ŞARĀḤATEN: ḥ. ‘ar. Açıkdan, zâhiren, remz ve ĩmâ’ ile zımmen olmayarak toḡrudan toḡruya, isim ve resmiyle, açıkdan açıḳa, ĩzâhen, taşriḥen: Keyfiyyeti şarâḥaten yazmalı; şarâḥaten beyân olunmuyor.

ŞARF : sz. ‘ar. 1. Ḥarac, maşraf itme, aḳçeyi, mübāya‘âta virüp bozma: Çok para şarf itdiñiz; ayda ne ḳadar şarf idiyorsuñuz? Aḳçeniñ kimi şarrafından ḥoşlanır, kimi ḥıfzından. 2. Ḳullanma, işde bulundurma, isti‘mâl, işḡâl itme: Bu işe şarf-ı zihn itdim; şarf-ı mesâ‘î itmek. 3. Çevirme, döndürme, çeküp uzaklaşdırma: Bir işden şarf-ı nazar itmek. Gözlerini çevirmek, vazgeçmek. 4. Bir lisânı terkib iden kelimeleriñ tebdilâtından ve birbirinden çıḳmalarından ya‘ nî taşriḫ ü iştiḳâḳdan baḥş

iden ‘ilm ki kelimeniñ terkīb-i kelāmda tutduğı mevki‘ den şarf-ı nazarla [ya‘nī bu vazīfeyi naħve biraķarak] Mücerred-i nefsi kelimeniñ tebeddülāt ü tağayyürātını bildirir: ‘İlm-i şarf. Bu ilmden bâhiş-i kitāb = Şarf-ı ‘Arabī, Şarf-ı Türki; fūlan güzel bir şarf yazmışdır. 6. Kelimeniñ ‘ilm-i şarf kavā‘idince ve ‘Arabca tebdīli. [Taşrīf ve inşirāf daha müstā‘meldir.]

ŞARİH : ş. ‘ar. ş. Şarīha. «şarāhaten»den şş.] 1. Açık, āşikār, remz ve imā’ ile nefhīm olunmayup açıkdan açığa ifāde olunan, vāziḥ: Kavl-i şarīh, ifāde-i şarīha. 2. Şekk ve şüpheden sālīm, zāhir-i bedīhi: Hāķķ-ı şarīh 3. Karişık ve mağşūş olmayan, ḥāliş, şāfi, sāde.

ŞU‘ÜBET : şş. ‘ar. cm. Şu‘übāt. Güçlük, zaḥmet, meşkülāt: Çok şu‘übet çekdik; bu yazıyı yazmakda hiçbir şu‘übet yokdur.

ŞIFAT : şş. ‘ar. cm. Şifāt. [«vaşf»dan ‘ale’l-kā‘ide mişālīñ fā‘i’l-fi‘li olan «vav»iñ ḥazfī ve «ö» ‘ilāvesiyle, sft.] 2. Bir şahış veyā şey’in ‘āriżi ḥāli, şūret: Fazilet-i insāna yaķışır şıfatlarıñ eñ memdūhudur; bir şey’i şifāt-ı maḥşūşalasıyla ta‘rif itmek iktizā’ider; raḥmān-ı şifāt Allah’ındır, sıfat-ı ilāhiyyedendir. 2. İnsāniñ bir fi‘l ve ḥareketde bulunmağa şalāhiyyet kazanmaķ için taķındığı ḥāl ve keyfiyyet veyā ‘unvān: Siz baña bu sözü ne şifātla söyliyorsunuz? Peder şifātıyla mı yoksa āmir şifātıyla mı? ‘av. tr. Şūret, çehre, beñiz, zāhirī ve ḥāricī görünüş: Onuñ ne ādem olduğı şifātından bellidir; şifātına baķsanıza. 4. **d.** [şarf-ı naḥvde] Bi-nefse kā’im olmayup bir şahış veyā şey’e ‘āriż olan bir ḥāl ve keyfiyyete delālet iden kelime: Aķ, kara, büyük, küçük, a‘gır, ḥāfiḥ, ‘ālim, cāhil kelimeleri şifātırlar. [Tavşīf olunan ism-i zāta da naḥvde «meşūf»dirler:] Şifātla meşūf arasında muḥābaķat şartdır. IIŞifāt-ı resmiye = Bir ādemiñ devlet ve ḥükümetce ḥā’iz olduğı ḥāl ve mevki’: Onuñ bir şifāt-ı resmiyesi var mıdır? Evet müdde‘ī -i ‘umūmiyyedir lākin bu ra’ye o şifātla gelmemiştir.

ŞILA : ss. ‘ar. [«vaşl»dan ‘alèl-kā‘ide-fā’i’l-fi’liñ ḥazefi ve tā-i te’niş ‘ilâvesiyle teşkîl itmiştir.]1. Ulaşma, iki şey’in birbirine bitişmesi. z. 2. Vatan ve memleketine veyâ akrabâ ü te‘allükâtına ulaşma, vaṭanını veyâ akrabâ’sını ziyâret itme: Şıla-i raḥim= O boynunu ve akrabâ’sını zeyyat ü zî fesi ki sinen seniyyeden vese‘â’iri İslâmiyyedendir: Şıla itmek, şılaya gitmek= Akrabâ’ ve ta‘allukâtını görmek üzere memlekete gitmek. 3. **d.** «naḥvde» Bir ism-i mevşûle merbûṭ olup onuñla berâber na‘t ü şıfat yerini ṭutan cümle ki ‘Arabî’de mā, men, ellezî gibi ism-i mevşulleri ta‘kîb ider ve lisânımızda ise ekşeriyâ itdiği, idecegi gibi izâfî fer‘-i fi‘l ile ifâde olunur. 4. [şarf-ı ‘Arabî’de] Bir kelimeniñ başında olup hemze-i vaşl dinilen hemzeniñ okunamamasıyla bu kelimeniñ mâ-ḳabline ulaşması: Rabbü’l-‘âlemîn ve şümme istivâ gibi. 5. Atfen beyân olunan hemze-i vaşlñ üzerine çekilen işâret ki esâsen küçük bir lafzından ‘ibaretdir: 6. tr. [İkinci ma‘nâ ile şılaya gitmek ta‘bîrinden yañılmağla bu ma‘nâya getirilmiştir.] Vaṭan, memleket, şılaya gitdi, şıladadır.

ŞAN‘AT : ss. ‘ar. [cm.«Şan‘ât» ise de «şanâ‘at»ın cm olan «şanâyi‘» daḥi bunuñ de cem‘i gibi ḳullanılıyor.] 1. İhtiyâcât-ı beşeriyeden birinin a‘mâl ḥuşuşunda mûmârese ile öñerilen ve icrâ olunan iş: Dülgerlik, ḳuyumculuḳ, ḥakkâkîlik, şan‘atı; şan‘at öğrenmek, şan‘atle geçinmek. 2. Üstelik, hûner, ma‘rifet: Bu işde şan‘at vardır; ḳolay degil o da bir şan‘atdır. 3. **d.** Kelâmında cinâs ve isti‘âre gibi oyuncaḳlara ri‘âyet Bu şî‘rde, bu ‘ibârede san‘at vardır: Şan‘at-i lafzî

ŞAN‘ATKÂR: s. fa. 1. Bir san‘at icrâ iden, bir şan‘atla geçinen âdem, san‘atçı. 2. Üstte, mâhir, ḥâzîḳ: Kendisi şan‘atkâr âdemdir. [Fransızca «Artiste» kelimesiniñ medlûlü bizde ekşeriyâ «şan‘atkâr» lafzıyla edâ olunur.]

ŞAN‘ATLI : ş. Şıfatla yapılmış, üstâd-âneye mâhir-âne i‘mâl olunmuş, maşnû‘: Sâde gibi görünüyorsa da san‘atlı işdir.

ŞİĞA : ss. ‘ar. cm. Şiyağ. Fi‘liñ tasvîrinden ḥâşıl olan muḥtelif şüretleriniñ beheri: Siyağ-ı muḥtelife = Mâzî muzâri‘, emr gibi muḥtelif şîğalar;

siyağ-ı mutteride = Müfred, teşniye, cem', müzekker, mü'ennes vesā'ire gibi bir şîğaniñ aqsâmı.

DŽ (dad)

ŽABŤ : (z) sz. 'ar. 1. Şıķı tıtma, iyi tıtma: kollarını tıtup žabt itdi. 2. Taht idâresine alma, taşarruf itme, şâhib ü mâlik olma. Fûlan târihinden i'tibâren žabt itmek üzre Fûlan musannaba naşb olundu. 3. Silâh kuvvetiyle bir mülk-i taht taşarrufuna alma, feth. Bir al'a, bir eyâlet žabt itdi.4. Zorla alma, cebren tıtma, ğasb: Malımı, evini žabt itdi. 5. Bir şey'in bütünü tıtma, işğâl: Bu iş bütün günümü žabt itdi. 6. Añlama, zihine aldırma, zihnen ihâta itme. Bu dersi žabt idemedim. 7. ayd itme, hulâşasını taħrîr itme: İfâdesini žabt itdi, žabt, okuyunuz. 8. Müşâdere itmek: açak žabt olunur. || Žabt-kâtibi = Bir mahkemedede muhâkemât u kararını žabt-nâmeyle derce me'mûr kâtib. || Žabt ü rabt = Āsâyiş, intizâm: Žabt u rabta nezâret itmek.

ŽIMMEN : (z) sz. 'ar. 1. İç taraf, dâhil. 2. Açıkdan ifade olunmayup diger sözlerden añlaşılma maqsad-ı hafî. 3. Maqsad, merâm, sebep: Keyfiyetiñ taħķîk ve eş'ârî zımninde taħrîrât yazıldı.=Maksad ve meramıyla.

ŽIMNEN : (z). H. 'ar. Açıkdan olmayarak, tılayısıyla: Žimnen añlatdı; bu ifâdeden žimnen şü añlaşıyor.

ŽIMNĪ : (z) ş. 'ar. ş: Žimniyye. Açıkdan olmayarak tılayısıyla ifhâm olunan: Maqsad-ı žimniyyesi; ifâde-i žimniyye.

ŽAMĪ R : (z) sz. 'ar. cm: Žamā'ir. 1. İç, dâhil, her şey'in iç yüzü, bātın. 2. alb, yürek, vicdân. 3. **d.** Şarfda ben, sen, o gibi mütekellim ve muhâtaba ve ğā'ibden kinâye olan ism, ki 'Arabiyye'de muttaşıl ve munfaşıl olarak ikiye münkasımdır.

Ť (tı)

ŤARTMAŤ : (t) ft. 1. Vezn itmek, bir şey'in şıķletini añlamak için antâr veya terâziye çekmek: Kömürü, yağı, peyniri Ťartmak 2. Elde şallamak, avucuñ içinde yukarıya atarak şıķletini taħmîn itmek: Altını elinde Ťartıyordu. 3.

Çeküp bırakarak şallamak: Atın dizginini tartıyordu. 4. İyice mülâhaza ü te'emmül itmek, oñdan iyi düşünmek: Sözüñü tartmadan söylemez. 5. Bir kimseyi tecrübe itmek, ne diyeceğini ne yapacağını öñceden uşulla añlamak istemek: Herîfi tartdım, baqdım ki benden kuvvetli. ||Pâpüş tartmak = Ayak sürüyerek edâ ile yürümek. || Sözü tartmak = Söylenilen sözü tedkîk itmek. || Kendini tartmak = Höd-fürüşlük itmek.

ȚIRĂZ : sz. 'ar. [fa. «terâz»dan mu'arreb] 1. İpek ve şırma ile işleme, nakş, eşvâba nakş ile yapılan süs. 2. Zîb, zînet, revnâk 3. Üslûb, revîş, tarz 4. Herkesiñ gözüne çarpacak güzel bir fikri hâvî 'ibâre-i muhtaşara ü ma'ñdâr: Devlet-i 'Âliyye-i 'Osmâniyye'niñ arması «Elmistend Bitevi Fîkâtü'r-Rabbâniyye mülkü'd-devlet-i'Osmâniyye»tırâziyle mübeccel-dir. Fr. "Devise" = ş. fa. [toğrusu: terâz-ştr. de bulunur] 1. Tonadan, söyleyen, süs viren: Bezm-i tırâz = Meclis-ârâ. 2. Düzelten, niżâma koyan, yapüp yaşıdıran: Şâ'ir-i bedî'a-tırâz; ressam bedâyî'-tırâz. [Bu lûgatiñ lisânımızda isti'mâli zâten mezesiz olduğu hâlde, «Hazîr-i tırâz» gibi teşbîh maķâmında isti'mâli büsbütün 'abeşdir.]

ȚIRĂZENDE : ş. fa. [Aşlı: Terâzende] Nakş iden, tonatan, süslendiren. n. ve ls.

ȚARDİYYE : sz. 'ar. d. Bir meşnevî arasında bir münâsebetle irâd olunan ğazel vesâ'ire.

ȚARZ : sz. 'ar. 1. Şekl, şüret, biçim, kılık: Güzel bir tarzda kımak; tarz-ı hüsn, tarz-ı cedîd, tarz-ı maķbül. 2. Üslûb, uşul, edâ, tertîb: Bu tarzda bir şey'; tarz-ı âşerle.

ȚUMȚURAĖ: sz. 'ar. Lafzı tañtalı ve debdebeli olan, telaffuzunda pek parlak görünen: Țumturaķ-ı el-fâza aldanup ma'nâya diķkat itmeyenler vardır.

ȚUMȚURAĖLI: ş. El-fâzı tañtanalı ve debdebeli olan, yalnız sûretâ belîğ ve parlak gibi görünen: Țumturaķlı 'ibârelere aldanmak.

ȚUTUŞMAĖ : (te) fş. 1. Birbirini ıtıtmak, birbirine ilişüp toķunmak, temâs itmek: El ele ıtıtuşdular. 2. ĖavĖa ve münâza'a itmek, mücâdele ve muğaribe eylemek: Onlar 'âķibet ıtıtaşacaklardır. = fl. 1. Alevlenmek, parlamak,

işti'āl. İltihāb itmek: Āteş tutuşdu; ocağ tutuşmuş 2. Başlamak, girişmek, teşebbüs itmek: Ġavğaya, yazıya tutuşdu. = ft. 1. Birlikde tutmak, bir yere getirmek, temās itdirmek: El tutuşmak. 2. Bağlamak, 'ağd itmek: Yād-est tutuşmak; bahş tutuşmak. || Etekleri tutuşmak = Çok telāş itmek, nā-çāre kalup ne yapacağını şaşırmaq.

TOĞRU : (d) ş. 1. Egeri olmayan, düz, müstaķīm, rast, bir ucundan bir uca bir istikāmet üzre giden: toğru yol, toğru direk, toğru dīvār. 2. Yalan olmayan, gerçek, şahih, muhakkağ: toğru söz, toğru havādiş. 3. Yalan söylemez, toğrulukdan ayrılmaz, şādık, rāst-gū: toğru ādem. 4. İstikāmet üzre hareket iden; nāmuslu, müstaķīm: Toğru bir şandūk-kār. 5. Hīle bilmez hulūsla hareket iden, hālīş: Qalbi toğru; toğru yürekli. 6. Hağāsız, yañlışsız, muşahhiğ, sağlam: Toğru hisāb.= h. 1. =İstikāmet üzre, bir cihet ü istikāmetde, şapmayarak ve egrilmeyerek: Bu yol toğru oraya çıkıyor; toğru yürümeğ, gitmeğ. 2. Yalan olmayarak, gerçekten, şahihān: Toğru söyle: Toğru haber alabildiñiz mi? 3. İstikāmetle, müstaķīm-āne, nāmūs-kārāne: toğru iş görüyor. 4. Hīlesiz hulūsla hālīs-āne: toğru düşünmeğ. 5. Yañlışsız, hağāsız, muşahhiğān: Toğru hisāb görmeğ.= s. Toğruluk, hağīqat, toğru qavl ve fi'l: Toğruyu söylemeğ, toğrudan ayrılmamağ. = Zımm. 1.Semt ve cihet beyān iderek teveccüh ve in' itāfe delālet ider: Şarğa toğru gitdi; o tarafa toğru hareket itdi. 6. Perese ve derece beyānıyla teğarrübe delālet ider: Otuz yaşlarına toğru. || Toğrudan, toğrudan toğruya = Bilā-vāsiğa || Toğrusu = El-hağğ, bilā-hilāf. ||Gün toğrusu [Şahihī: Gün toğuşu veyā gün toğusu] = 1. Tulū-ı şems, meşriğ. 2. Şarğ cenūbi rüzgārı || Toğru yol = Rüşd, hidāyet.

TOĞRILAMAĞ: (d) fl. Toğruyu söylemeğ, hağīqati teslīm ve i'tirāf itmek: Hāh şimdi toğruladı.

TOLAŞDIRILMAĞ: (d) fc. 1. Döndürölmeğ, devr idilmeğ, dā'iren medār gezdirilmeğ: Alafranga sofrada yemeğ tolaşdırılıp herkes tağasına alır. 2. Toğrudan toğruya götürölmeğüp uzağ uzağ yollardan gezdirilmeğ: Şehri seyr itsin

diye  olaştırılarak sev  olındı. (s z) m n sebetini bulmak i in ba ıden ba e nakl idilerek  olayısıyla ma şada sev  olunmak: S z  olaştırılarak ma şada gelindi. 4.  evirilmek, laf idilmek. Ayağına bir ip  olaştırıldı. 5. Etr fı  evrilmek, haşr u ih ta idilmek: Bulunduğı mevki   olaşdırılmışdı. ||mc. Ayağa başa  olaşdırılmak = İh le olunmak, musalla  ve baş bel sı olarak virilmek: Bu iş de benim başıma  olaştırıldı; bir bel dır ayağına  olaştırıldı.

 OLAŐDIRMAŐ: (d) ft. 1. D ndirmek, devr itdirmek, d 'iren med r gezdirmek: Kendisine b t n bağları  olaşdırdım; beni iki s 'at  arşıda  olaşdırdı. 2. Toğrudan g t rmey p řapa yollardan ve uzağlardan  evirerek sev  itmek: Yarım s 'atde gidilmek m mk n iken  ulađuz olacak adem bizi iki s 'at  olaşdırdı: Bizi t  nerelere  adar  olaşdırdı. 3. (s z ) Ma şada sev  i in m n sebetden m n sebete d ş rmek: S z n   olaşdırma  olaştırma ma şadına geldi. 4.  evirmek şarmak, laf itmek: Ayağına bir ip  olaşdırdı. 5. Etr fını  evirmek, şarmak, haşr u ih ta itmek: D řmanıñ bulunduğu tepeyi   askerle  olaşdırdı. || mc: Ayağa, bařa  olaşdırmak = İh le itmek, musalla  itmek: Bu işi, bu bel yı başıma, ayağıma  olaşdırdılar.

  (zı)

 AR FET : sş.  ar. N zıklık, n zık- ne  avr   h l   ifade, terbiyeli, mu  emele, le  fet: S z nde, mu  emesinde fevk-el-  de bir  ar fet vardır: İns n  ar fetine hayr n olur.

 ARF : sz.  ar. cm. Z r f. 1.  ab,  ılıf, ma faza: s 'at- arfı. 2. Eli ya mamak i in  ahve fincanı i ine  onan g m ş vey  s 'ir ma denden  ab. Bir  akım  arf;  arf-ı fincan  akımı. 3. Bir yere g nderilen mekt b ve her nev  evr k ñ  onduđu vey  pişiddir l p m hr mumuyla m h rlenen kağıddan şekl-i ma ş da  ab: Mekt bu  arfa  odum;  arfı  apadım; bir paket  arf. 4. **d.** Zem n vey  mek n bey n iden kelime;  arf-ı zem n,  arf-ı mek n: D n burada idim ta b  rinde «d n» kelimesi  arf-ı zem n

ve «burada» zarf-ı mekandır. ||Zarfında = İçinde, eşnāsında, dāhīlinde: Beş gün zarfında; üç sene zarfında.

‘Ā (ayın)

‘ĀṬIF : ş. ‘ar. ş.: ‘Āṭife. [«‘atf»dan sf.] 1. Yüzünü çeviren, meyl iden, mā’il, müteveccih. n. 2. Birine teveccüh ü meyl ü muḥabbeti olan, luṭf ve teveccühle bakan. 3. **d.** İki kelime veyā cümleyi rabṭ iden (kelime): Ḥarf-i ‘āṭif. (ḥarf-i ‘atf); vāv-ı ‘āṭife, ḥurūf-ı ‘āṭife.

‘İBĀRE : şş. ‘ar. cm: ‘İbārāt. 1. Yazılı bir ifādeniñ şūret-i terkībi, sūret-i ḥāriciyye ve lafzıyyesi, ma‘nā ve mefhūmunda şarf-ı nazarla yalnız elfāzı ve terkīb-i lafzıyyesi: ‘İbāresi düzgün; ‘ibāreniñ tezyīni; ‘İbāresi açık, muḡlaq; ‘ibāre oḡumaq, sökmek. 2. Birkaç cümle veyā kelāmdan ‘ibāret terkīb, fıkra = Fūlan kitābdan bir ‘ibāre ĩrād itdi. ||Bi-ibāretihē = ‘İbāresiyle, meāl ve mefhūmunu almaḡla olmayup kendi ibāresiniñ ‘ayniyle = Fūlan kitābdan bir fıkrayı bi-‘ibāretihē naql itdi. [Şi‘rde nādiren «‘ibāret» şūretinde kullandır.]

‘ARZ : şz. ‘ar. 1. Bir büyük zātıñ öñüne ḡoma, taḡdīm, raf, ibrāz, şunma: Bir ‘arz-ı ḡāl yazup makam-ı ‘ā’idine ‘arz itmeli. 2. Büyük bir zāta ifāde itme, añlatma. Vuḡu‘-ı ḡālī size ‘arz ideyim: Ḥālīmi kendisine def’ātle şifāhen ve taḡrīren ‘arz ideyim. 3. Bir iş ḡaḡındaki evrāḡ-ı resmiyyeniñ ‘Atebe-i Seniyye Ḥāzret-i Pādişāhi’ye taḡdīmi: İşim arza gitdi, ‘arzdadır, ‘arzdān çıḡdı. || ‘Arz oḡası = Bir dā’ire-i resmiyyeniñ eñ büyük oḡası ve salonu ki āmir bulunan zāt orada ḡāllerini ‘arz idecek aḡḡāb-ı muḡālaḡa ḡabūl ider. || ‘Arz tezkiresi = Makām-ı şadāretten bir iş ḡaḡında ki evrāḡıñ ‘Atebe-i Seniyye’ye arzını mübīn mā-beyn-i hūmāyūn baş kitābetine yazılan tezkire-i maḡşūşa || ‘Arz-ı ḡāl-bā. ‘Arzuhāl. ‘Arz-ı ḡulūş, ‘arz-ı ‘ubūdiyyet, ‘arz-ı meveddet, ‘arz-ı muvāḡaten = Selām ve taḡiyye ta‘bīrlidir. || ‘Arz-ı muḡzır = Bir iş ḡaḡında ‘umūm-ı ahālī ve taḡdīm olunan ‘arz-ı ḡāl-i müşterek. || ‘Arz u ṭaleb = ba. : Ṭaleb.

‘AṬF : sz. ‘ar. 1. Egme. Çevirme, meyl itdirme, imāle, tevcīh: ‘Aṭf-ı nazar itmek; O tarafa ‘aṭf-ı ‘inān itdi. 2. Yükletme, biriniñ işi veyā sözü olduğunu iddi‘ā’ itme, ḥaml, isnād: Kendi yaptığı işi, söylediği sözü baña ‘aṭf itmek istiyor; eṭbā şıḥḥat-i ‘umūmiyyeniñ bu ḥālını havāniñ ‘adem iṭrādına ‘aṭf idiyorlar. 3. **d.** Bir kelime veyā cümle niñ mā-ḳablindeki kelime veyā cümle niñ hükmüne ṭābi‘ olmak şartıyla ona rabṭı: Bu ismi, bu cümleyi ḥaṅḡı isme, ḥaṅḡı cümleye, ‘aṭf ideceksiniz? [‘Aṭf olunan ism veyā cümleye «ma‘ṭūf» ve diğereine «ma‘ṭūfün-‘aleyh» dinir.] Ḥarf-i ‘aṭf, ḥarf-i ‘āṭıf, ḥurūf-ı ‘āṭıfe = ‘Aṭfa ālet olan ḥurūf-ı rabṭiyye: ve daḥi, yā, yāḥūd, yoksa gibi || ‘Aṭf-ı beyān = Ma-ḳablını ya‘nīma‘ṭūf’ün-‘aleyhiniñ mefhūmunu ĩzāḥ ve te’kīd için ‘aṭf olunan ta‘bīr: Mes’ele yi ĩzāḥ ve teṣrīḥ eyledi. || ‘Aṭf-ı tefsīr = Hemān bir ma‘nāda olup mücerred i taṣdīḳ ü te’kīd için «vav» ḥarfıyle müterādifine ‘aṭf olunan kelime: Aḥz ü girift, ḥüzn ü keder gibi.

‘AKS : sz. ‘ar. 1. Bir yere çarpma, urma: Dīvāra ‘aks itdi. 2. Ziyā veyā şüretiñ bir yere urup geri dönmesi veyā orada görünmesi: Güneş dīvāra ‘aks idiyor; şüreti āyineye ‘aks idiyor. 3. Sesiñ bir yere urup geri dönmesi, yanḳulanma: Topuk şadāsı taḡlara ‘aks itdi. 4. Ters, zıdd ḥilāf, muḡāyir: Yalan çoḡruluḡuñ ‘aksidir; siz benim didigimiñ ‘aksini iltizām idiyorsunuz. || **d.** Kelāmıñ bir cüz’ünü cüz-i āḥir üzerine taḳdīm ile ‘aks itme: « kelām-ı kibār, kibār kelimdir » gibi. || Tersine zıddına. Ters ü zıdd olarak || Bi’l-‘aks, bir ‘aks = Büsbütün zıddı ve ḥilāfı olmak üzere.

‘İLM : sz. ‘ar. cm. ‘ulūm. 1. Bilme, biliş, bilgi, dāniş, ma‘lūmāt, ḥaber, vuḳūf. Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ ‘ilmi her şey’e ta‘alluḳ ider; buña ‘ilmim yetişmiyor; bu işe onuñ ‘ilmi lā-haḳḳ olmadı, ta‘alluḳ itmedi = Ma‘lūmātı olmadı. 2. Bir nev’-i umūr ḥaḳḳında olup oḳumaḡla taḥṣīl olunan ma‘lūmāt ve vuḳūf: ‘İlm-i şarf, ‘ilm-i ‘akā’id, ‘ilm-i ḥikmet, ‘ilm-i hendese, ‘ulūm-ı ṭābi‘iyye, ‘ulūm-ı riyāzīyye; ‘ilm öğrenmek, oḳumaḡ; bu ādemiñ ‘ilmi vardır. 3. Nazariyyāt: Yalñız ‘ilm kāfī degil ‘amel de ister; ‘ilm ü ‘ameli

cem' itmek. || 'İlmü'l-arz = Kürre-i arzîñ ve kaşr-ı tabakâtınıñ aḥvālinden ve sûret-i şeklinden baḥş iden fenn, fr. "Geologie". || 'İlmü'l emrâz = Fünûn-ı tabiyyeniñ emrâzîñ envâ'ından ve her biriniñ aḥvâl ü 'alâmâtından baḥş ideni, fr. "Pathologie". || 'İlm-i şervet, 'ilm-i iktisâd= Şervet-i 'umûmiyye ve ḥuşûşiyeniñ aḥvālinden ve şûret-i istiḥşâl ve idâresinden baḥş iden 'ilm ki ḥikmet-i 'ameliyyedendir. Fr. "Economic politigue". || 'İlmü'l-lisân = Lisânların şûret-i teşekkülünden ve elsine-i beynendeki münâsebâtından baḥş iden 'ilm-i cedîd. Fr. "linguistique". || 'İlmü'l-ma'âddan = Ma'âdinleriñ aḥvālinden ve sûret-i istiḥrâcından baḥş iden 'ilm, fr. "Minerologie." Sâ'ir esmâ-i mürekkebe için terkîbiñ ikinci cüz'üne bakmalı. || Ehl-i 'ilm = 'İlm şâhibleri. 'İlmen. || 'İlm-i ḥâl = 'Aḳâ'idiñ ḳavâ'id-i esâsiyye ü ibtidâ'iyyesiyle namâz ve âbdest vesâ'ir mu'âmmelât-ı dîniyyeyi çoḳlara öğretmege maḥşûş kitâb: 'İlm-i ḥâl oḳumaḳ. || 'İlm ü ḥaber = 1. Bir dâ'ire-i resmîyyeye taḳdîm olunmaḳ üzere bir âdemiñ aḥvâlî ḥaḳḳında mensûb bulunduḡu maḥall ve dâ'ire vesâ'ireden virilen taşdik-nâme: Maḥallden, dâ'ire vesâ'ireden virilen taşdik-nâme: Maḥallden, dâ'ire-i belediyeden 'ilm ü ḥaber getirmek iḳtizâ' ider. 2. Bir meblaḡ veyâ evrâḳ vesâ'ireniñ teslîm olunduḡunu mübîn götüren âdemiñ yedine virilen puşula: Evrâkı teslim itdigime dâ'ir evrâddan 'ilm ü ḥaber aldım.

'AMEL : sz. 'ar. cm. A' māl. 1. İş, kâr, fi'l: 'Amel-i ḥayr; 'amel-i keşîr = Uzun iş. 2. İcrâ, taḫbîḳ, bir ḳâ'ide veyâ emr-i ilâhî'nin muvaḳḳı' fi'l ü icrâya vaz'ı: 'İlmiyle 'amel idiyor; İcâb-ı şer'îyyesini bilerek 'amel idiyor. 3. Bir âdemiñ evâmîr ve menâhî-yi mezhebeye göre itdigi ḥareket: Onuñ 'ameli iyidir; 'amel-i bozuḳdur, rûz-ı maḥşerde herkes 'ameline göre mu'âmele görecekdir. 4. Eşer, maḥşûl-i sâî, maşnû': Bu kılıc ḥanḡı ustaniñ 'amelidir? 5. Te'şîr, fi'l ü icrâsını gösterme: İçdigim 'ilâc 'amel itmedi. 6. tr. İshâl, lî net: 'Ameli vardır; 'amelden râḫatsızdır; bu gice beş def'a 'amel itdi. 7. d. (naḫv-i 'Arabî'de) Bir kelime veyâ âmil-i

ma'nevyyeniñ diger bir kelimeniñ i'rābına irās itdiği teğayyür: Harf-i cerr bir ism üzerine 'amel idüp onu mecrūr ider. 8. r. [hisābda] A'māl-ı erba'a dinilen dört başlı kâ'ideniñ beheri ki cem', tarh, darb, taqsimidir. 9. Vaqtiyle 'Arablarca 'āmil dinilen bir vāli veyā mutaşarrıfıñ hükümeti ve taht idāresinde bulunan yer. || ı. 'Amel-i Kayşer =Vaz'-ı Hamel-i Karīb bir kadınñ hayatından ümmīd kesildiğinde karnını yarup çocuğunu almak 'amaliyātı ki meşhūr Kayşer böyle alınmış olmağla ismine izāfetle tesmiye olunmuşdur. || Düstürü'l-'amel = Oña taṭbīq-i hareket olunan kâ'ide-i esāsiyye; bir me'müre rehber-i harekāt olmak üzere virilen emr ü ta'līmāt vesā'ire: Yedinde düstürü'l-'amel olacaḡ ta'līmātı vardır; mühendislerce düstürü'l-'amel olacaḡ esāslı bir kitāba ihtiyāc vardır.

'İYDİYYE : sş. 'ar. Bayram hediyesi veyā bahşışi veyāhūd kaşidesi.

Ġ (gayın)

ĠAZEL : sz. 'ar. 1. Maḡbūbeniñ ḡusn ü cemālini medḡ iderek kendisine taḡılma, bu yolda şi'r söyleyerek maḡbūbe ile eglenme. n. 2. 'Aşḡ u maḡabbet u 'işret ḡaḡkında beş on beytden mürekkeb şi'r: Güzel bir ḡazel söyledi; ḡazelde Şu'arā-i Irān'ıñ eñ māhiri ve eñ büyük üstādları Sā'di-i Şirāzī 'dir.

ĠAZELİYYAT: sş. cm. 'ar. Ġazel ḡabīlinden eş'ār, 'aşḡ u maḡabbet ü 'işrete dā'ir kıṭ'alar mecmū'ı: Sā'dī'niñ ḡazeliyyātı nā-ḡābil taḡlīddir; ḡāfız Şi rāzīniñ eş'arı ḡazeliyyātından ibāretdir.

ĠALAT : sz. 'ar. cm: Ġalaṭād. Yañlış, yañılma, ḡaṭā, sehv: Ġalaṭ itmek; ḡalaṭ söylemek, yazmaḡ; ḡalat-ı fāḡiş = Pek ḡaba yañlış; ḡalat-ı meşhūr = Yañlış olduḡu ḡâlde öylece isti'māli şüyü' bulmuş. ||ı. Ġalaṭ-ı başar, ḡalat-ı ḡiss, ḡalaṭ-ı rü'yet vesā'ire = Bu hislere 'ārız olan nokşān.

ĠALİZ : z. 'ar. ş.: Ġalīza. [«ḡılzet»den sş.] 1. ḡaba: Ġalīz sözler. 2. Bi- edebāne: Şütüm-ı ḡalīza. 3. h. Şuyāk, keşif.

F (fe)

- FĀCİ‘A** : sş. ‘ar. 1. Āfet, muşibet, acıyacak hāl ve vakı‘a. 2. tr. Tiyātro oyunlarından mebnī-i ‘aleyhi acıklı ve ‘ibret-āmiz bir hikāyeden ‘ibāret olanı. Fr. "Drame" fāci‘a-ı menşüre; fāci‘a-ı manzūme. || Fāci‘a-nüvis = Fāci‘a dinilen acıklı tiyātro kitābları yazan muharrir: Meşāhīr-i fāci‘a nūvisāndan bir zāt.
- FĀCİ‘ALI** : ş. Acıklı, mü‘eşşir ve ağlatır bir hikāyeyi hāvī : Fāci‘alı bir vaq‘a.
- FĀ‘İL** : ş. ‘ar. ş. Fā‘il. [«fi‘l»den sf.] 1. İşleyen, yapan, ‘āmil, sāni‘ : ‘Acabā bu işiñ, bu cināyetiñ, bu cürmüñ fā‘ili kimdir? 2. t. Mü‘eşşir. , te‘şşir iden, kār-ger: Devā-yı fā‘il. 3. d. [naḥv-i ‘Arabī‘de] Bir fi‘liñ beyān itdiği hadeşiñ işleyicisini gösteren ism ki fi‘lden sonra gelüp merfū‘ olur: Karāe zeydi‘l-kitāb» cümlesinde «zeyd» ismi fā‘ildir; nā‘ib-i fā‘il = Aşıl fi‘l-i müte‘addīniñ mef‘ülü olup fi‘l-i mechül olunca fā‘iliñ yerine geçerek merfū‘ olan ism: «karāe‘l-kitāb» cümlesinde «kitāb» ismi nā‘ib-i fā‘ildir. || d.(şarfda) ism-i fā‘il = İden gelen, söyleyen gibi hadeşiñ fā‘iline şıfat olan fer‘-i fi‘l ki ‘Arabī‘de şulāşī mücerred bāblarında «fā‘il» vezninde olur: Nāşır, kātib, hāric gibi. Fā‘il-i muhtār = İşdildiği işde ihtiyārī elinde olan, tābi‘ olmak mecbūriyyetinde olmayan ve cebr ü kerh tahtında işlemeyen. || hq. Fā‘il-i müstaķīl = Bir cürmü bi‘l-lezzet yapan veyā huşūlüne sebep muṭlaq olan fā‘il-i müsterek = Bir cürmüñ icrāsında sebep-i muṭlaq olmayup daḥl ü iştirākī olan.
- FETHĪ** : ş. ‘ar. ş. Fethiyye. Feth ü zafer mensüb ve müte‘allik. = sş. ‘ar. Bir feth ü zafer haqqında yazılan kaşīde ve manzūme.
- FAḤRİYYE** :sş. ‘ar. cm. Faḥriyyāt. Şā‘ī riñ eski ‘Arab uşülü üzre kendi evşāf ü fazā‘ilini ve ‘ale‘l-huşūs şecā‘at ü kerem ve seḥāvetiyle faşāḥātini ta‘dāt ü medḥ yolunda söylediği kaşīde: Şu‘arā-i cāhiliyyeniñ faḥriyyeleri.
- FAŞĀHAT** : sş. ‘ar. Bir lisāniñ toḡru ve ḥaṭāsız ve sühūlet ü selāsetle söylenmesi veyā yazılması, sözüñ yañlış ve yabancı yāḥūd nādirü‘l-isti‘māl

kelimelerden sālīm olmasıyla berāber rabṭınıñ daḥi k̄ā'ideye mutābıķ olması: Faşāḥat-ı lisān; faşāḥatla söylemek.

FAŞĀḤAT-PERDĀZ:ş. fa. [‘ar. faşāḥat = m fa. Perdāḥten =Tertīb itmek] Faşāḥatla laķırdı söyleyen, faşīḥü'l-lisān.

FAŞL : sz. ‘ar. cm. Fūşül. 1. Ayrılma, ayrılık, vaşl muķābili. 2. Kesme, ķat‘, ḥükm, ḥill: Da‘vāyı faşl itdi: ill ü faşl. 3. Bir kitābıñ veyā bābıñ münķasim olduğu aksāmıñ beheri: Kitābıñ ikinci faşlı. 4. Seneniñ münķasim olduğu dört mevsimiñ beheri: Faşl-ı bahār, faşl-ı şayf, faş-ı ḥarīf, faşl-ı şitā; fuşül-i erba‘a. 5. Tiyātro oyunuñ münķasim olduğu aķsāmıñ beheri ki perdeniñ tebdīliyle oynanılır; fr. "Acte". 6. Bir def‘ada icrā olunan mūsikī. Bir faşl çalmaķ. 7. tr. Çekişdirme, ğıybet, mezemmet: Faşl itmek. 8. A‘zā-yı bedeniñ oynaq yeri, mufaşşıl. n. Aşl ü faşlı =Aşl ü esās: Bunun aşl ü faşlı yoķdur .= Hiç vuķū‘ yoķdur, büsbütün bi-esāsdir. ||d. Faşlı'l- ḥiṭāb = Ḥuṭbe ile mebnī-i ‘aleyh arasında olan «ammā ba‘d» ta‘biri. ||r. Faşl-ı müşterek = İki saṭḥıñ birbirine temās itdikleri maḥall ve orada teşkīl itdikleri ḥaṭṭ.

FAŞĪḤ : ş. ‘ar. ş.: Faşīḥa. cm.Fuşāḥā’. 1. Faşāḥatle söyleyen, bir lisānı pek toğru ve k̄ā'ideye mutābıķ ve zevā'id ü nevādirden sālīm olarak söyleyen: ‘Arāblarda pek faşīḥ ādemler bulunur; Ḥātemü'l-Enbiyā’ (sl‘am) = Efendimiz Fuşāḥā-i ‘Arabī ‘ilzām buyurmuşlardır; faşīḥü'l lisān-ı ādem. 2. Faşāḥatle ya‘nī toğru ve k̄ā'ideye mutābıķ ve elfāz-ı Ğarbiyye ü ḥaşviyyātdan sālīm olarak söylenilen(söz):Kelām-ı faşīḥ = ḥ. Faşāḥatle: ‘Arabī`yi faşīḥ söylüyor.

FAŞĪḤ-ĀNE : ş. ḥ. fa. Faşāḥatle, fuşāḥāya maḥşuş tarz u uşulde: İfade-i faşīḥ-āne; faşīḥ-āne beyān itdi.

FAZLA : (z) sş. ‘ar. cm: Fuzālāt. 1. Artıķ, ziyāde, zā'id: Sizde bundan fazla bir şey var mıdır? Bendeki eşyā bundan fazladır. 2. Artan, kıalan, miķdār, baķaya: Bunuñ fazlasını ne yapalım? Yemegin fazlalarını topluyor. 3. Zā'id ve lüzümsüz şey': Bunuñ ziyādesi fazladır; Baña fazla geliyor. 4.

Kazūrāt. [Bu ma' nā ile lisānımızda yalnız cem' i ve o da nādiren kullanılır.] ||Bundan fazla = Bundan başka, bundan mā' idā. = h.Çok, ziyāde lüzümsüz yere: Fazla söylüyorsunuz; fazla çalışıyor.

Fİ' L : sz. ' ar. cm: Ef' āl 1. İş, ' amel, kār: Fi' l-i hayr, fi' l-i şerr; ef' āl-i ḥasene. 2. Kuvvede kalmayup meydāne çıkan işlenen, vücūd bulan şey', sözden 'ibāre olmayup mevcūd ve mücessem olan iş: Bu niyyeti fi' le getirirse; fi' li kavline muṭābık; aqvāl kāfī degildir ef' āl lāzım. 3. **d.** (şarfda) Ḥads ve zemāna delālet iden kelime ki taqsīmāt-ı muhtelif ve müttedāhilesi vardır: Fi' l-i müte' addī: Yazdı, fi' l-i lāzım: Geldi, fi' l-i ma' lūm: Gördü, fi' l-i meḥūl: Görüldü, fi' l-i ma' ī: Geldi, fi' l-i muzāri': Gelir ilḥ: Fāi' l-fi' l= Fi' l-i ' Arabi' niñ birinci ḥarf-i ašliyyesi, ' ayne' l-fi' l= İkincisi, lāme' l-fi' l= Üçüncüsü. || Fi' le getirmek. Fi' le iḥrāc eylemek = İcrā itmek. || Bi' l-fi' l = İşle, işde olarak, şahīḥden, aşāleten, i' tibārī veyā kuvvede yāhūd vekālet şüretiyle olmayarak: Bi' l-fi' l ' askerlik itdim; bi' l-fi' l me' mürriyyetde bulunan. || Fi' l-i şeni' = ba. Şeni'.

Fİ' Lİ : ş. ' ar. ş. Fi' liyye. 1. Fi' len ve ḥaḳīḳaten icrā olunan, kuvvede veyā sözde kalmayan, i' tibārī ve farzī olmayup ḥaḳīḳī olan: Ḥıdmet-i fi' liyye, netāyic-i fi' liyye. 2. **d.** (şarfda) Fi' l dinilen nev' -i kelimeye mensüb ve müte' allık: Taşrifāt-ı fi' liyye.

Қ (kaf)

ҚARIŞIK : ş. 1. Қarışmış, memzūc, maḥlūt, muḥtalaṭ, muhtelif şey'lerden veyā nev'lerden mürekkeb: Қarışık un; қarışık çiçekler; süt ile yumurta қarışık. 2. Ḥālīş ü şāf olmayan, ḥīle veyā 'ādī cinsi қarışdırılmış: Қarışık şu, yağ. 3. Birbirine geçmiş, қarmaқarış, meşūş: Қarışık saç, ipek, iplik. 4. Tertībsiz, intizāmsız, niżāmsız: Bu kāğıdlar, bu kitāblar pek қarışık. 5. Meşūş, muğlaқ, anlaşılmaz: Қarışık iş; қarışık yazı. 6. Cinler ile iḥtilāt itmiş.

ҚА' İDE : ss. ' ar. cm:Қavā' id. 1. Bir şey' in onuñ üzerine тұrduғu ayaklıқ: Sütünüñ қā' idesi. 2. Uşul, niżām, yol: Her şey' iñ bir қā' idesi vardır; kā' ideye

ri'āyet itmeli. 3. Bir 'ilm ü fenniñ mutazammın olduğu düstürlarinñ beheri: Hisābda đarb, taqsım kâ'ideleri; şarfda cem', i'rāb kâ'ideleri; kâ'ide-i 'umūmiyye. 4. r. [hendesede] Müşelleşin üç zılli'inden aşağıda ufki' vaziyetde bulunanı. = cm. Başlıca şarf ü naħv kâideleri ve bunları hāvī kitāb: Kavā'id-i şarfiyye, kāvā'id-i naħviyye, kavā'id-i 'Osmāniyye. (terkīb)

ĶĀFİYE : sş. 'ar. cm: Kavāfī. Beytleriñ veyā mışra'larıñ kâ'ide-i maşşūşasına göre soñ harflariniñ tevāfuķu: Ezmine-i kadīmede şu'arā kâfiyye ri'āyet itmezlerdi; kâfiye uşūlü 'Arablardan ümeme-i sā'ireye de geçmişdir; 'İlm-i kavāfī 'aruza mülhik bir 'ilm 'add olunur. ||Ķāfiye-senc, kâfiye perdāz = Ķāfiye uyduran, şā'ir, nāzım. [Neşrde ya'ni vezinsiz olursa «seci'» dinilir.]

ĶĀFİYECİ : ş. Ķāfiye uyduran, şā'ir, nāzım.

ĶAFİYESİZ : ş. Kāfiyesi olmayan, kâfiyesi uygunsuz olan, ĝayr-i muķaffā. (şir)

ĶĀFİYELİ : ş. Ķāfiyesi olan, muķaffā: Ķāfiyeli şir.

ĶĀFİYESİZLİK: s. Ķāfiye noķşanı.

ĶĀNŪN : sz. 'ar. cm. Kavānīn. [Yu. Κανων] 1. Kâ'ide, kaızıyye-i külliyye: Kānūn-i 'umūmī, kânūn-i riyāzī. 2. Uşūl, nizām, resm, āyīn: Kānūn-ı kadīm; kânūn-ı abī'at. 3. Devletce mer'ī ve düsturu'l-'amel olan nizāmāt mecmu'ı nizāmāt. Kānūn-i devlet; kânūna taṭbīķ-i hareket; kânūn-i cezā; kânūn-i ticāret; kavānīn-i mevcūdeye ri'āyet.

ĶAŞR : sz. 'ar. 1. Kışma, kışaltma, kışa kesme: Ķaşr-ı eşcār. 2. Kesme, ihtişār, ḥasr, taḥdīd ü taķlīl: Tarīķ-i kaşr itmek. 3. Noķşān, eksiklik: Ķaşr-ı himmet. 4. d. 'İbāreniñ lüzūmundan ziyāde ihtisārı: İfādeniñ bu derece de kaşrı efhām-ı merāma māni'dir. 5. ['arūzda] Tef'ileniñ soñ harfiniñ iskāṭı, meşelā fā'ilātūndan fā'ilāt kılması. ||Ķaşru'l-başar = Uzađdan görememek 'illeti, kūtāh-bīni Fr. Myopie. ||hķ. Ķaşrīd = Ferāĝat.

ĶAŞİDE : sş. 'ar. cm. Kaşā'id. On beş beytten aşağı olmamak üzere bir kâfiye üzerine ekşeriyā medḥ-i ekābir ḥaķķında söylenilen şir ki başlıca

‘Arablarda mu‘tâddır: Kaşîde söylemek; şu‘arâ-i ‘Arabîñ kaşâ‘ idi; Fârisî ‘de en iyi kaşî de söyleyen Enverî ve bizde Nef‘î ddir. ||Kaşî de-perdâz, kaşîde-serâ, kaşîde-gû = Kaşîde-pâyân, tegannî iden söyleyen (şâ‘ir)

KİT‘A : sş. ‘ar. cm: Kıt‘ât. 1. Parça, cüz’, bölük, kısım: Arâziyi beş kıt‘aya ayırdık. 2. Memleket, hıttâ, cihet, kaţer: İnan’ın ba‘z-ı kıt‘alarında. 3. Kürre-i arzın münkasım olduğu beş büyük yerin beheri: Avrupa, Asya, Afrika kıt‘aları; kıt‘ât-ı hamse. 4. ‘Aded ve pâre gibi miqdârı beyân olunan ğayr-i zîrûh ba‘z-ı şey’ler hakkında kullanılır: Beş kıt‘a gemi: Üç kıt‘a tarla; iki kıt‘a tahrîrât. 5. a. Bütün bir koldada veya fırka teşkîl itmeyin kuvve-i‘askeriyye: Kıt‘a-i ‘askeriyye. 6. **d.** Eķalli iki beyitden ‘ibâret ve birinci mısrâ‘ı ğayr-i mısrâ‘ şî‘r. 7. r. [hendese] Bir dâ‘ireniñ bir kuvvesiyle onuñ vitri arasındaki kısmı: Kıt‘a-i dâ‘ire daħi dinilir. 8. tş. Kesik ‘uzvuñ bedende kalan parçası.

KALB : sz. ‘ar. 1. Değiştirme, tebdîl, taħvîl, tağyîr, diger bir kâlîba ifrâğ: Eski harem dâ‘iresini selâmlığa kalb itdi; rüşdiyye mektebini i‘dâdiyyeye kalb itdiler. 2. **d.** Bir harfin diger bir harfe tebdîli : «‘ammâ» terkîbi «‘anmâ» olup nûnu mîme kalb ve ba‘de idğâm olunmuştur; maħrecleri qarîb olan harfler çok def‘a birbirlerine kalb olunur. 3. Hurûfuñ maħallini değiştirme ve bir cümle aşığıdan yukarı okunduğu hâlde yukarıdan aşığıya okunacak şüretde olma: Dâmâd gibi.

KAVL : sz. ‘ar. cm: Akvâl. 1. Söz, laķırdı, sühân, ğüftâr: Onuñ kavliyle hareket idiyor; fûlanın kavline göre; Ğazret-i Ali’niñ akvâl-ı mübârekisi. 2. Fi‘l muķâbili: Fi‘li kavline muķâbık; akvâli ef‘âline beñzemiyor. 3. Söz bir itme, sözleşme, muķâvele, muvâfaķat: Biz onuñla kavlı itdik; kavlı ü qarâr itmişler. ||Kavl-i ħöd = Kendi sözü, kimse tarafından taşdıķ olunmayan müdde‘î sözü. ||Kavl-i mücerred = İşbât olunmayan söz: O da‘vâ kendisiniñ kavlı-i mücerredinden kaldı.

KAVLEN : ħ. ‘ar. Sözle, söz olarak. Muķâbili: Fi‘len: Kendisi kavlen birçok şey’ler va‘d idiyorsa da fi‘len bir şey’ yokdur.

- KAṢĪ** : ş. ‘ar. ş. Kaviyye. [«kuvvet»den şş.] Kuvvetli, güçlü zorlu, metin, tüvânâ: Kavi âdem: kavî binâ; ma‘denleriñ eñ kavisi çelikdir. 2. Sağlam, şahih, emîn, mu‘temed: İhtimâl-i kavî; İstihbârât-ı kaviyye; kavî söz; va‘d-i kavî; kaviyyü’l-beniyye = Beniyyesi sağlâm. 3. Zengin, varlıklı. [‘Arabiyye`de yâ-i müşeddede ile olup, bizde harf-i mezkûr harf-i medd şûretinde okunuyor.]
- KAṢĪS** : sz. ‘ar. 1. Bir şey’i diğeri bir şey’e beñzederek veyâ oña göre tutarak hüküm itme: Kırdaki yolları şehriñ şoşaklarına kıyâs itmemeli; benim işim onuñ işine kıyâş olunmaz. 2. Beñzetme, temşil, müşâbehet: Bu âdemi başkasına kıyâs itmeyiñ; bu kimse ile kıyâs kabûl itmez. 3. d. Kâ‘ide-i ‘umûmiyyeye tevâfuk ve tebeyyet semâ‘ muķâbili: Kıyâs ile taşrif olunan ef‘âl. 4. mn Kibrî ve sıgrî olarak iki kazıyye ile neticeden mürekkeb da‘vâ. 5. z. Âyet ve hadîşle müşebbit olmayan mâddeleriñ âyet ve hadîşe müstenid olan emşâllerine taṭbîk idilse: Kıyâs ile hüküm itmek. ||Bi-kıyâs = Derecesiz, hâden ziyâde. ||Hilâf-ı kıyâs = şâz. ||‘Ale’l-kıyâs = Kâ‘ideten = ll‘Alâ ğayri’l-kıyâs = kâ‘ideye muḥâlif ve şâz olarak. ||Kıyâs-ı nefis = Kendine beñzederek hüküm itme, kendinden örnek alma.
- KAṢĪSEN** : h. ‘ar. 1. Beñzedildigde. Lede’t-taṭbîk, nisbeten: O işe kıyâsen bu bir şey’ degildir. 2. Beñzederek, teşbîh ü taṭbîk ile: Birini öğrenirseñiz diğelerini de oña kıyâsen yaparsıñız. 3. Kâ‘ideye taṭbîkan: Kıyâsen taşrif olunur. Muķâbili: Semâ‘en
- KAṢĪSĪ** : ş. ‘ar. ş. Kıyâsiyye. 1. Taṭbîk ve temşille olunan: Hüküm-i kıyâsi. 2. Kâ‘ide-i ‘umûmiyyeye muṭâbîk ve tâbi‘ olan: Ef‘âl-i kıyâsiyye; ‘âmil-i kıyâsî. Muķâbili: Semâ‘î
- KAYD** : sz. ‘ar. cm. Kuyûd: 1. Bağlama, rabṭ, bend: Tâuğu ayağından çoçu boynuzundan kayd itmek. 2. Bağlayacak şey’, bağ, bend, râbiṭa: Ayağındaki kaydı çopardı; kuyûd-ı kuvviye ile mukayyed idi. 3. Yazılan veyâ vürûd iden muḥarrerât-ı resmiyye ü ticâriyye vesâ‘ireniñ hülâşa-i mâlîyla târiḥ ve numralarıñıñ defter-i maḥşûsuna geçirilmesi: Bu evrâkı

kayd itdirerek. 4. Bu şüretle deftere geçirilen hülâşa ve numra ve târih: O tezkireniñ kaydı bulunamadı; kaydına mürâca‘at itmeli; kaydını çıkarmalı; kuyūd-ı ‘atīka. 5. Ta‘mīm ve itlāk muqābili olarak bir şey’in taḥdīd ü ta‘yīni, bir takım şerā’it ile mukayyed olması: Hiçbir kayd ve şart beyān itmemiş; kendisi tazmīnini ba‘z-ı kuyūdla te‘ahhüd itmiştir; bilā-kayd ü şart = Şartsız ve kaydsız olarak, ale’l-itlāk; onuñ tekeffülü bir kaydla mukayyedir. 6. Ehemmiyet virme, vazīfe idinme, umursanma, gā’ile: Kendisi dünyāda bir şey’i kayd itmiyor. Şimdi oğlunu bir mektebe idhāl itmek kaydındadır; ādem! Kayd itme. 7. Bir ādemiñ ‘askerlikle yā bir ḥidmete veyāḥūd bir mekteb vesā’ireye kabūlüyle ismiñ defter-i maḥşūşuna geçirilmesi: Oğluñuzu mektebe kayd itirdiñiz mi? Kendisi ‘askere kayd olundu; Daha kaydı icrā olunmadı. 8. Ta‘līkāt, ḥavāşī: Kaydli bir şarf kitābı buldum. 9. Bir cümle veyā terkībiñ icrāsından olarak mefhūmu taḥdīd iden cüz’: Bir sözü yazarken kaydlarını yerli yerine koymalı ki ma‘nā-yı maḥşūduñ gayrı bir ma‘nā anlaşılmasın... 10. Marangoz işlerinde iki taḥtayı birbirine rabt iden taḥta. Bu çekmece güzel yapılmış ammā yan kaydları sağlam degil. || Bilā-kayd, bī-kayd = Ğa’ilesiz, ilişiksiz, bir şey’e ehemmiyet virmeksizin. || Terkin-i kayd = Tard, koğma. || Kayd-ı ḥayāt = Bir ḥayāt bulduñca, ḥayātiyle meşrūt: Kayd-ı ḥayātla ma‘āş bağladılar = Yaşadıkça almak şartıyla. || Kayd ü şart = Bir kelām veyā muqāveleniñ ba‘z-ı cihetlerini taḥdīd iden ve bir şartla meşrūt kılan söz veyā fıkra: Bilā-kayd u şart.

K (kef)

KĀMİL

: ş. ‘ar. ş. Kāmīle. [«Kemāl»den sf.] 1. Bütün, tam, noḥşānsız, mükemmel, kuşursuz, tekmīl olmuş: Elfü’l-kemāl târihinde = Tam bin târihinde. 2. Kemāl bulmuş, kemāle irmiş, sen kemālde olan: Kāmīl ādem. 3. Genc olmayan, yaşını almış, hoppa olmayup tecrübe görmüş, pişkin: Kızını kāmīl bir ādeme virmek istiyor. 4. Kemālāt şāḥibi ‘ilm ü hünere ve hüsni aḥlāk kesb itmiş, fazl u hünere şāḥibi: Merd-i kāmīl,

insan-ı kāmīl. 5. ʔb. atlanmamış btn kgıt zerine yaılanmış (kitb) 6. d. (‘arzda) Tef‘ilerleri «mtef‘il»den ‘ibret bir baır; maışs. Baır-i kmīl.

KMLEN : . ‘ar. Btn ve tam olarak, noışsnsız, heb, tekml, kffeten, cmleten: Kitbları kmīlen tecld itdirecekdir; evini kmīlen boyatmış; aste kmīlen iyileşmiş.

KBRNE : ř. . [Frisi‘ye talddir.] Byk demler yaışır l ve şretde, zarf-ne: Kbr-ne yaşayış, sz; kbar-ne abl idiş.

KTB : ř. ‘ar. ř.: Kitbiyye. 1. Kitba mensb ve mte‘allı bir kitbda muarrir olan 2. Ktb-i sem‘iyyeden birine tbi‘ olan. = s. tr. 1. Bir byk ztn kitblarını idreye me‘mr dem, kitbcı: Kitbe-i azret-i şehriyrı; ser-kitb = Kitbcı: Kitbcı başı. 2. Hind ve şm‘ın eski bir cins naışlı umşı: Hind kitbesi.

KRRSE : şş. ‘ar. cm: Kerrs. El ile yazılan kitbn sekiz şhifeden ‘ibret olan beher-i cz‘i: Seri‘i‘l-alem bir att olup gnde mte‘addid krrseler yazardı.

GEREK : ř. 1. Toru, şhh, rst, vk‘, muaa: Gerek sz; gerek aber. 2. Shte olmayan, aıı, liş: Gerek altın; gerek şırma; gerek insn. 3. şdık, şdık, yalan syleyemez: Gerek dem; gerek dost; gereksiniz. = . 1. Gerekden, şhhan, aıaten: Gerek sylyorum: Gerek geldi mi? 2. Tamam, iyi, trma geldi: Gerek size bir şey‘ syliyecekdin; gerek o iş naşıl oldu? = s. Torulul, şhhat, şıdık, aıat: Geregi sylemek. || Gerekden= 1. Fi‘l-vk‘, fi‘l-aıa, aıaten: Gerekden altın; gerekden.

KEşDE : ř. fa. ekilmiş, dizilmiş, geirilmiş: Keşde-i silk-i tarr = Yazılmış. IIKeşde itmek = 1.(telraf) ekmek: Bir telraf keşde itmiş; flanarafından keşde olunan telraf-nme. 2.(Ziyfet) virmek: Mkemmell bir ziyfet keşde itdi; flanzta hrmeten keşde ılınan ziyfet-i resmiiyye.= s. tr. ʔb. 1. Ba‘z-ı arflarn ‘aabinde dizilen izgi:

- «sān'at, binā» gibi.2.Kelimeler arasında kullanılan yine öyle ufkîbir çizgi: -. [Buña maḥalline göre «fāşıla» ve «rābita» demek daha doğrudur.]
- GÜFT** : s. fa. [Aşıl fi'l-i māzī müfredi-iğā'ib olup didi ve söyledi dımekdir.] Söz laķırdı; güft ü gū = Didi ķodu, ķıl u ķāl, güft ü şinid: Mesmū'āt
- GÜFTĀR** :s. fa. Söz lakırdı; güftāra gelmek = Söz söylemek.
- KELĀM** : sz. 'ar.1.Söz, laķırdı: Bir kelām söyledi. 2. d. Birķaç cümleden mürekkebe ve kendi başına bir maķşad ifade ider söz ve 'ibāre, fıķra: Kelām cümlelerden mürekkebedir. 3. Nuķķ, söyleyiş: ḥayvān-ı kelāma muķtedir olsa; deve lisān-ı hāl ile kelāma geldi. 4. Lisān, lehce. Süryanilerin kelāmı. 5. Ulūhiyyet ve vaḥdāniyyetden baḥş iden ve bunları 'aķlen ve maṅıķ ve ḥikmet-i kavā'idiyle işbāt iden 'ilm, 'ilm - i'akā'id: 'İlm-i kelām. 'Ālimine «mütekellim» dirler. 6. Qur'an-ı Kerim: Ḥāfiz-ı kelām. || Kelāmu'llāh, kelām-ı ķadīm = Qur'an-ı Kerim. || Ḥāşıl-ı kelām, ḥulāşa-i kelām, netice-i kelām= El-ḥāşıl. || Kelām-ı kibār = Meşel ḥükmüne geķmiş ḥikmet-āميز söz, meşhūr söz. || Mā-lā-kelām = Söz götürmez, diyecek yok. || Mīr kelām = Faşāḥat ve ṭalākatle söz söylemege muķtedir, meclis-ārā.
- KELİME** : ss. 'ar. cm: Kelimāt, kelīm. 1. Ma'nalı lafz, ifāde-i merām için kullanılan sözlerin beheri: Şarfda kelime ismi ve fi'l ve ḥarf olarak üçe ayrılır. 2. Söz, laķırdı, kelām: Kelime-i tayyibe = Taṭyīb-i ḥāṭır idecek güzel söz. ||Kelime bekleme = Her sözü ayrıca ve ḥiçbirini atlamaksızın. (terceme itmek); kelime bekleme terceme = Meālen tercemenin zıddı. ||Kelimetu'llah, kelime-i tevḥid = 1. «lā-ilāhe-illa'llah Muhammedü'r-Rasūllu'llah» Kelām-ı şerifi, dīn-i ḥaķķ: A'lā-yı kelimetu'llāh-Dīn-i ḥaķķin neşr ve ta'mimi. 2. Nefḥ-i Rabbānī ile ḥāşıl olan ḥazret-i İ sā (a.m.). = cm. Mevşūku'l-kelim= Sözüne inanılır, mu'temed. ||Nāfizü'l-kelīm = Sözü geķer, nüfüzlu.
- KÜLLİYYĀT**: ss. cm. 'ar. [fd: «külliyye» bu maķāmda kullanılmaz.] 1. Bir işin teferru'ātından şarf-ı nazarla hey'et-i 'umūmiyyesi, ṭopdan olan kısım u

ciheti: O külliyyât-ı 'umûrle meşguldür teferru'âta girişmez. 2. Bir şâ'iriñ veyâ mü'ellifñ kâffe-i te'lîfâtı, mecmû' âşârı ve 'ale'l- huşûş âşâr-ı edebiyesi: Külliyyât-ı Sâ'dî, külliyyât-ı Câmî'; İbn-i Sinân'ın külliyyât-ı âşârı.

KİNÂYE : ş. 'ar. cm: Kinâyât. 1. Toğrudan toğruya söylenmeyüp tolayısıyle bir ma'nâ ifâde iden söz: Kinâye tariķiyle söylemek; şu ta'bir fulanşey'den kinâyedir. 2. ToLAYısıyle ve toğrudan olmayarak söylenilen toķunaķlı söz: Bir takım kinâyelerle baña toķunmak istiyordu; O kinâyeler heb baña 'â'id idi. 3. **d.** Zamîr ve ism-i işâret ve ism-i mevşûl ile mübhemât gibi bir ma'nâya maħsûs olmayup herkes ve her şey' hakkında irâd olunabilen kelime iki kelimeniñ veyâ ismiñ bir nev'idir: Kinâyât bâbı.

KİNÂYELİ : ş. Toğrudan olmayarak tolayısıyla toķunan, bu şüretle toķunaķlı. Bir takım kinâyeli sözlerle ta'rize ķalkışdı.

GİZLİ : ş. Şaķlanmış, şaklı, mestûr, görünmez, hafî, mektûm, nahîfine: Gizli kapu, gizli söz. = Ser: Oñun bir gizlisi vardır.= ħ. Ħafiyyen: Baña gizli söyledi. || Gizli kapaklı bir şey' degildir.

L (lam)

LÂZİM : ş. 'ar. ş :Lâzıme. [«lüzûm»dan sf.] Lüzûm ve iķtizâ' iden, lüzûmlu, iķtizâ'lı terki câ'iz olmayan:Ziyâretine gitmek lâzımdır. 2. Vücûduna ihtiyâc hiss olunan, muhtâcu'n-ileyh: Eksik olmayup tedâriki iķtiz â' iden: Baña bir araba lâzım, bu ķalemi virememe baña lâzımdır. 3. [şarfda] Ħadeşi diğetine tecâvüz itmeyin(fi'l). Mute'addî mukâbili = Terki mümkün olmayan, vücûdu şart olan. || Lâzım gelmek = 1.İķtizâ' ve icâb itmek = İbtidâ bizim kendisine gitmemiz lâzım gelir; lâzım gelirse bağçesiniñ de bir miķdârını şatacaķdır. 2.Netice şüretinde zuhûritmek, müncer ü münba'i's olmak. Aldığı emri icrâ itmezse ne lâzım gelir? Âmiriniñ emrini diñlemeyen

LÂF : s. fa. 1. Laķırdı, söz: Bir lâf söyledi; bir takım lâflar olmuş; bir lâf işitdim. 2. Koñuşma, mukâleme, şoħbet: lâf idiyorduk; lâf şırasında. 3.

Baḥş, oñun lâfını itme; lâfindan lâfa. 4. Lüzümsüz ve bî -hüde söz, boş laķırdı, şaçma söz: O lâfdır ben ķulak aşmam: Lâf ü güzâf. 5. Atup tıtma, tefâhür: Lâf atıyor; oñunkisi şırf lâfdan, ķuru lâfdan ‘ ibâret. || Lâf atmaķ= 1. Bi-hüde sözler söylemek. 2. Söz atmaķ, tılayısıyle tıķunacaķ bir söz söylemek: Baña lâf atmaķ istedi. || Lâf urmaķ= Tefâhür itmek, dem urmaķ. Cesâretten lâf uruyor. || Lâf itmek= 1. Konaşmaķ 2. Mu‘ârıza u münâkaşaya itmek. || Lafını itmek = Baḥş eylemek; zıkr itmek.

LÂMİYYE : şş. ‘ar. L. Ķâfiyesi üzerine müretteb ķaşîde: Lâmiyyetü’l-‘Arab, lâmiyyetü’l-‘Acem.

LİSÂN : sz. ‘ar. cm. Elsine. 1. Ağzıñ içinde bulunân ma‘rûf âlet ki insânda tekellüme de âletdir, dil, zebân. 2. Nev‘-i beşerden bir ķavmiñ söylediği lûgat, lehce: Lisân-ı Türki, Lisân-ı ‘Arabî; Elsine-i Turâniyye, Alsine-i ‘Uryâniyye; kendisi birķaç lisân söylüyor; lisân bilir = Birinci lisânı bilir, kendi dilinden başka diller bilir âdem. 3. Tekellüm, söz, nutķ: Bu âdemiñ lisânı yoķ mu? Lisânında lüknet vardır; faşîhü’l-lisân = Faşâhatle söyler, sözü faşîh. || Lisân-ı âşinâ = Dil bilir, dil-mâc. || Lisân-ı hâl = Bir şaḥş veyâ veyâ şey’iñ hâlinden ve tıruşundan añlaşılan şey’: Yorulup ķalmış olan deve lisân-ı hâl ile yoluñ şedâ’idinden sıķâyet idiyordu; şalonuñ tertîbât ü tezyinâtı lisân-ı hâl ile şâhibiniñ hüsn-ü ṭabî‘atını ta‘rîf idiyordu. || İlmü’l-lisân = Elsine-i muḥtelifeniñ inķisâmından ve şüret-i teşekkül ve teferru‘larıyla beyinleriyle olan müşâbehet ü münâsebet ve iştiķâķlarından baḥş iden ‘ilm-i cedîd, fr, linguistique; ilmü’l-lisân kavâ‘idi; ilmü’l-lisân ‘ulemâsı. || Lisâna gelmek = 1. Dile gelmek, nutķ hâşıl idüp söylemek, güyâ olmaķ. 2. ‘Aleyhinde söz söylenmek, ḥaķķında söz söylenmesine sebebiyyet virmek, mezmûm olmaķ.. ||nbâ. Dile beñzer ba‘z-ı yapraķlara itlâķ olunur: Lisânü’ş-şevr = Öküz yaprağı; Lisânü’l-ḥaml = Siñirli yapraķ; Lisânü’l-ḥayye, lisânü’l-ķelb vesâ’ire.

- LATİFE** : ss. 'ar. cm. Leṭā'if. Küldürecek tuḥāf ve güzel söz ve ḥikāye, şaka, mizāḥ: Latife itmek = Maḥşuş gülmek için söylemek; laṭife anlamaz, laṭife bilmez = Laṭife için söylenen söze alınan ādem; merām-ı laṭī fe. «laṭīfe» ile «hezl» arasında fark vardır: Laṭife güzel ve zarīf söz olmağa berāber terbiyye dāḥilindedir; hezl ise az çok açık ve bi-üdebāne olur.
- LATİFECİ** : ş. Latife söylemegi sürübilir şakacı.
- LŪGAT** : ss. 'ar. cm. Lūgat. [Aşl: liġvet. -Terkībāt-ı 'Arabī'de: Lūgat-ı lūga] 1. Lisān, bir kavim ve ümmetiñ söylediği Lisan: Lūgat-ı 'Arab, Lūgat-i Fars. 2. Bir lisāni terkīb iden kelimeleriñ beheri, kelime, söz, lūgat-i Ğarbiyye, Lūgat-i me'nūse; ma'nāsını anlamadığım bir luġat işitdim; kendisi çok lūgat bilir. 3. Bir kelimenin ma'naları ve uşul ü iştiqākları 'ilmi, kāmūs. frxicologie: 'İlm-i lūgatde yed tulū şāhibidir; 'Ulemā lūgat. 4. Bir lisāniñ kelimelerini bir tertīb-i maḥşūşada ḥāvi olup ma'nalarını beyān iden kitāb, 'ilm-i lūgatde yazılmış müretteb kitāb, kāmūs: Lūgat-i 'Arabiyye. Lūgat-i Fārisiyye, 'Arabī'den, Türkçe'ye lūgat kitābı. 5. İştilāḥ muḳābili, Lisān-ı fennī ve edebīniñ ğayrı olan lisān-ı 'ādī: Bu kelime lūgatde şu ve iştilāḥ-ı fuḳahāda bu ma'nāya gelir. || Ehl-i lūgat = 'Ulemā-i lūgat, lūgaviyyūn, fr. Levicographes, lexicologues.
- LEFF** : sz 'ar. 1. Şarma, düşürüb toplama. 2. Boġça ve zarf içine şoġma, mektūbuñ içine şarub berāber yollama: Ḥesāb puşulasını gönderdiği mektūba leff eyledi; aldığı evrākı leff idüp gönderdi. || **d.** Leff ü neşr = Bir kaç ismi zıkr idüp ba'de her birine ā'id şıfat veyā fi'illeri daḡi ayrıca sıralama; leff ü neşr-i müretteb= Her iki takım kelimeleriñ sırası bir olduġu vaġt; leff ü neşr-i müşevveş = İkinci takımın sırası binncileriñ sırası ḥilāfetde olarak aşaġıdan yukarıya sıralandığı vaġt. ||
- LAFZ** : sz. 'ar. cm: Elfāz, söz, kelime, ma'nalı veyā ma'nasız olarak ağızdan çıkan eşvāt terkībī, ma'nā muḳābili olarak şifāḥī veyā taḥrīrī söz: lafz-ı murād = Ma'nāsından şarf-ı nazarla lafzı i'tibāriyle zıkr olunan söz; lafzdan 'ibāret ma'nasız. || Lafz be-lafz = Kelime be-kelime, me'ālen

olmayarak: Söyledigini lafz be-lafz nakl eyledi. O risāleyi lafz be-lafz terceme itdi. || Elfāz-ı gālīza= Kaba şütümdan ‘ibāret sözle. Elfāz-ı küfr = Dinden düşmegi mūcib olan sözler.

LAFZEN : h. ‘ar. Me’āline ri‘āyet olunmayarak yalnız kelimelerin şavt u sūret zāhiresi i‘tibāriyle: Bu ‘ibāre lafzen pek mu‘ta‘atān ise de ma‘nāca bir şey’ degildir; lafzen ve ma‘nen tārihī bir beyt; lafzen ezber itmek; lafzen merfū‘, mu‘ābili: maḥallen.

LAFZĪ : ş. ‘ar. ş: Lafziyye. Lafza ya‘nī kelimenin şavt ü sūret zāhiresine mensūb ve mūte‘allik, lafzda olan, lafzdan ‘ibāret olan: ‘Āmil-i lafzī = Lafzdan ‘ibāret olan ‘āmil, ā‘mil-i ma‘nevī`nin ğayri; mü’ennes-i lafzī = Esmā-i ‘Arabiyye`nin āhiri (ö) veyāhūd elif-i maḥsūre veyā memdūde olanı ki mü’ennes olduğu lafzından bellidir; İ‘rāb-ı lafzī = Zāhirde ve lafzda olup taḥdīrī ve maḥallī olmayan i‘rāb: Eski üdebāmız yalnız tezyīnāt-ı lafziyyeye i‘tinā iderlerdi.

LEFİF : sz. ‘ar. [«leff»den şş.] **d.** (şarf-i ‘Arabī’de) Hüruf-ı aşliyyesinden ikisi ḥarf-i ‘illet olan fi‘l; Lefif-i maḥrūn = İki ḥarf-i illetli yan yana olan fi‘l; lefif-i mefrūk = İki ḥarf ‘illeti arasında diger ḥarf bulunan fi‘l.

M (mim)

MĀZĪ : ş. ‘ar. ş. Māziyye. [«Mezā»dan sf.] Geçen, geçmiş, güzeşte: Zemān-ı māzīde; ezmine-i māziyye. = sz. ‘ar. 1. Geçmiş zemān, zemān-ı sābık, zemān-ı sālif: Māzī dā’imā laḥif görünür; māziyi unutmak, aḥmamak. 2. **d.** Geçmiş zemānda cereyān iden bir ḥadeşi ifāde iden fi‘l şıgası: fi‘l-i māzī; māzī-i şühūdī = Şarf-ı Türki’de: Geldi ve yazdı gibi şıga; māzī-i naklī = Gelmiş ve yazmış gibi şıga; nakl-i māzī ile ‘l-istikbāl = Gelmiş olacağım şıgası; nakl-i istikbāl ile ‘l-māzī: Gelecek oldum şıgası.

MĀ-LĀ-YA‘NĪ: s. ‘ar. [Mā = İsm-i mevşul. Lā = Ḥarf-i nefy ya‘nī = «anī»den muzāri‘, delālet ve ifāde itmek] Ma‘nāsız ve fā’idesiz söz veyā iş, bī - hūde şey’, ‘abeş: mā-lā ya‘nī ile uğraşmamalı.

MÜBĀLAĞA: şş. ‘ar. [«büluğ»dan mş. müfā‘ale] 1. Bir işde pek ileriye varma, kuşur bırakmama, mükemmel ve kuşursuz itme: İkrāmda mübālağa eyledi. 2. Büyütme, i‘zām, ifrāt, küçük bir işi pek büyük gösterme: Onuñ cesāretini medhde mübālağa itdi; bu ta‘rifde mübālağa vardır; Mübālağa-i ‘acemāne; kendisi mübālağayı seviyor. || Mübālağa ile = Pek çok, pek ziyāde: Kendisi mübālağa ile ḥasīs, cömerdi. || **d.** İsm-i mübālağa, mübālağa ile ism-i fā‘il = ‘Arabī’de cebbār, şabūr, ‘allāme gibi vezinlerde olup mübālağa beyān iden ism-i fā‘il sığası; Türkçe’de «pek» veyā eñ edātlarıyla yine mübālağa ifāde iden şıfat-ı mürekkebe: Pek büyük, eñ büyüğü.

MÜBĀLAĞACI: ş. Her şey’i mübālağa ve i‘zām itmegi seven: Şark üdebā ve şu‘arāsı medh u ta‘rifde pek mübālağacıdırlar.

MÜBĀLAĞALI: ş. Mübālağa idilen, mübālağası olan, olduğundan ziyāde gösterilen i‘zām idilen: Mübālağalı söz; birtakım mübālağalı medhler.

MÜBTEDĀ : sz. ‘ar. [«bed’»den smf. İfti‘āl] 1. Başlangıç, baş 2. **d.** (naḥv-i ‘Arabī’de) cümle-i ismiyyeniñ iki rüknünden biri ki cümleniñ başında olur. “Allāhü Ekber” cümlesinde lafza-i celāl mübtedā ve ekber ḥaberdir. «Müsnedü’n-ileyh» e‘amm olup, İsm-i kân, ve ism-i ān vesā’ireyi de şāmildir.

MEBNĪ : ş. ‘ar. ş: Mebniyye. [«benī »den smf.] 1. Binā olunmuş, yapılmış, kurulmuş: Cesīm bir ḳayanıñ üstünde mebnī bir kal‘a. 2. mc. Bir şey’e ḳayan, Müstenid: ‘İlmü’l-arz ve ‘İlmü’l-beşer ḳabakāt-ı arzıyyede bulunan āşār üzerine mebnīdir. 3. **d.** (naḥv-i ‘Arabī’de) Bilā māni‘ lafz-ı i‘rāb ḳabūl itmeyüp smā‘ üzre dā’ima bir ḳareke ile veyā sākin olarak ḳullanılan (ism): Sībūye, men, hüve, hiye gibi: Fetḥ üzerine, kesr üzerine mebnī; mebnī-‘ale’l-feth, mebnī-‘ale’l-kesr. || Mebnī-‘ale’l-ḳikāye = Ma‘rūf ü meşhūr bir ḳikāye ve vaḳ‘aya bināen söylenilen söz ki anlaşılması o ḳikāyeniñ bilinmesine mütevaḳḳıfıdır: Bu kelāmı mebnī

‘ale’l-ḥikāyedir. = ḥ. Bināen-den ṭolayı-dan nāṣī: Keyifsiz olduğuna mebnī bugün gelemedi; bugün gelmeyişi yağmur yağdığına mebnīdir.

MÜTEḤALLİŞ: ş. ‘ar. ş: Müteḥallişa. [«ḥulūş»dan sf. Tefa‘‘ul] 1. Kırtulmuş, ḥalāş bulmuş. n. 2. Bir maḥlaşı olan, şı‘ırde kullanılan bir maḥlaşı olan: Sā‘dī maḥşıyla müteḥalliş şā‘ır.

MÜTERCİM : s. ‘ar. ş: Mütercime. [«terceme»den sf. deḥrace] Bir lisānda yazılmış bir şey’i diger bir lisāna çeviren, terceme iden. [Ağızdan söylenen sözleri terceme idene «tercümān» dirler.

MÜTERCEM: s. ‘ar. ş: Müterceme .[«terceme»den smf.]Bir lisāndan diger bir lisāna çevrilmiş, terceme olunmuş. Fransızca’dan mütercem bir kitāb, kütüb-i müterceme.

MÜTEŞĀBİH: ş. ‘ar. ş: Müteşābihe: [«şibh»den sf. tefā‘ul] 1. Birbirine beñzer, mümāşil: Eşkāl-i müteşābihe; müteşābihe’l–evrāk. 2. Ma‘nā-yı zāhiriye maḥşūd olmayup diger bir maḥşada mişāl ĩrād olunan: Āyāt-ı müteşābihe.

MÜTEŞĀBİHĀT: şş. cm. ‘ar. Āyāt-ı müteşābihe, Kur’ān-ı Kerim’in ma‘nā-yı zāhiriye maḥşūd olmayup mişāl gibi ĩrād olan Āyāt-ı kerīmesi.

METEŞĀ‘İR : ş. ‘ar. [«şı‘ır»den sf. tefā‘ul] Şā‘ırlığı ṭaḫınan, şā‘ırlık ṣatmak isteyen saḥte şā‘ır.

MÜTEŞĀKİL : ş. ‘ar. ş.: Müteşākile. [«şekl»den sf. tefā‘ul] Şekli bir olan, şekl ü şüretce müşābih olanlarıñ beheri || **d.** (‘arūzda) Baḥr-i müteşākil = Bir vezn-i maḥşūş.

MÜTEŞEBBİH: ş. ‘ar. ş.: Müteşebbihe. [«şibh»den sf. Tefa‘‘ul] Beñzeyen, nazīr.

MUTAŞARRIF: ş. ‘ar. ş.: Mutaşarrıfe. [«şarf»dan s.f. tefa‘‘ul] 1. Bir işi istediği gibi idāre ve isti‘māl iden: Kendi mālına mutaşarrıf degildir. 2. MālİK, şāḥib bu mülküñ mutaşarrıfı; mevrūs; mevrūs çiftlige mutaşarrıf oldu.= ş. tr. Bir vilāyetiñ münḫasım olduğu sancaḫlarıñ birini idāre iden mülkiyye me’mūru, sancaḫ begi: Mutaşarrıf-ı livā; sancaḫ mutaşarrıfı.

MÜTE‘ALLİK: ş. ‘ar. ş.: Müte‘allika. [«alâkadan» sf. Tefa‘‘ul] 1. Aşlı, merbû, bağlı, münâsebetli, mensûb: O âdem fûlanzâta müte‘allıktır. 2. ‘Âid, râci‘, dâ‘ir = Bu iş baña müte‘allık değildir; tabâbete müte‘allık bir bahş. 3. **d.** Bir fi‘liñ ma‘nâsını îzâh iden ism vesâ‘ire: Bu mef‘ûl, bu zarf hânğı fi‘le müte‘allıktır.

MÜTEKÂRİB: ş. ‘ar. ş.: Mütekâribe. [«kurb»dan sf. tefâ‘ul] Yakın, birbirine çarîb olan şey’lerin beheri. n. || **d.** [«arûzda»] Baħr-i mütekâribe = Her Mısrâ‘da dört def‘a «fe‘ûlün» tekerrüründen ‘ibâret vezn. ||r. Hıfûf-ı mütekâribe = Bir noktaya doğru temdîd olunan hatlar, fr. Convergent. ||h. Eşî‘a-i mütekâribe = Bir noktaya ictimâ‘ iden şu‘âlar. Zıddı: mütebâ‘id.

MÜTEKELLİM: ş. ‘ar. ş.: Mütekellime. [«kelâm»dan sf. tefa‘‘ul] 1. Söyleyen, lağırđı, iden, nâfık, gûyâ: Lisân-ı ‘arâbla mütekellimdir. 2. **d.** [şarfda] İf‘âl ve kinâyâtıñ üç şahşından biri ki elsine-i sâ‘irede birinci şahş ‘add olunur ve muhâtab ve gâ‘ibe mukâbilidir. Ben, biz, gelirim, gidiyoruz gibi. Türkçe’de müfred ve cem‘i vardır; ‘Arabî’de müfredine «nefs-i mütekellim ü vahde». Ve cem‘ ile teşniyeye müşterek olan şîğasına «nefs-i mütekellim ma‘âl-gayr» dinir. 3. Nuḡk ĩrâd iden, va‘z u huḡbe eyleyen, ḡaḡib.= sz. ‘ar. cm: Mütekellimĩn. ‘İlm-i kelâm ya‘nĩ ‘Akâ‘id-i İslâmiyye mesâ‘il-i ‘aleyh ve daḡĩkası ‘ilmine vâḡif ve mensûb olan: Bir faḡĩh ile bir mütekellim beynende vâkı‘-ı mübâḡaḡe; mütekellimĩn kavlince. Nefs-i mütekellim = ikinci ma‘nâ ba.

METN : sz. ‘ar. cm. Mütün. Kitâbıñ aşıl ‘ibâresi, şerḡ ve ḡavâḡisinden. Şarf-ı nazarla mü‘ellifĩn sözü olan ‘ibâre; metni nüsaḡ u şerḡi ta‘lĩk ḡatıyla yazılıdır.

MÜTEVÂTİR: ş. ‘ar. ş.: Mütevâtire. [«vitr»dem sf. tefâ‘ul] Halk beynende söylenilen, ağızdan ağıza yayılan, şüyü‘ bulan, tevâtir iden: öyle bir ḡavâḡis mütevâtir oldu; ḡavâḡis-i mütevâtire.

MİŞÂL : sz. ‘ar. cm: Emşile. 1. Örnek, nümüne, umümĩ bir şey’iñ veyâ bir kâ‘ideniñ añlaşılması için ĩrâd olunan örnek: Her kâ‘ideye bir mişâl

getirmeli; hüsn-ü ahlâkda mişâl olacak bir âdemdir. 2. Şebîh, nazîr, beñzer: Mülk mişâli, deryâ mişâli. 3. Rü'yâ, düş: 'Âlem-i mişâl = 'Âlem-i ma'nâ. 4. **d.** [şarf-ı 'Arabî'de] Hurûf-ı aşlıyye-i şülûsesinden birincisi «vāv» yâhüd «ye» den fi'l: Mişâl-i vâvî; mişâl-i yâ'î. = cm. Ef'âl-i 'Arabiyye'niñ yalnız şülâsi-i mücerreden şüret taşrîfini gösterir mişâlleri hâvî risâle ki eñ evvel okutdurulur: Emşile okuyor; emşile-i muhtelife = Şîga-i muhtelifenin yalnız müfred-i gâ'ibelerini hâvî cedvel, naşr, yenşur, naşrân gibi: Muţtarid = Beher şî ganiñ müfred, teşniye, cem', gâ'ib, muhâtab, mütekellim ve müzekker, mü'enneş i'tibâriyle şuver-i muhtelifesini hâvî cedvelleri. [«meşel» ve cem' i olan «emşâl» lûgatlerini bunuñla teşvîş itmemelî.]

MÜŞBET : ş. 'ar. ş: Müsbete. [« sübüt»dan smf. if'âl] 1. Delîl ve bürhânla gösterilmiş; şihhat ve haqîkatı sübüt bulmuş, işbât olunmuş, sağlam, muhaqqak: Vaq'anîñ o şüretle cereyanı müşbetdir; târihle müşbetdir. 2. **d.** Menfî olmayan, hadeşîñ vukû'una beyân iden: Kelimeniñ fi'l-i müşbet ve kelimeniñ fi'l-i menfî dir. 3. h. Elektriğin iki cinsinden biri ki menfî dinilen digeriyle temâsa gelince patlar.

MEŞEL : sz. 'ar. cm. Emsâl. 1. Mişâl, bir kâ'ide-i 'umûmiyyeye nümüne olmak üzere îrâd olunan söz. 2. Mâ'nâ-yı zâhiresi kaşd olunmayup zımmen ve kinâyeten digeri bir şey'e delâlet itmek üzere îrâd olunan söz: Bir meşel söyledi; meşhûr bir meşel vardır. 3. Âdâb ve ahlâk naşâyihâ müte'allik küçük hikâye: Emsâl-i loqmân; emşâl-i hükemâ. [«Maşâl» bundan gâlaţdır.] || Darb-ı meşel, cm. durûb-ı emşâl = Atalar sözü.

MEŞNEVÎ : sz. 'ar. [«şenân»dan] Her iki mışrâ'ı bir kâfiyede olan şi'r ki ekşeriyâ uzunca manzûma şüretinde olur, manzûme: Yûsuf u Züleyhâ haqqında güzel bir meşnevîsi vardır. Mevlânâ Celâle'd-dîn-i Rûmî hazretleriniñ bu şüretde müretteb kitâb-ı meşhûruna da 'ilm olmuşdur. Meşnevî -i şerîf; şârih-i meşnevî.

MEŞNEVİYYĀT: ss. cm. ‘ar. Meşnevî kaylından eş‘ār-ı manzūmāt: Dīvānından başka bir hayli meşneviyyâtı da vardır.

MECĀZ : sz. ‘ar. [«cevāz»dan ma‘nā-yı haqīqîsiyle kullanılmayup münāsebet ü müşābeheti olan diger bir ma‘nāya isti‘āreten kullanılan söz, haqīkat mükābili: Fūlan muḥarrir çok mecāz isti‘māl idiyor; bu sözde mecāz vardır.

MECĀZEN : h. ‘ar. Mecāz ve isti‘āre tārīkıyle ma‘nā-yı haqīqîsiyle olmayaraq: Arslan mecāzen cesūr ma‘nāsiyle kullanılır.

MECĀZĪ : ş. ‘ar. ş. Mecāziyye. Mecāz ve isti‘āreye mensüb ü mütē‘allık, mecāz tārīkıyle kullanılān: Ma‘nā-yı mecāzī.

MÜCERRED : ş. ‘ar. ş. Mücerrede. [«cered»den smf. tef‘ī l] 1. Çıplak, yalın, açık eşvāb ü kılıf ve kından çıkmış: Süyūf-ı mücerrede. 2. Yalnız, tek, münferid: Mücerred bir taş. 3. Diger bir şey’le qarışık veyā berāber olmayan, şāf, ḥālîş: Mā-i mücerred 4. Evlenmemiş, qarısı olmayan bekār: Āḥir-i ‘ömrüne dek mücerred qaldı. 5. Cismānî olmayup ma‘nevî ve i‘tibārî olan şey’: Mevādd-ı mücerrede. cm: Mücerredāt 6. d. (Şarf-ı ‘Arabî’de) Ḥurūf-ı zā’idesi olmayan (fi‘l): Şülāşi-i mücerred; rübā‘î-i mücerred. Muḥābili: Mezīdün-fīh. = ḥ. tr. Yalnız, ancak, şarf: Ben mücerred bu iş için geldim. || r.ḥ. Ba‘d-ı mücerred. Ġayr-i maḥdūd mesāfe. || Kesr-i mücerred = Kesr-i ‘ādī. || Pāye-i mücerred = Tārīkı ‘ilmiyyede me’mūriyyetsiz i‘tibārî rütbe: İzmir pāye-i mücerredi.

MÜCERREDLİK: s. Evlenmemiş ādemin ḥālî, bekārlık: Mücerredliğin de evlilik gibi muḥsenāt ü müşkülātı vardır.

MÜCMELLEN : ḥ. ‘ar. Kışa olarak, az sözle, muḥtaşaran, ḥalāşaten: Vukū‘-ı ḥālî mücmelen ifāde itdi.

MECMŪ‘ : şn. ‘ar. ş. Mecmū‘a. [«cem‘»den smf.] Toplanmış, birikmiş, yığılmış: Nuḥūd-ı mecmū‘a; efrād-ı mecmūa. = sz. ‘ar. cm: Mecāmi‘. 1. Toplanmış şey’, top, yığın: Mecmū‘-ı ḥāşılāt; mecmū‘-ı nuḥūd. 2. r. [ḥisābda] Ḥulāşa-i cem‘, kare cümle: Bu on beş kalem raqamların

mecmū'ı nedir? = k. Hep, bütün, cem', kāffe, cümle: Mecmū'-ı aḥālī; kitāblarıñ mecmū'ı; onlarıñ mecmū'ı böyledir.

MECMŪ'AN : ḥ. 'ar. 1. Topdan, birden, cem'an: Mecmū'an geldiler. 2. Hep, bütün, cümleten, kāffeten, cem'iyen: Kuraqlıqdan maḥşulāt mecmū'an yandı.

MECHŪL : ş. 'ar. ş. Mechüle. «cehl»den smf. 1. Bilinmeyen, nā-mā'lūm, ğayr-i ma'rūf, keşf olunmamış: Ne olduđu mechūldür; ezmine-i kadīmede kürre-i arzıñ kısım-ı e'zāmı mechūl idi; Afrikalık aqṭār-ı mechülesi. 2. d. (şarfda) Fā'ili zıkr olunmayup mef'ülü nā'ib ü fā'il nāmıyla yerine kā'im olan fi'l ki ma'lūm muqābili olup başlıca if'āl-i müte'addiyyeden gelir: Mektüb yazıldı, kapu açıldı gibi; Türkçe'de if'āl-i lāzimenin de bir nev'-ı mechūli vardır: Gidilmek, gelinmek gibi ki fā'ilden müstağnidir. || Mechūlü'l- aḥvāl = Hāl ü şānı na-malūm, kimiñ nesi olduđu ve aḥlāk u eṭvārı bilinmeyen: Mechūlü'l-aḥvāl bir ādem. = sz. 'ar. r. [cebrde] Ma'lūm olan diger 'adedleriñ nisbetinden istihrāc olunan 'aded-i mechūl.

MUḤTEVİYYĀT: ss. cm. 'ar. [Bu luğatı ve öñ kesreyle sf. Şüretinde kullanyorsak da smf. ma'nasını virdigimizden toğrusu ve öñ fethayla olsa gerekdir] 1. Yazılış bir şey'in ḥāvī olduğu mübāḥaşe ve mevādd, mündericāt: O kitābıñ, mektūbuñ muḥteviyyāti neden 'ibāretidir. 2. Bir qab ve zarfıñ içinde bulunañ şey'ler: Bu şandığıñ muḥteviyyāti nedir.?

MUḤARRİR : ş. 'ar. ş. : Muḥarrir: [«ḥarr» dan sf. tef'ıl] 1. Yazan, kاتب, müstensih. n. 2. Kaleme alan, taḥrīren ya'nı yazı ile ifāde ve 'ifhām iden münşī': Kendisi pek māhir muḥarrirdir; muharrir bir kız. = sz. 'ar. cm: Muharrir. 1. Evrāk, ḥavādişe yazı yazan ādem, ğazete münşī'si: O ğazetenıñ iyi muharrirleri vardır; baş muḥarrir = Bir ğazete muharrirleriniñ başı ki digerleriniñ yazdıklarını da taşhīḥ ve umūr-ı taḥririyyeye nezāret ider. 2. Bir risāle-i edebiyeniñ ve qarīḥadan yazılan bir eşeriñ mü'ellifi: Bu kitābıñ muḥarriri kimdir? Muḥarriri fūlan diye qabında mezkūrdur; Muḥarririniñ ḥuqūqunu muḥāfaza itmeli.

MUḤARRER : ş. ‘ar. ş. Muḥarrere. [«harr»dan smf. tef’îl] Yazılmış, yazılı, mektûb, meşûr: sürh ile muḥarrer bir yazı. Bir kitâbîñ kenârında muḥarrer bir beyt gördüm.

MUḤARRERĀT: sş. cm. ‘ar. [fd. Muḥarrere bu ma‘nâ ile müsta‘mel degildir.] Yazılmış şey’ler, mekâtib, evrāk: Çekmeceniñ içinde bir takım muḥarrerāt buldum; muḥarrerāt-ı resmiyye.

MUḤĀṬAB: ş. ‘ar. ş.: Muḥāṭaba. [«ḥuṭbe»den smf. Mufā‘ale] Kendisine söz söylenilen, tevcîh-i kelām olunan: Kendisi muḥāṭāb olacak âdem degildir. = sz. ‘ar. **d.** (Şarf da kināyāt ve ef’âlde kendisine söz tevcîh olunan âdeme maḥşûş şîğa ki ikinci şahş add olunur; müfred-i muḥāṭab: Sen, gidersen, gidin, git gibi; cem‘-i muḥāṭab: Siz, gidersiñiz, gidiñiz, gidiñ gibi.

MUḤĀṬABA: sş. ‘ar. cm: Muḥāṭaba: [«ḥuṭbe»den mş. Mufā‘ale] Birbirine ḥitāb itme, birbirine söz söyleme, birbirine tevcîh-i kelām, mukāleme, konuşma.

MUḤTAŞAR : ş. ‘ar. ş. Muḥtaşara. [«ḥaşr»dan smf. ifti‘âl] 1. Kısa kesilmiş, kışalmış, mufaşşıl olmayan, mücmel: Muḥtaşar bir nuṭḫ ĩrād itdi; muḥtaşar bir risāle yazdı; bu târihiñ bir de muḥtaşarı vardır. 2. Pek muṭanṭan olmayan, tekellüfsüz, gürüldüsüz, az maşrafla ve galebeliksiz, muḥtaşar bir düğün yaptı.

MUḤTAŞARAN: ḥ. ‘ar. Kışa olarak, tafşilâtsiz: Muḥtaşar ifāde-i merām itdi.

MUḤTELEFÜN-FĪH: ş. ‘ar. ş: Muḥtelefün-fîhè: [«ḥalef»den smf. İfti‘âl. Ḥaḫḫında iḥtilāf-ārā bulunan, uyuşulamayan, erbābı tarafından müttefiḫan ḫabûl olunmayan, müttefiḫan-fîh olmayan: İskender Zülkarneyn ile zulumāta giden Zülkarneyniñ şahş-ı vāhid olması muḥtelefün-fîhdır. Mese’le-i muḥtelün-fîhe.

MAḤLAŞ : sz. ‘ar. [«ḥulūş»dan sm.] 1. Kırtulacak yer, melce’, mü’emmen. n. 2. **d.** [Fārisî ve Türkce eş‘ârda] Şā‘iriñ şî‘irde ittihāz itdiği ism ki gazelini nihāyetinde zikri ‘ādet olmuşdur: Ḳānūnî Sulṭān Süleymān Ḥān’iñ

maḥlaşı (muḥibbī)dir. 3. Herkesiñ ismine ‘ilāveten ‘zımm olunan ikinci ism ki bir şıfatdan ‘ibāretidir: İsmi ‘Osmān maḥlaşı Nūri’dir.

MUḤAMMES: ş. ‘ar. ş.: Maḥmese. [«ḥams»dan smf. tef’ī l] Beşli, beş katlı. = sz. ‘ar. 1. r. Beş köşeli, beş zıllı‘li şekl. 2. **d.** Beş mışra‘lı kıt‘a ki çok def‘a ikisi diger bir şā‘iriñ olup üçü zımm olunmuşdur.

MEDD : sz. ‘ar. 1. Uzatma, uzama: Medīd = El uzatma. 2. Yayma, döşeme: Medd-i bisāṭ 3. Bir ḥarfı ve ‘ale’l-ḥuşūş elifi çekme, uzatma, sesini uzadarak okuma. 4. Hemzedden soñra elif geldiğinde buña bedel hemzeninñ üzerine yazılan. (◌) işareti. 5. Şems ile ḳameriñ te’şīr-i cāzibesıyla baḥr-ı muḥiṭ şularınıñ ḳabarup ḳaraya uzanması, ki cezr muḳābilidir: Medd ü cezr; medd-i küllī = Ḳameriñ ictimā‘ ve istiḳbāli zemānlarında vākı‘ olan medd; terbi‘ zemānlarında vākı‘ olanı. 6. Nevāb-ı şer‘iyyeniñ me‘mūriyyet müddetini temdīd itme. || Medd-i nazar: Göz göre bildigi ḳadar açıklık, göz alımı, göz ayrımı. || t. Medd-i basar = Yaḳından iyi göremeyüp uzaḳdan görmek ḥālī ki başlıca iḥtiyārlarda olur. Fr. “Presbytie” muḳābili: Ḳaşr-ı basar.

MEDDĀḤ : ş. ‘ar. [«medh»den smb.] Mübālağa ile medḥ ü şenā iden: O siziñ meddāḥınızdır = s. tr. Halkı eğlendirmek için tuḥāf ḥikāyeler naḳl iden ve muḳallidlik yapan ādem: Meddāḥa gitmek; Meddāḥ dinlemek.

MEDDĀḤLIḲ: s. Halkı eğlendirmek için tuḥaf ḥikāyeler naḳl ile muḳallidlik yapan ādemiñ hāl ü şıfatı: Meddāḥlıḳ idiyor.

MÜDĀHENE : şş. ‘ar. [«dehen»den mş. mufā‘ale] Menfa‘at-i şahşıyye için birini yüzüne ḳarşı medḥ itme, ḳoltuḳ virme ṭalka‘uḳluḳ.

MEDĀYİḤ : sz. cm. ‘ar. [ft. Medīḥ lisānımızda müstā‘mil degildir.] Medḥ u şenāya size ef‘āl ü ḥarekāt: O zātuñ medāyiḥini zikr idiyorlardı. [Medḥiñ cem‘i ma‘nāsıyla ḳullanılmamalıdır.]

MEDḤ : sz. ‘ar. Biriniñ iyiligini söyleme, ögme, şenā, zem, muḳābilī: Kendisini medḥ idiyorlardı; onuñ medḥini işitdim.

- MÜDĞAM** : ş. ‘ar. ş.: Müdgāme: [«dağm»dan smf. İf’āl] **d.** (şarf-i ‘Arabî’de) İdgām olunmuş, bir cinsden olan iki harfdan digesine kalb olunan biri: «Meded»den «medd» olmak gibi. Digesine müdgām-ı fīh dinir. Müdgām harfe bedel müdgām-ı fīhe bir şedde virilir.
- MEDLÛL** : ş. ‘ar. ş. Medlûle. [«delâlet»den smf.] Delâlet olunan, gösterilen, bir kelime veyâ işâretten anlaşılan, münfehim: Meāni-i medlûle. = sz. ‘ar. cm: Medlûlât. Ma‘nâ, me‘âl, mefhûm, fehvâ: Bu kelimeniñ medlûlü nedir? Bu beytiñ medlûlünü anlayamadım.
- MÜDEVVEN:** ş. ‘ar.: 1. Müdevvene. [«dīvān»dan smf. tef’îl] Dīvān şüretine konmuş, cem‘ ü tedvīn idilmiş, bir yere getirilip bir nizām ü tertīb-i maḥşûşa konmuş: Müdevven eş‘arı vardır, âşâr-ı müdevvene.
- MÜZĀKERE** : ss. ‘ar. cm: Müzekkerât. [«zıkr»den mş. müfā‘ale] 1. Bir iş hakkında söyleşme, te‘âtî -i efkâr itme, bir karar vermek üzere bir yere gelinüp te‘âtî -i efkâr itme, tezekkür: Bu işi yarın müzâkere ideceğiz; bütün gün müzâkere idüp bir karar viremediler; Konferansıñ müzâkerâtı haftalarca sürdü. 2. Bir meclis veyâ mahkeme hey’etiniñ karar virmezden evvel keyfiyyeti tenhâ ve mahrem-âne muvaqqı‘ tezkire koyması: Hey’et-i mahkeme müzâkereye çekildi; meclisiñ müzâkeresi vardır, kimse içeriye giremez. 3. Şakirdanıñ dersi kendi beynlerinde muḥâla‘a idüp her biriniñ bildigini söylemesi: Bizim mektûbda günde iki sâ‘at müzâkereye maḥşûşdur; müzâkere koğuşu.
- MÜZĀKERECİ:** s. 1. Bir kalemde yazılan muḥarrerâtı okuyup sehv ü ḥaṭâdan sâlim olmalarını te’min iden kâtib: Qalemiñ müzâkerecisi. 2. Mektebde şakird-âne dersi tekrâr taḥrîr iderek bildiklerini gösteren kalfa veyâ mümtâz şakird: Şınıfımızıñ müzâkerecisidir.
- MÜZEKKER** : ş. s. ‘ar.[«zıkr»den smf. tef’l.] 1. Ḥakîkî veyâ lafzî ve i‘tibârî olarak erkege delâlet iden (ism) mü’enneş muḥâbili: ‘Arabî’de kamer müzekker sems mü’enneşdir. 2. Şıfat ve zamîr ve fi’liñ ism-i müzekkere maḥşûş

sīğası: Müfred-i müzekker, cem'î müzekker, ism-i mübālaganın bâ'zen müzekkeriyle mü'ennesi bir olur.

MÜZEKKERE: şş. 'ar. [«zıkr»den smf. ş. tef'îl. 'Arabî'de bizim kullandığımız ma'nâ ile müsta'mel olmayup olsa olsa kâfiñ keşreyle muhtıra ma'nâsına lûgat-i müvellide olabilir.] Bir iş hakkında mâ-fevka ve mürci' 'â'idine taqdim olunan kâğıd, küçük taqrir, tezkire, küçük lâyiha: lâzım olan âlet ü edevâtın mübâya'sıçün bir müzekkere virdim.

MEZKÜR : ş. 'ar. ş.: Mezkûre. [«zıkr»den smf.] Zıkr olunmuş, zıkrî ü bahşi geçmiş, didigimiz, didigiñiz: Kitâb-ı mezkûr; keyfiyyet-i mezkûre; mevâdd-ı mezkûre. [İñşâ lisânına ve kitâbet-i resmiyyeye maşşüş olup, edebiyâtta isti'mâli pek çirkindir.]

MÜRÂDİF : ş. 'ar. ş.: Mürâdife. [«redf»den sf. müfâ'ale] ba. Müterâdif.

MÜRÂSELE : şş. 'ar. cm. Mürselât. [«resel»den mş müfâ'ale] 1. Mektûblaşma, mektûb te'âşisi, mekâtibe, muhâbere. 2. Vaqtiyle kuzâtın nüveb ta'yî niçün yazdıkları resmî mektûb.

MURABBA' : ş. 'ar. ş. Murabba'a. [«rub'»dan smf. tef'îl] 1. Dörtlü, dört şey'den mürekkeb. 2. Dört köşeli. 3. r. Kendi mişliyle darb olunmuş (rakam, 'aded). 4. Tûlen ve 'arzen ya'nî terbi'an ölçülmüş, terbi'i: On murabba' kilometre vüs'atında bir tarla. [Meşelâ «on kilometre murabba'ı» dimemeli, zîrâ on kilometrenin murabba', yüz murabba' kilometre ider. fr. "le care" ile Dix kil. cares de div kil gibi.] = sz. 'ar. r. 1. Dört, köşeli ve dört zıllî'li şekl: Murabba-ı mustaîl; murabba'-ı mu'în; murabba murabba'-ı münharîf. 2. Bir 'adedin kendi mişliyle darbidan hâşıl olan miqdâr: Sekiz 'adedinin murabba'ı nedir? 3. Mesâfenin tûlen ve 'arzen ölçülmesi: Bir 'arsanın boyu on ve eñi beş metre olursa murabba'ı ne ider? ||mc. Murabba' yelken = Sörf yelkeni.

MERŞİYE : şş. 'ar. cm: Merâşî. [Yâ-i müşeddede gâlağdır.] Ölmüş bir âdemin evşâf-ı cümlesini ta'dâdla vefâtından tolayı te'essüfi mutazammın olarak

tanzīm olunan nazm veyā bu bābda irād olunan nutk, şaġu: Fūlan şā'iriñ merşiyeleri çok güzeldir; Şühedā-i Kerbelā hakkında merāşisi vardır.

MERŞİYE-ĤĀN: ş. s. fa. 1. Merşiye okuyan, bir ölünün cenāze veyā mezārı üzerinde merşiye söyleyen, şaġucu. 2. Muḥarrem ayında tekyelerde vesā'ire maḥāll-i münāsibe de Şühadā-i Kerbelā hakkında merşiyeler okuyan ādem.

MURAŞŞA' : ş. 'ar. ş: Muraşşa'a [«reşi'» smf. tef' il] 1. Zī-kıymet taşlarla tonanmış, cevāhirlle müzeyyen: Muraşşa'-ı nişān 'Āli-i 'Osmāni. 2. **d.** İki mışra' veyā fıkrası lafz be-lafz mevzūn ve muḥaffā düşen. (kelām, beyt).

MERFŪ' : ş. 'ar. ş.: Mefŭ'a. [«ref'»den smf.] 1. Kaldırılmış, yükseldilmiş. 2. Kaldırılmış fesh ü laġv olunmuş, mefsūḥ 3. **d.** [naḥv-i 'Arabî'de] Ref' ḫālinde bulunan (ism veyā fi'l-i muzārī'): İsm-i merfŭ'; Muzārī'-i merfŭ'. = s. 'ar. cm: Merfŭ'āt. Ḥālet-i ref' de kullanılan ma' mül: Ef' āl-i nāḫşanıñ merfŭ'una ism ü ef' āl tāmmeniñkine fā' il dinir; mübtedā ile ḫaber mefŭ' ātdandır.

MURAKKA'A: şş. 'ar. cm: Murakka'āt. Birbiri üzerine yapışdırılıp muḫavvā gibi olmuş ḫāġıdıñ üzerine yazılmış ḫüsn-ü ḫaṭṭ numūnesi, ḫaṭṭāt meşknāmesi: fūlan ḫaṭṭātıñ bir ḫayli murakka' tı mevcūddur.

MÜSTETİR : şş. 'ar. ş. Müstetire. [«setr»den sf. istif āl] Örtülü, gizli, şaklı. || **d.**[naḥv-i 'Arabî'de] Żamīr-i müstetir = Ef' āliñ muḫaddem bir isme rāci' fā' ili olmak üzre farz olunan zamīr.

MÜSTEZĀD : ş. 'ar. ş.: Müstezāde. [«ziyāde»den smf. istif āl] 1. Artmış, ziyādeleşmiş. 2. **d.** Her mışra'ına onuñla muḥaffā bir tef' ile 'ilave olunan şî'r: Ġazel-i müstezād. [Bu ma'nā ile ism gibi de kullanılır:] Güzel bir müstezādı vardır.

MÜSTENSİḤ: ş. 'ar. ş: Müstensihe. [«nesḥ»den sf. istif āl] Yazılmış şey'in sūretini çıkararak, beyāz iden, mebeyyiz ḫopyacı. = sz. 'ar. cm: Müstensiḫin. 1. Tabā'at icādından evvel kitāb şüretlerini çıkarup şatmaġla geçinen ādem:

Müstensiḥ-i sehvi. 2. Yazılmış bir şey'in müte'addid nüshalarını çıkarmağa maḥşûş nev-icâd makine ki envâ'ı vardır.

MÜSTEVÎ : ş. 'ar. ş: Müsteviyye. [«sevī»den sf. İfti'âl] 1. Düz, her tarafı bir, hemvâr: Saḥḥ-ı müstevî. 2. **d.** (gramerde) Müzekkeriyle mü'enneşi bir olan veyâ hem müzekker hem mü'enneş olan (ism veyâ şıfat).

MÜSEDDES : ş. 'ar. ş.: Müseddese. [«süds»den smf. Tef'îl] 1. Altı kısımdan 'ibâret, altı cüz'den mürekkebe, altıya münkasım altılık, altılı. 2. r. Altı zıllî' ve köşesi olan: Şekl-i müseddes. = sz. 'ar. 1. r. Altı zıllî' ve zâviyesi olan şekl: Bir müseddes çizmek. 2. **d.** Altı mısra'dan mürekkebe kıt'a.

MUSAMMAT: ş. 'ar. ş: Musammaḥa. [«sammt»dan smf. tef'îl] **d.** Beytleri ekşeriyyet üzere kâfiyeli dört cüz'den müteşekkil nazm. Kaşide-i musammaḥa.

MÜSNED : sz. 'ar. [«sünüd»dan smf. if'âl] **d.mn.** Bir cümle-i ismiyye veyâ każıyye-i mantıkiyyeniñ isnâd olunan cüz'i ki naḥvde ḥaber ve mantıkda maḥmûl daḥi dinilir. (Allah kadîmdir) Każıyyesinde kadîm müsneddir. || Müsned-i ileyh = Każıyye veyâ cümleñiñ diger cüz'i ki müsned onâ isnâd ü ḥaml olunur: Yuḡarı ki każıyyede lafza-i celâl müsnedü'n-ileyhdir. Naḥvde mübtedâ dinilir.

MÜŞĀBİH : ş. 'ar. ş.. Müşābihe. [«şibh»den sf. mufā'ale] Beñzer, mümāşil, nazîr, şebîh, aralarında müşābehet bulunan iki şahş veyâ şey'in beheri: Birbirine pek müşābih iki ev; buña müşābih bir at isterim.

MÜŞĀREKET: Ya müşākere şş. 'ar. [«şirket»den mş. mufā'ale] 1. Bir işde başkalarıyle birlikde bulunma: Kendisi orada bulunmuş ise de müşāreket itmedigi tebeyyün itdi; bu işde onuñ da müşāreketi añlaşıyor. 2. Ortaqlık, bir şirket ve kumpanya vesā'ire a'zāsından bulunma: Fulan ma'deniñ iḥrācında siziñ müşāreketiñiz var mıdır? 3. **d.** Ḥadeşeniñ iki veyâ ziyāde şahş beynende vuḡū'unu göstermege maḥşûş fi'l bināsı ki Türkçe'de «leş» ve «laş» edâtıyla ve 'Arabiyye'de mufā'ale ve tefa'ul bâblarıyla ifāde olunur: Sözleşmek; paylaşmak; mukāleme; te'āvün gibi. || Bil-müşāreke = 1. Birlikde, ortaqlaş. 2. Müteḡābilen.

MÜŞEBBEH : ş. ‘ar. ş. Müşebbehe. [«şibh»den smf. tef’îl] Beñzedilen, teşbîh olunan.

||Müşebbehe-bih = Kendisine teşbîh olunan: Cesûr âdemi arslana teşbîh itdigimizde cesûr müşebbeh ve arslan müşebbehe-bihdir. ||**d.** (sarf-ı ‘Arabî’de) Şıfat-ı müşebbehe = Ef’âl-i lâzımeden evzân-ı muhtelifede ve başlıca fi’l vezninde gelen şıfat. ||Hürûf-ı müşebbehe bi’l-fi’l = (en, in, ke’en, lâkin, leyte, la’alle.) Hürûf-ı ‘Arabiyye’si ki ism ve haber alup fi’l ma’nâsını da mutazammındırlar.

MÜŞEDED : ş. ‘ar. ş: Müşeddede. [«şiddet»den smf. tef’îl] 1. Teşdîd ü takviye olunmuş, kuvvet virilmiş, kuvvetli, muhkem: Bir binâ-i müşeddede. 2. Şiddet kesb itmiş, artmış: Maraz-ı müşeddede oldu. 3. **d.** Birincisi sâkin ve ikincisi müteharrik olarak bir cinsden iki harf gibi okunan ve bunâ ‘alâmet olarak şedde (w) işaretini hâmil olan (harf): Râ-i müşeddede ile «bir» lafz. Zıddı: Muḥaffif.

MEŞRŪḤĀT : sş. cm. ‘ar. Bir maddenin izâh ü tafşîliçün yazılan şey’ler, izâhât tafşîlât: Kinâyesi bâlâsında ba’z-ı meşrûḥât vardır.

MUŞAḤḤAḤ: ş. ‘ar. ş.: Muşahḥiha. [«şihḥat»den smf. tef’îl] Taşhîh olunmuş, seh v ü ḥaḥâsı kaldırılmış, yanlışsız: Muşahḥ bir kitâb.

MUŞAḤḤİḤ : sz. ş. ‘ar. cm: Muşahḥihîn. [«şihḥat»den sf. tef’îl] Tab’ olunan kitâbların seh v ü ḥaḥâlarını düzelten âdem: Bu matba’aya bir muşahḥih lâzım.

MUŞAḤḤİḤLİK: s. Bir matba’ada tab’ olunan kitâbların tertîb-i seh vlerini taşhîh ü ıslah iden me’mûruñ vazîfe ü şıfatı: Fûlan matba’ada muşahḥihlik idiyor.

MIŞDĀK : sz. ‘ar. [«şıdk»dan] Bir şey’in toğrulugunu işbâta yarayan şey’, meşhûr bir sözüñ ḥaḳîqate muvaffak olduğunu gösterir ḥâl ve vaḳ’a: Fûlan darb-ı meşel mişdâkınca.

MAŞDAR : sz. ‘ar. cm. Maşadır. [«şudûr»den sm.] 1. Bir şey’in şudûr ve nebe’ân itdiği maḥall, menba’, masdar-ı fazl u ‘irfân. 2. **d.** (şarfda) İf’âlin müştâk menfî olan ism ki hadese delâlet idüp zemâne delâlet itmez: Kelimenin, gitmek, yazmak gibi. || Maşdâr-ı mîmi = ‘Arabî’de başında «mîm» harfî

bulunan maşdar: Müdhal, Muhammed gibi; maşdar binā-i mürre = Hadesiñ bir def' a vuķu' unu beyān iden vefāi 'l fi' l-i meftūh olup āhirinde tā-ī tevḥīd bulunan maşdar-ı 'Arabī': Def' at gibi; maşdar-ı binā-i nev' = Hadesiñ bir dürlü vuķu' unu beyān idüp maşdar-ı binā-i merreden farķı fāi 'l-fi' liñ meksūr olmasından 'ibāret olan maşdar-ı 'Arabī'de: Meşiyet gibi.

MUŞADDIĞ : ş. 'ar. ş.: Muşaddiķa [«şıdķ» dan sf. tef' il] Bir sözüñ yāḥūd bir keyfiyetiñ veyā yazılmış bir şey'iñ ṭoĖru ve şaḥiḥ olduğunu işbāt ve te'kid iden: Siziñ sözüñüzü muşaddiķ birfiķra söyliyeyim; hüviyyetini muşaddiķ bir 'ilm ü ḥaber getirdi.

MİŞRĀ' : sz. 'ar. cm. Muşārī'. [Elifsiz olarak «mısrā'» imlāsı Ėalaṭdır.] 1. Ėapunuñ iki ķanadından beheri. 2. İstiridye gibi ḥayvānāt-ı bahriyyeniñ iki ķabuĖundan beheri. 3. **d.** Bir beyti terkīb iden iki kışmıñ her biri: İki mısrā' bir beyt yapar.

MAŞRŪF : ş. 'ar. ş: Maşrūfe. [«şarf»dan smf.]1. Şarf olunmuş, ḥarc idilmiş, bozulmuş: MebāliĖ-i masrūfeniñ hisābını virmek. 2. Şarf ü isti' māl olunan, ķullanılan, bezl idilen: Himemāt-ı 'aleyhleriniñ maşrūf buyurulması. 3. Diger cihete çevrilmiş, def u ṭard olunmuş. = s. tr. Beyne'l-avām Ėalaṭ olarak muşarrıf yerine ķullanır.

MUZĀRİ' : (z) sz. 'ar. **d.** Hāl ve istikbāle delālet ider fi' l siğası. Gider, gelir yazar; ve 'Arabī'de yektüb, yekrüm, yestağfir gibi.

MUZĀ'AF : (z) ş. 'ar. ş.: Muza'afe. [«zi' f»den smf. mufā' ale] 1. İki ķat, ķat ķat: Virdigimiñ muzā'afını ķazandım. 2. **d.** [sarf-ı 'Arabī'de] Ayne'l- fi' l ile lāzımü'l-fi' l bir cinsinden olan, fi' l-i muzā'af. ||mā. Uşul-i muzā'afe. Defter ṭutmanıñ yeni bir uşüli ki vāridātla meşārifin ḳarşı ḳarşıya ḳaydı esāsına mebnīdir. Fr. Partie double.

MUZĀF : (z). ş. 'ar. ş.: Muzāfe: [«zayf» dan smf. if' āl] 1. İzāfe olunmuş ṭaķılmış, ḳatılmış, zımm ü' ilāve olunmuş, mülḥik: O nāḥiye fūlanķazāya muzāfdır. 2. **d.** Diger bir isme dāḥil ve merbūṭ ism ki digerine de muz'āfu'n-ileyh

dinir. Türkçe'de muzâf muzâfu'n-ileyhden soñra 'Arabî'de ve Fârisî'de evvel gelir: Allah'ın kulu, 'Abdullâh, bende-i Hüdâ gibi.

MUZMARR : (z). ş. 'ar. ş: Muẓmire. [«zımār»dan smf. if'âl] 1. Gizli, şaklı, örtülü, açıkda olmayan: Bu ticârete başlamak kendisi için muẓmarr itdi. 2. **d.** Zihinde olup ve zihnen anlaşılup mezkûr olmayan: Bu fi'liñ fâ'ili muẓmarrdır.

MAZMÛN : (z) sz. 'ar. cm: Maẓmîn. [«zımn»den smf.] 1. Ma'nâ, meâl, mefhûm: Bu beytiñ maẓmûnu pek vâsî'dir. 2. Nükteli ve cinâslı güzel söz, mâẓmûnu mehâretli kelâm: Bir maẓmûn şarf itdi.

MUṬĀBIḲ : ş. 'ar. ş. Muṭābaqa. [«ṭıḇḇ»dan sf. mufā'ale] 1. Birbirine uyan, uygun muvāfiḇ: Bedenine muṭābiḇ bir roba; hâlimize muṭābiḇ bir ev; muṭābiḇ gelmek = Uymak. 2. **d.**[naḥvde] Teẓkî r ve te'nî ş ve 'aded vesâ'irece birbirine beñzer ve uygun olan: Şıfat mevşûfa muṭābiḇ olur.

MUṬĀBAKAT: sz. 'ar. ««ṭıḇḇ»dan mş. Mufā'ale 'Arabî' ta'bîrâtda muṭābaqa şûretinde de kullanılır.] 1. Uygunluk, muvāfaḇat birbirini tutar hâlde olma: İnsanıñ hâliyle kıyâfeti arasında muṭābaḇat olmalıdır. 2. **d.**(naḥvde) Fi'l ile fâ'il veyâ şıfat ile mevşûf vesâ'ire arasında teẓkîr ü te'nîs ve 'aded vesâ'irece uygunluk: Şıfat ile mevşûf arasında muṭābaḇat şartdır.

MUṬĀVİ' : ş. 'ar. ş: Muṭāva'a. [«ṭav'»dan sf. mufā'ale] 1. İṭâ'at iden, muṭî' n. 2. **d.** Hadeşin fâ'iline rucû'unu veyâ fâ'ilde vuḇû'unu ifâde iden (fi'l): Fi'l-i muṭāvi'; ef'âl-i muṭāva'a: Kırılmaḇ, yıkanmaḇ, inkisâr, ictimâ' gibi.

MAṬLA' : sz. 'ar. cm: Muṭālî'. [«ṭulû'»dan sm. mş. mîmi] 1. Güneşin veyâ bir diger kevkebiñ ṭoḇması, ṭulû'. 2. Şema ve kevākibiñ ṭoḇduḇları maḇall. 3. **d.** [arûzda] Bir ḇaşıde veyâ ḇazeliñ ilk beyti. || h. Muṭālî'-i üstüvâ'iyye=Kevākib-i muḇtelifenin maḇall-i ṭulû'larının ḇaḇı-ı üstüvâdan ba'd ü mesâfeleri derecâtı ki ezyâcda muḇayyeddir.

MUṬLAḲ : ş. 'ar. ş.: Muṭlaḇa. [«ṭalāḇ»dan smf. if'âl] 1. Ḳaydsız şartsız, 'umûmiyyet üzre, serbest âzâde: Muṭlaḇü'l-inân = Başıboş, ḇâyri muḇayyed; vekîl-i muṭlaḇ = Her istedigini yapmaḇda muḇtâr ve bir güne

şurūṭ ve kıyūdla ğayr-i muḳayyed vekīl. 2. ʿĀdetā olan, ʿaleʿl- ʿāde, maḥẓ, mücerred. Şarf: Hılḳatiñ hikmet muṭlaḳası. = ḩ. tr. Behme-ḩāl, bilā-ḳayd u şart, elbette: Bugün muṭlaḳ gelmelidir; muṭlaḳ akşama yetiřdirmeli. || **d.** [şarf-ı ʿArabīʿde] Ceḩd-i muṭlaḳ = «lām» ḩarfıyle mużāriʿ meczūmdan mürekkeb sīġa ki māzi-i menfī maʿ nāsını ifāde ider.

MAʿĀNĪ : şz. cm. ʿar. fd.: Maʿnā.= fd. Maʿānī veyā ʿilm-i maʿānī: Naḩviñ mesʿil-i daḳīḳasından baḩş iden bir ʿilm-i maḩşuş ki ʿArabī ʿde ekşeriyā beyān ü bedīʿ ile birlikde tedriş olunur. Elsine-i sāʿirede naḩvden maʿdūd olup ḳavāʿ id-i kütüb naḩviyyede mündericdir.

MUʿTERİZ : ş. ʿar. ş.: Muʿterize. [«arz»dan sf. iftiʿāl.] Ḳarşı gelen, iʿtirāz iden, mevānīʿ ü müşkülāt ḳıkaran, başḳalarınıñ ḳavl ü reʿyinde bahāne bulup muḩālif iden: Kendisi dāʿimā muʿteriz bulunuyor; bir muʿteriz zuḩūr iderse işḳāt idebilmeli. || **d.** Cümle-i muʿterize = Kelāmıñ sebkiyle münāsebeti olmayup biʿl-münāsebe veyā ʿibāreniñ birbirini izāḩ için kelām arasına idḩāl olunan ekşeriyā ḳavseyn içine alınan cümle.

MUʿTELL: ş. ʿar. ş.: muʿtelle. [«illet»den sf. iftiʿāl] 1. İlet şāḩibi, ʿilletli, aʿlīl, ḩaste veyā saḳat. n. 2. **d.** [şarf-ı ʿArabīʿde] ḩurūf-ı aşıyyesi içinde ḩarf-i ʿillet : (yaʿnī, elif, vav, ye) bulunan: Fīʿl-i muʿtell, efʿāl-i muʿtelle, muʿtelüʿl-fāʿ = Fāʿil-fiʿl yaʿnī ilk ḩarf-i aşıyyesi ḩarf-i ʿillet olan: Muʿtell ʿül-ʿayn = ʿAynüʿl-fiʿli yaʿnī ḩurūf-ı aşıyyesiniñ ikincisi ḩarf-i ʿillet olan: Muʿtellüʿl-Lām = lāmüʿl-fiʿli yaʿnī ḩurūf-ı aşıyyesiniñ üçüncüsü ḩarf-i ʿillet olan.

MUʿARREF : ş. ʿar. ş.: Muʿarrefe. [«irfān»dan smf. tefʿīl] 1. Bildik, belli, maʿlūm, maʿrūf. n. 2. **d.** [naḩv-i ʿArabīʿde] ḩarf-i taʿrīfi olan, muʿīn ve maḩdūd bir şey ʿe delālet iden, münkir mukābili: Mevşūf muʿarret olursa şıfatınıñ da muʿarret olması iḳtizāʿ ider.

MAʿRİFE : şş. . ʿar. [«maʿrifet» ile bir luġat olduġı ḩâlde lisānımızda istiʿmāli ayrılmışdır.] **d.** [naḩv-i ʿArabīʿde] ḩarf-i taʿrifle veyā diger şüretle medlūlü taʿyīn ü taḩşiş olunmuş isme iṭlāk olunur. Muḳābili nekre.

- MA'ṬŪF** : ş. 'ar. 1.: Ma'ṭufe: [«'atf»dan smf.] 1. Eğilmiş, mā'il, bir tarafa doğru dönmüş. 2. 'İzz ü isnād olunan, virilen, rāci' ve 'ā'id olan: Onuñ gekmemesi kibrine ma'ṭūfdur; bu lakırdı kâ'iline ma'ṭuf olmak lâzım gelir. [Bu ma'nā 'Arabî'deyoğdur. 3. **d.** Bir ḥarf-i' atf vāsıtasıyla diger kelimeye merbūṭ (kelime) ki, digerine de «ma'ṭufü'n-aleyh»dirler.
- MA'LŪM** : ş. 'ar. ş. : Ma'lūme. [«'ilm»den smf.] 1. Bilinen bilinmiş, öğrenilmiş: Onuñ ḥālī bizce ma'lūmdur; ma'lūmuñuz olsun; kürre-i arzıñ eskiden ma'lūm olan cihetleri. 2. **d.** Fi'l-i müte'addīniñ iki şüretinden biri ki fā'ili i'tibāriyledir; fi'l-i ma'lūm, binā-i ma'lūm: Yazmak, bilmek gibi. Diger şüretine mechūle dirler: Yazılmak, bilinmek gibi. = ḥ. Belli, öyle, şüphesiz. [Cevābda kullanılır.]
- MU'AMMĀ** : sz. 'ar. [«amā»dan smf. tef'īl] 1. Ma'nāsı gizli ve güc añlaşılır söz veyā şekl vesā'ire, bilmece, yañılmaca. [ıştılah-ı edebiyede lügazdan fark olup başlıca bir isme delālet iden söz veyā mısrā' ve beyte itlāk olunur.] 2. mc. Añlaşılmaz, sırr, muğlak, ḥallī müşkil, meşūş şey': O bir mu'ammādır.
- MA'MŪL** : ş. 'ar. ş.: Ma'mūle. [«'amel»den smf.] 2. Yapılmış, işlenmiş: Yüñden ma'mūl kumaş: Mermerden ma'mūl heykel. 2. **d.** [nahv-i 'Arabî'de] Bir 'āmiliñ te'şīriyle bir dürlü i'rāb kabul itmiş olan (kelime), 'āmil muḳābili: "Bezīdin" ta'bīrinde (be) 'āmil ve (zīd) ma'mūldür. = sz. 'ar. cm: Ma'mūlāt. 1. Bir şan'ātuñ veyā bir fābrikanıñ vücūda getirdiği iş maḥşūl: Şam ma'mūlātı. 2. **d.** Bir 'āmiliñ te'şīriyle bir güne i'rāb kabul itmiş kelimeler: Ma'mūlāt bābı.
- MA'NĀ** : s. 'ar. cm: Ma'ānī. [«'anī »den mş. mīmi] 1. Medlūl, mefhūm, bir kelime veyā kelāmiñ ifāde itdiği şey': Bu kelimeniñ, bu beytiñ ma'nāsını añlayamadım; Ma'nā-yı ḥakīkī; Ma'nā-yı mecāzī. 2. İç, bātın, leb, rūḥ, şüret ve kalıbıñ ğayri, ğayr-i cismānī ḥāl. 3. Rū'yā, düş: 'Ālem-i ma'nāda gördü. 4. mc. Sebeb-i ma'kūl: Bunu böyle yapmada ma'nā yoğdur; bu vaktde kalçup gitmede ne ma'nā vardır? = cm. bā. Ma'ānī .

- MÜFRED** : ş. ‘ar. ş: Müfrede. [«ferd»den smf. if‘āl] 1. Tek, yalnız, müte‘addid olmayup birden ‘ibāret olan. 2. Mürekkebe olmayan, basit 3. **d.** [şarfda] Yalnız bir şey’ ve şahsa delālet iden veyā bire maḥşūş olan kelime, teşniye ve cem‘ muḳābili: Müfred-i müzekker; müfred-i mü’enneş: müfred-i ġā’ib. 4. Bir tek beyt. [İki soñ ma‘nāsıyla ism gibi de kullanılır.]
- MEFRŪḲ** : ş. ‘ar. ş.: Mefrūka. [«fark»dan smf] Ayrılmış, ayrı, araya başka bir şey’ girmiş, maḳrūn muḳābili. || **d.** [şarf-ı ‘Arabī’de] Lefīf-i mefrūḳ = Hurūf-ı aşliyyesinden ikisi ḥarf-i ‘illet olup ancak aralarında ḥarf-i şahīḥ bulunan, muḳābili: Lefīf-i maḳrūn.
- MEF‘ŪL** : ş. ‘ar. ş: Mef‘ūle. [«fi‘l»den smf.] Yapılmış, kılınmış, işlenmiş. = sz. ‘ar. cm: Müfā‘il. **d.** Ef‘āl-i müte‘addiyede hadeşin te’şirini ḳabūl iden şahş veyā şey’e delālet iden ism: «Çocuk bardağı kırdı» cümlesinde çocuk fā‘il ve bardāḳ mef‘ūldür ki mef‘ūlü’n-bih daḫi dinilir; buña «mef‘ūlü’n şariḥ» daḫi dinilüp bir ḥarf-i cerrle ifāde olunana da «mef‘ūlü’n-ğayr-i şariḥ» dirler ki ma‘nāsına göre mef‘ūlü’n-ileyh, mef‘ūlü’n-bih, mef‘ūlü’n-ma‘a, mef‘ūlü’n-fīh, mef‘ūlü’n-leh, mef‘ūlü’n-minh daḫi ta‘bīr olunur. || İsm-i mef‘ūl = fi‘l-i meḥūlden gelen şıfat-ı müştāḳa: Yazılan, yazılmış gibi. ‘Arabī’de mektūb, maḥrec, müselleme, müsta‘mel gibi veznlerde olur. || Mef‘ūlü’n-ileyh = Naḥv-ı ‘Arabī’de «ilā»ḥarf-ı cerrile ifāde olunan mef‘ūlü’n-ğayr-i şariḥa ve şarf-ı terakkīde «he» yāḥūd «ye» ilḥāḳıyla teşkīl olunan aḥvāl-i ismden birine dirler. Eve gitdim, tışarıya çıkdım, ata bindim, arabaya girdim gibi. || Mef‘ūlü’n bih = Naḥv-ı ‘Arabīyy’de mef‘ūlü’n-şariḥa veyā «be» ḥarf-i cerrile ifāde olunan mef‘ūlü’n-ğayr-i şariḥa ve şarf-ı terakkīde mef‘ūlü’n-şarḥ maḳāmında kullanılan ve «ye» [Yāḥūd «ye » ilḥāḳıyla teşkīl olunan aḥvāl-i ismden birine dinir: Kitābı okudum, yazıyı yazdım gibi.

MAKĀLE : şş. ‘ar. cm: Maḳālāt. [«ḳavl»den] bir mādde ḫaḳḳında söylenilen veyā yazılan şey’, söz, nuḳḳ, bend baḫş, mebḫaş: Ḥıfzu’ş-şihḫa ḫaḳḳında uzun bir maḳāle yazdı; evrāk-ı ḫavādişde neşr olunan maḳālātıyla şöhret bulmuşdur.

MUKĀDDER: ş. ‘ar. ş.: Muḳaddere. [«ḳader»den smf. tef’īl] 1. Ta’yīn ü taḳdīr olunmuş, miḳdār-ı mu‘īn. 2. Ḳader-i ilāhī muḳteżā’sından olan, min-ḫarafu’llāḫ taḳdīr olunmuş: İnsān sa’y itmeli de maḫlūbu muḳadder ise ḫāşıl olur. 3. **d.** Mezkūr olmayup siyāḳ-ı kelāmdan münfehım olan: Su’āl-i muḳaddere cevābdır.; fā’ili muḳadderdır. = sz. ‘ar. Ḳader, ḳazā, ḫükm-i ezelī.

MUKADDEME: şş. ‘ar. cm: Muḳaddemāt. 1. Maḳşada girişmezden evvel ĩrād olunan ve maḳşadıñ ifādesine medār ü esās ittiḫāz olunan söz: İbtidā’ bir muḳaddeme yapıdı; bir ḫaḳım muḳaddemāt ĩrādına başladı. 2. Bir kitābın aşıl mebnī-yi ‘aleyhine girişmezden evvel sebep-i te’līfi vesā’ir ifādātu mutazammın olarak yazılan baḫş ü maḳāle dibāce, medḫal: Muḳaddemetü’l-Kitāb; Muḳaddeme-i İbn-i Ḥaldun. 3. ‘a. Ordunuñ ileride bulunan ḳısmı, muḳaddemetü’l-ceyş.

MAḲRŪN : ş. ‘ar. ş. maḳrūne. [«ḳarn»den smf.] Ulaşmış, ḳavuşmuş, bitişik, ḳarīb, yakın, ḳarīn: Maḳrūn-i müsā’ade = Müsā’adeye mazḫar; maḳrūn-ı şihḫat = Şihḫate ḳarīb, şahīḫ. || **d.** [sarf-ı ‘Arabī’de] lefif-i maḳrūn = Ḥurūf-ı aşliyyesinden yan yana bulunan ikisi ḫurūf-ı ‘illetden olan (fi’l).

MAḲŞŪR : ş. ‘ar. ş. Maḳşūre. [«ḳaşr»da smf.] 1. Ḳaşr u ḫaşr olunmuş, maḫdūd, munḫaşır. 2. **d.**Uzun olmayan, meddsiz oḳunan: Elif-i maḳşūre = Ḳısa oḳunān elif ki ekşeriyya (ye) şūretinde yazılır, da’vā ve şekvā gibi. Muḳābili: Memdūd.

MAḲṬA’ : sz. ‘ar. cm: Muḳāṭa’. [«ḳaṭ’»dan sm.] 1. Kesilen veyā bir şey’in kesildiği yer. n. 2. Binā ve gemi ve makine gibi bir cismin dāḫilini göstermek için ortasından kesilmiş farz olunmasıyla o ḫālde tersīm olunan resmī ve şekli. Maḳṭa’-i ṫulānī; Maḳṭa’-ı ‘arzi . 3. **d.** Şi’riñ ṫuraḳ

yirleri: Şi'ri okurken maқта'ı belli itmemeli. 4. Ğazeliñ soñ beyti, maţla' muķābili.

MUKAṬṬA'ĀT: sş. 'ar. cm. 1. Kesik şey'ler, na-temām parçalar. 2. Her biri bir kelimeye delālet iden ĥarfler ve nā-temām terkībler: İlĥ. İşāreti gibi ki 'ilā aĥire' ta'birinden kesilmiştir. 3. Na-temām şî'r parçaları, muĥtelif ğazel ve kaşīdelerden alınmış beytler.

MEKTŪB : sż. 'ar. cm: Mekātīb. Gerek iş ve gerek 'arz-ı muĥabbet ve tebrīk ve ta'ziye vesā'ire zımninde ādemden bir ādeme yazılıp gönderilen kağıd, bitik, nāme, risāle, varaķa, nemīķā: Mektŭb yazdım, gönderdim; mektŭb alamadım; tevzi'-i mekātīb; mektŭb-ı sāmī = Makām-ı Şadāret-i 'Uzmānda yazılan emir-nāme, emir-sāmī .

MŪLĤAĤ : ş. 'ar. ş. Mŭlĥaķa. [«lŭĥŭķ»dan smf. if'āl] 1. Şoñradan taķılmış, kaķılmış, zımm ü 'ilāve olunmuş; Baĥçeye mŭlĥaķ bir parça yer. 2. Tābi', 'ā'id: O nāĥiye fŭlan każāya mŭlĥaķdır. 3. **d.** [şarf-ı 'Arabī'de] şŭlāşī'l-aşl oldu rubā'ī bāblarından birine tevfiķan taşrīf olunan (fi'1) mŭlĥaķ-ı daĥrec. Mŭlĥaķ-ı eĥrancem.

MŪLEMMA' : ş. 'ar. ş.: Mŭlemma'a. [«lem'»den smf. tef'īl] 1. Alaca, reng-a-reng, evān-ı muĥtelife ile mŭlevven. n. 2. **d.** Her mışra', diger bir lisānda olan (beyt) ve böyle beytten mŭrekkeb (şî'r). 3.tr. [Ğalaţ olarak] Şıvanmış, şıvama, bulaşmış, ālŭde, mŭlevveş: Ūstŭm başı mŭlemmā' çamur.

MŪNĀZARA: sş. 'ar. cm: Mŭnāzarāt. [«nazr»dan mş. mufā'ale] Ķā'ide ü uşŭl dāĥilinde mŭbāĥaşē: Mŭnāzaraya girişdiler. || Fenn-i mŭnāzara, 'ilm-i mŭnāzara, uşŭl-i mŭnāzara, mantıķıñ uşŭl ü ādābı mŭbāĥaşēden baĥş iden kısmı.

MENŞŪB : ş. 'ar. ş.: Mensŭbe. [«nisbet»den smf.] Bir şahş veyā nisbet ve ta'alluķu olan mŭte'allik. || **d.** İsm-i mensŭb = Nisbet beyān iden şıfat ki Türkce'de ekşeriyyā «lī » ve 'Arabī'de ve Fārisī'de «ye» edātiyle olur: Baĥdatlı, Baĥdadī gibi.

- MÜNŞE'ÂT** : ss. cm. 'ar.[«neş'et»den smf. if'âl] fd. Müsta' mel degildir.] Kalemle alınmış, şey'ler, bir münşîniñ yazdığı şey'ler, fenn-i inşāya müte'allik āsār, mektūblar, muharrerāt: Te'lifātı yoğise de ekşer münşe'āti cem' ü tedvîn olunmuşdur: Fransızca'da Madam Sevinya'nıñ münşe'āti meşhūrdur.
- MANŞŪB** : ş. 'ar. ş. Manşūbe. [«nuşb»dan smf] 1. Dikilmiş, konuşmuş, mevzu'. 2. Nısb ü ta'yîn olunmuş, me'muriyyetde bulunan, ma'zül muqābili: Manşub u ma'zül-i me'murî n. 3. **d.** [naḥv-i 'Arabî'de] İ'rābıñ ñaḥvāl-i şülüsesinden nısb ḥālinde bulunan: İsm-i mensūb.
- MANSŪBÂT** : ss. cm. 'ar. **d.**[naḥv-i 'Arabî'de] Hālet-i nısbde olan ma'mulāt-ı manşub kullanılan esmā': Manşubāt faşlı.
- MANZŪM** : ş. 'ar. ş.: Manzūme. [«nizām, nazm»dan smf.] 1. Nizāmına konuşmuş, tertib ü tanzīm olunmuş muntazam, şırasına girmiş, n. 2. Şi'ran ifāde olunan vezinli ve kâfiyeli menşūruñ zıddı: Kelām-ı manzūm.
- MANZŪME** : ss. 'ar. cm: Manzūmāt. 1. Şıra, dizi, takım.2. Mevzūn hikāye, dāstānş mesnevî: Şā'ir Yahyā Begiñ birkaç manzūmesi vardır. 3. h. Elektrik ḥāsıl itmek için müretteb elvāḥ takımı.
- MUNFAŞIL** : ş. 'ar. ş.: Munfaşıla. [«faşl»dan sf. inf'i'âl] 1. Ayrılmış, ayrı, bitişik olmayan, muttaşıl zıddı. 2. Yerinden ayrılmış, me'muriyyetden çıkmış, ma'zül: Fūlan kâ'im-maḳāmıḳdan munfaşıl. || **d.** Ḥurūf-ı munfaşıla = Altından bitişmeyen ḥarfler, ḥurūf-ı muttaşılaniñ ğayrı olan. (elîf, dal, zel, rı, ze, vav) ḥarfleri. || Zāmîr-i munfaşıl = [sarf-ı 'Arabî'de] diger kelimeye bitişik olmayan zāmîr, zāmîr-i muttaşılıñ ğayrı: Hüve, ente, enè gibi.
- MENFİ** : ş. 'ar. ş: Menfiyye. [«nefy»den smf.] 1. Nefî olunmuş, memleketinden sürülmüş, iclā' olunmuş, sürgün. Canı ebediyyen menfî ḳaldı. 2. **d.** Ḥadeşiñ 'adem vuku'unu beyān iden, müşbet muqābili: Gelmedi ma'zî menfî ve geldi māzî -i müşbetdir. 3. kh. Elektrikiñ iki kuvvetinden biri ki

müşbet muḳābilidir. || Ḳutb-ı menfī = Mıḳnaṭısıñ menfī elektriğini ḥāvī olan ucu.

MUVĀREDE : ş. ‘ar. cm. muvāredāt. [«vürūd»dan mş. mufā‘ale] 1. Gidüp gelme, ihṭilāt: ṭarīḳ-i muvāredeyi te‘mīn itmek. 2. **d.** İki şā‘iriñ teşādüfen ve birbirinden ḥaberli olmaḳsızın ‘aynıyle bir beyt söylemeleri: İki şā‘ir beynende bir beyte muvārede vākı‘ olmuştur.= cm. Bir memleketden diğere nakl olunan vürūd iden eşyā ve eşḥāş, fr. “Provenances”

MEVZŪN : ş. ‘ar. ş. Mevzūne. [«vezn»den smf. 1. Ṭartılmış, vezn olunmuş. 2. Vezne muṭābıḳ, vezni ittiḥāz bir mişāle göre taşrīf olunan: İkinci bābıñ vezni ve mevzūnu. 3. Vezni yerinde, hecāleriniñ ‘aded ve tertībi muntazam olan, vezinli: Kelām-ı mevzūn. 4. Yaḳışıklı, düzgün: Kāmet-i mevzūn.

MEVŞŪF : ş. ‘ar. ş.: Mevşūfe. [«vaşf»dan smf.] Bir şıfatı ḥā‘iz olan, muttaşıf: Kerem ve saḥāvetle, evşāf-ı cemīle ile mevşūf. = sz. ‘ar. **d.** Bir şıfat ve na‘atı olan ism, men‘ūt: Şıfat ile mevşūf arasında muṭābaḳat lāzım.

MÜ‘ELLİF : sz. ş. ‘ar. Mü‘ellife. cm: Mü‘ellifīn. [«ülfet»den sf. tef‘īl] Kitāb-ı cem‘ ve te‘līf veyā taḥrīr iden, muşannif, muḥarrir: Müellif-i kitāb, ḥuḳūk-ı mü‘ellifīn; eñ meşhūr mü‘ellifelerdir. || Mü‘ellife = Kitābıñ mü‘ellifi ṭarafından söylenmiş olan eş‘ārıñ başında zıkr-i mu‘tād bir ta‘bīrdir ki şı‘riñ me‘ḥūz ve müste‘ār olmadığına delālet ider.

MÜ‘ENNEŞ : ş. ‘ar. ş: Mü‘enneşe. [«ünş»den smf. tef‘īl] **d.** Ḥakīḳī veyā i‘tibārī ve lafzī olarak dişi olan veyā dişiye iṭlāḳ ü taṭbīḳ olunan (kelime): İsm-i mü‘enneş; fi‘l-i māzī müfred-i mü‘enneş; cem‘-i mü‘enneş-i sālīm = ‘Arabī’de (-āt) edatıyla teşkīl olunan cem‘: Müsellimāt gibi; mü‘enneş-i ḥakīḳī = Medlūlü şaḥīḥden dişi olan isim; Mü‘enneş-i lafzī = lafzan āḥirinde «t» veyā diğere bir ‘alāmet-i te‘nīs , bulunan ism-i ‘Arabī’; mü‘enneş-i semā‘ī = Bilā-sebeb lisān-ı ‘Arabī’de mü‘enneş-i i‘tibārī olunan isim: Şems, yed, nefis gibi.

MEHMŪZ : ş. ‘ar. ş: Mehmŭze. [«hemze»den smf.] **d.** [şarf-ı ‘Arabî’de] Hemzeli, hurŭf-ı aşliyyesinden biri hemze olan: Mehmŭzŭ’l-fā’ = İlk harf-i aşliyyesi hemze olan: Emr gibi; mehmŭzŭ’l ‘ayn = İkinci harf-i aşliyyesi hemze olan: Se’l gibi; mehmŭzŭ’l-lām = Soñ harf-i aşliyyesi hemze olan: ber’ gibi.

N (nun)

NĀZİK : ş. fa. 1. İnce, nārin, raķīķ: Nāzik şey’dir öyle atlatmağa gelmez. 2. Güzel, laţīf, zārīf, ķaba olmayan: Nāzik beden = Cismi güzel ve zārīf. 3. Terbiyeli, sözü ve mu‘āmelesi batmaz, herkese iltifāt ü zārāfetle laķırdı ve mu‘āmele iden: Pek nāzik ādemdir; nāzik edā = Tavr u ħāli nāzik.

NĀME : s. fa. 1. İki şahş beynende te‘āţī olunan mektŭb, bitik risāle: Bir nāme yazdı. 2. ‘Aşk ve muĥabbete dā’ir sevişenler beynende te‘āţī olunan mektŭb: Nāme yazmağa maĥsŭs süslŭ ķāġıd. || Nāme-i hŭmāyŭn = Tārāfı şahāneden bir ĥŭkŭmdāra yazılan ĥaţţ-ı hŭmāyŭn. || Diğer isimlere iltihāķ idŭp o ismiñ medlŭlŭne dā’ir kitāb ve risāle veyā varaķa ma‘nāsını beyān ider: Emr-nāme, beyān-nāme, ta‘rīf-nāme, ta‘līm-nāme, telġraf-nāme, sāl-nāme, şāh-nāme, şehādet-nāme, şulĥ-nāme, ‘ahd-nāme, muĥabbet-nāme vesā’ire. Mŭrekkebātına bā.

NĀ’İB : ş. s. ‘ar. ş: Nā’ibe. cm. Nŭvāb. [«nevb»den sf.] 1. Vekīl, ķā’im-māķām. 2. Ķazā vekīli, bir Ķazāyı arpalıķ şŭretiyle der-‘uhde itmiş olan zāta vekāleten maĥallinde ķāđılıķ iden me’mŭr-ı şer‘ī. Nā’ib-i Ķazā. 3. ‘Ale’l-ittlāķ ķadı, ĥākimüş’-şer’ vilāyet nā’ibi. 4. Nevbetle gelen: Hŭmā-yı na’ibe = Nevbetli şıtma. 1. **d.** (nahv-i ‘Arabî’de) nā’ib-i fā’il= fi’l-i mechŭlŭn mevzŭ’ı.= cm. Nŭvāb. (Hindistanda) Ĥŭkŭmdārıñ vekilleri ĥŭkmünde olan eyālet vāli ve ĥākimleri. [Mŭfred gibi ķullanılır:] Nŭvāb Bahadır Ĥān.

NEŞR : sz. ‘ar. 1. Şaçma, serpmeye. 2. Mevzŭn olmayan söz, nazm mŭkābili, kelām-ı menşŭr: Neşr ü nizāmda māhir bir mŭnşī.

- NEŞREN** : h. ‘ar. Ğayr-i mevzūn söz ile kelām-ı menşūr ile, neşr yaparak: İnsān herhālde neşren maqşadını daha tabī‘i ifade ider.
- NAHV** : sz. ‘ar. Kelimeleriñ rabtıyla kelām teşkilinden ve rabt-ı kelāmda aldıkları i‘rābdan bahş iden ‘ilm ki şarfdan soñra okunur. ‘Arablar ‘indinde e’imm olup şarf dañi iñāta ider. Nahv-i ‘Arabī, Nahv-i Türki.
- NİDĀ** : sz ‘ar. Çağırma, seslenme, ses verme. || **d.** Harf-i nidā = Çağırmağa maşşūş harf. Yā, ey gibi.
- NEŞRİYYĀT**: ss. cm. ‘ar. 1. Herkese tıyurulan şey’ler, İşā‘a olunan haberler: Bir takım neşriyyāt-ı kâzibede bulunmuş 2. Evrāk-ı havādiş vesā’ire maţbū‘ātıñ yazdıkları şey’ler: Onuñ neşriyyātı dā’imā toğrudur. 3. Tab‘ itdirölüp nazār-gāh-ı ‘umūmiyyeye vaz‘ olunan āşār: Neşriyyāt nāfi‘asıyla şöhet bulmuşdur. 4. Yalan ve uydurma haberler, erācīf: Bir takım neşriyyātta bulunmuş.
- NAZM** : sz. ‘ar. 1. Şıra, tertīb. n. 2. Mevzūn ve muqaffā kelām, nesr muqābili: İnsānlar nesrden evvel nazme rağbet itmişlerdir.
«nazm» ile «şi‘r» arasında fark vardır: Nazm-ı mevzūn ve muqaffā sözdür, hattā şarf u nahve dā’ir mübāhaş gibi fikr-i şā‘irāneden büşbütün bi-gāne mevādd dañi, mevzūn ve muqaffā olunca, nazm dinilir; halbuki şi‘rde vezn ve kâfiyeden ziyāde efkār-ı şā‘irāne ve hayālāt-ı müheyyciye i‘tibār olunur.
- NAZMEN** : h. ‘ar. Nazm ile manzūm olarak: Nazmen ifade-i merām itmek.
- NAZİRE** : ss. ‘ar. cm. Nazā’ir. 1. Bir şey’e beñzemek üzre yapılan şey’, örnek, meşel, qarşılık. 2. **d.** Bir şā‘iriñ bir şi‘rini naqliden söylenen şi‘r. Meşāhir-i şu‘arānın ba‘z-ı meşhūr ğazellerine çok nazireler başlamışdır.
- NA‘T** : sz. ‘ar. cm. nu‘ūt. 1. Vaşf, medħ ü şenā ile berāber ta‘rif ü tavşif. n. 2. Evşāf ü Medāyih-i Cenāb-ı Risālet-Penāhiyi mutazammın kaşide: Na‘t-ı şerif. 3. **d.** Bir ismi tavşif iden şıfat: Na‘at ile men‘ūt arasında muţābaķāt şartdır.

NOKTA : ss. ‘ar. cm. Naḳd, nukād. t. Naḳṭīn.1. Benek, leke: Laciverd zemin üzerine beyaz noktaları vardır. 2. Ba‘z-ı ḥarfleriñ üstünde veyā altında olup ḥarfiñ şeklinden cüz-i add olunan benek: Fūlan ḥarfiñ, bir iki üç noktası vardır. 3. Kelāmıñ bitdigine işāret olan benek, turaḳ. 4. Mevḳi‘, maḥall: ‘Asker bir noktaya cem‘ olmak; o yeriñ ba‘z-ı noktaları; bu noktaya diḳḳat itmeli; o noktaya geldik tırdıḳ. 5. r. Ṭūl u ‘arz u irtifā‘ı olmayan cüz‘-i şaḡīr veyā mefrūz ki bunuñ bir cihete toḡru uzanmadan ḥaṭṭı ve ḥaṭṭıñ diger cihete toḡru açılmasından saṭḥ ve saṭḥıñ da yükselmesinden cism teşekkül ider; nokta-i üstād,nokta-i taḥavvūt, nokta-i temās. 6. t. Göze ‘āriż olan leke, müsāfir. 7. ‘a. Bir neferden ‘ibāret münferid ḳaraḳol, nöbetci: Oraya bir nokta dikmeli. 8. Cihet, semt: Nuḳāṭ-ı erba‘a = Cihet-i esāsiyye, şimāl ü cenūb ve şarḳ u ğarb. || Bi-naḳd. = Noktasız ḥarfden mürekkeb (‘ibāre) || h. Nokta-i incimād = Mā‘-i mukatṭariñ derce-i ḥarāret ki santiḡrad mizānında sıfır ‘add olunur; nokta-i ğaleyān = Şuyuñ buḥāra munḳalib olduḡu derece-i ḥarāret ki mizān-ı mezḳūrde yüz derece add olunur. || Nokta-i nażar = Hedef-i nażar ve diḳḳat olan şey’ veyā yer.

NOKTASIZ : ş. Noktası olmayan (ḥarf).

NOKTALAMAK: ft. 1. Nokta ḳomak, noktalı itmek: «ḥāric»iñ ḥāsını noktalayıñız. 2. İşāret itmek: Orasını noktalamış.

NOKTALI : ş. Noktası olan, menḳūt. (ḥarf)

NAḲL : sz. ‘ar. 1. Bir yerden bir yere götürme, diger maḥālle geḳirme, taşımā: Ḥaḥireyi ḥırmāndan inbāre naḳl itme; Ḥasteleri ḥaste-ḥāneye naḳl itdiler. 2. Tebdīl menzīl ve mekān itme, taşınma, güç: Bu yaz yalıya naḳl idecek misiñiz? Birḳaç güne ḳadar naḳl ideceḡiz. 3. Yazı ve resm vesā‘ire şūretini ḳıḳarma, ‘aynını alma, ḳaldırma: Ḥakk olunacaḳ resmī, yazıyı ibtidā çemşirik üzerine naḳl iderler. 4. Ḥikāye, rivāyet: Tuḥaf bir vaḳ‘a, bir serḡüzeşt naḳl itdi; size Hind’de gördüḡüm aḥvāli naḳl ideyim. 5. Aḡızdan aḡıza veyā kitāblar vāsıtasıyla vāşıl olup bilinen ve ‘aḳl ile

bulunması mümkün olmayan şey': Umūr-ı dīniyyede yalnız 'aql ile hareket olunmaz naql de ri'āyet olunur. 6. Bir lisāndan diger bir lisāna çevirme, terceme: Fransızca'dan lisānımıza naql olunmuş birçok kitāblar vardır; eski Yunanīleriñ ekşer āşār-ı fenniyesi 'Arabiyye'ye naql olunmuşdur. || Naql-hāne = İķāmetgāh degiştirme, güç. || Naql-i mekān = Yer degiştirme.

NAKLEN : h. 'ar. 1. Rivāyet ve hikāye iderek: Seyyāhından naqlen bize ba'z-ı şey'ler söyledi 2. Naql ü rivāyetle, işiderek, 'aqlen ve işābet şūretiyle olmayarak: Umūr-ı dīniyyeniñ çoğu naqlen bilinir: Müskirāt 'aklen ve naqlen hārāmdır.

NAKLİ : ş. 'ar. ş.: Naqliyye. 1. Taşımağa müte'allik: Meşşārif-i naqliyye; vesā'it-i naqliyye. 2. Naql ve rivāyetle önerilen, 'aklī muķābīli: 'Ulūm-i naqliyye.

NÜKTE : ss. 'ar. cm. Nikāt. 1. zımmen anlaşılın ince ve daķık ma'nā, bir söz veyā 'ibāreden istihrāc ve remz ü işāretle ifhām olunan şey': Bu sözde bir nükte vardır; bu ş'i'riñ niķātıni anlamak kolay degildir. 2. İyi düşünölmüş daķık ma'nāl ve zarīf söz, mazmūn: Bir nükte şarf itdi. || Nükte perdāz, nükte-gū = Nükteler şarf iden ve söyleyen. || Nükte-dān. Nükte-şinās = Sözüñ nüktelerini añlayan, me'ānī-i daķıķa-i mezāmireyi fehme muķtedir.

NÜKTELİ : ş. Nükteleri olan, me'ānī-i daķıķa ve rumūzāt-ı muzmerreyi hāvī (söz).

NEHY : sz. 'ar. men' ve yasağ itme, emr muķābīli, bir iş yapmağı emr ve tenbiye itme: Şer'-i şerīf fenā şey'leri nehy ider; emr u nehye ita'at itmeli. 2. d. [şarfda] Emr şīgasınıñ menfisi; nehy-i hāzır: Yapma, itme; nehy-i gā'ib: Yapmasun, itmesin gibi.

V (vav)

VĀZİH : ş. 'ar. ş: Vāzīha. [«vuzūh» dan sf.] Açık, āşikār, ķapalı olmayup açıķdan beyān olunan ve şüphe biraķmayan: Vāzīh söz; ibāre-i vāzīha.

VĀZİHĀT : ss. cm. 'ar. Açık ve āşikār şey'ler bedīhiyyāt.

- VĀQI‘A** : şş. ‘ar. cm: Vakāyī‘. 1. Vukū‘ bulan hāl, cereyān iden mādde, mācerā: Ben o vāki‘ayı gözümle gördüm. 2. Rü‘yā,düş: Vāki‘amda gördüm. [Pek ‘Arabī olmayan bu ikinci ma‘nā ile cem‘i kullanılmaz.]
- VETED** : şz. ‘ar. cm: Evtād. 1. Qazık, çadır vesāire qazığı. 2. d. [‘arūzda] mısra‘ın üç harfinden mürekkebe cüz‘i ki bu harflerden ikisi müteharrik ve üçüncüsü sākin olursa «veted-i mecmū‘» ve sākini iki müteharriki arasında bulunursa «veted-i mefrūk» dinilir. 3. tş. Eñse kemigi, ‘azmü‘l-veted. 4. r. [hendesede] Öbür ucu zāviye teşkil iden nısf-ı dā‘ire. 5. Bir evki‘-ı mesāha itmek için niqāt-ı lāzimeye dikilen renkli bayrak gönderi.
- VECİZ** : ş. ‘ar. ş: Vecize: [«vecāzet»den şş.] Mūciz, muhtaşar kışşa.
- VEDĀ-NAME**: s. fa. 1. Vedā‘ ve müfārekat merāsimini hāvī olarak ‘azīmet edecek ādemiñ yazdığı nāme. 2. Başka bir yere ta‘yīn olunan sefirīñ evvelki yeriñ hükümetine taqdīm itdiği ‘azīmet emri.
- VARAQ** : şz. ‘ar. cm: Evrāk. 1. Aqaç ve ot yaprağı: Suqūt-ı evrāk = Yaprak dökümü; evrāk-ı zehriyye = Çiçegi terkīb iden renkli yapraklar 2. Kāğıd veya kitāb yaprağı, iki şahīfeden ‘ibāret yaprak: Evrāki açılmamış bir kitāb. 3. Yazılmış kāğıd, mektüb, tezkire, taḥrīrāt: Evrāk-ı resmiye; evrāk-ı müteferri‘āsı leffen gönderilmiyor; evrāk oḥası, qalemi = Bir dā‘ire-i resmiyeniñ mevrūd ve mürsel kāffe-i muḥarrerātınıñ kayd u ḥıfzına maḥşūş dā‘ire; evrāk müdürī = Bu dā‘ireniñbaş me‘mūru, varak-ı mihr u vefā-dārılıqdan kināye. 4. Ekşeriyā birer yaprakdan ‘ibāret olan maṭbū‘ gāzete vesā‘ire: Evrāk-ı ḥavādiş. 5. tr. Yıldız: lā-nümāsı merām olunan şey’e yapışdırılmaq üzere pek yufqa dövülmüş altın şafḥısı veya taqlīdi, yıldızlama kāğıdı. Varak yapışdırmak; varakla yıldızlamak.
- VARAQA** : şz. ‘ar. 1. Bir tek yaprak. 2. Kāğıd, mektüb, nāme puşula, tezkire: Varaqa-i ‘ācizānemiñ cevābına muntazırım. 3. Bir gāzeteye derc olunmaq üzere qāri‘lerinden biriniñ gönderdiği tezkire: ‘Aynen varaqa. 11 Varaqa-i şahīha = Sened veyā istid‘ā vesā‘ireye maḥşūş tamgālī kāğıd ki muqaddemā pul yapışdırılmış ‘ādī kāğıd yerine müsta‘mel idi.

- VEZN** : sz. ‘ar. cm: Oran. 1. Tartı, tartma: Vezn itmek = Tartmak, 2. Ağırılık şıket: Bu taşın vezni nedir? 3. Şi‘r ve nazmın mu‘ayyen şekil ve hafif hecâlerden mürekkebe ve bu hecâlenin sırası bahrine göre muntazam olma: Bu beytin vezni düşük; şi‘riñ veznini bulmak; evzân-ı şi‘r.
- VAŞF** sz. ‘ar. cm: Evşâf. 1. Bir şahş veyâ şey’in hâ‘iz olduğu hâl ü şıfat: Fülân âdemiñ, fülân şey’in vaşfi. 2. Bir şahş veyâ şey’in ehvâl ü huşûşî sini zıkr iderek ta‘rif itme: Fülân âdemi vaşf idiyordu; bir yemeğin vaşfi. 3. Medh ü senâ: siziñ vaşfınızı idiyorlardı. 4. Kelimenin aqsâmından şıfat. || Vaşf-ı terkibi = Fârisî ‘de iki kelimededen mürekkebe şıfat: Dilber, sebük-mağz gibi.
- VAŞL** : sz. ‘ar. 1. Ulaşma, birleşme, bitişiklik. Faşl muqâbili. 2. Sevdigine kavuşma, vişâl, vuslât: Vaşl-ı yâr: 3. **d.** ‘Arabî‘de de kelimenin başında olan hemzeniñ ve î‘zân-ı cümle harf-i ta‘rif hemzesinin okunmamasıyla dâhil olduğu kelimenin mâ-kaabliyle bitişik gibi okunması: Hemze-i vaşl 4. Hemze-i vaşlın üzerine hareke gibi yazılan (şıla) işareti: || **d.** (‘arûzda) Harf-i vaşl = Şi‘rde reviyi ta‘kib iden harf.

H (he)

- HEMZE** : ss. ‘ar. 1. Harf-i medd veyâ harf-i imlâ gibi okunamayup ya‘nî fethayı takviyeye maşşûş olmayup kendi kendine müteharrik veyâ sâkin okunan «elif» harfi ki ‘Arabiyyede ašlâ elif dinmez ve ekşeriyâ harekesine göre üstünde veyâ altında (hemze) işareti de bulunur: Ecr, ism, mebde’ gibi. 2. (hemze) Şeklinde yazılan harf ki lisânımızda «hemze-elif» dağı dinilir. || **d.** [şarf-ı ‘Arabî‘de] Hemze-i vaşl. ba: Vaşl; hemze-i kaţ‘ = Hemze-i vaslın gayrı olan hemze.

Y (ye)

- YAZMAK** : ft. 1. Yapmak, döşemek, açmak, baş itmek. [Aşl olan bu ma‘nâ ile bizce isti‘mâl olunmayup, bitmek yerine me‘ânî-i âtiye ile kullanılır:] 2. Kalem ve mürekkeble kâğıd üzerine veyâ diğer bir âletle her saşhın üzerine hurûf-ı resm veyâ hakk iderek okunacak bir şey’ çizmek, kütüb

ve taḥrīr itmek = Yazı yazmak; mektûb yazmak; demir kalemle mermer üzerine yazmak. Aşl Türkçesi: Bitmek. 3. Te'lif ve taşnîf itmek. Kitâb yazmak, çok kitâblar yazmıştır. 4. Muḥarrirlik itmek. O fûlanġazetede yazıyor. 5. Pāziyi meşq itmek: Vaqtini okuyup yazmakla geçirmek. 6. Bir silk ve ḥidmete kabûl idüp ismini deftere kayd itmek: Kendisini fûlanmektebe yazdılar. 7. Mektûbla bildirmek veyâ taḥrîren 'arz u inhâ' itmek, eş'âr itmek: Ben kendisine siziñ gideceginizi yazdım.; dâ'iresinde terfî'ini yazmışlar. 8. Mektûb göndermek, muḥâbere itmek: Kendisine dün yazdım; oradan size yazarım; baña çokdan yazmadı. 9. Eski şivede şîġa-i iltizâm. Meyden soñra fi'l-i i'âne gibi kullanılarak qarîbet ya'nî «az kaldı» ma'nâsını beyân ider: Düşe yazdı = Az kaldı düşüyordu. || Yazup çizmek: Uzun uzadıya yazı ve hisâbla uğraşmak.

YAZMA : s. 1. Yazmak iş bâ: Yazmak 2. Bir nev' i yüz şişmesi ki def' i içün ba'z-ı raḳkıyye-ḥānlara yüz yazdılar = ş. 1. Yazılmış, yazılı, el ile yazılmış, başma muḳâbili: Yazma kitâb. 2. El ile naqş olunmuş, kalem-kârî: Yazma yemeni, yorġan yüzü.

YAZI : s. 1. Yazılan şey', ḥaṭṭ: Yazı bilir; Türkçe, Frankce yazı; çin yazısı. 2. Meşq, ḥüsn-i ḥaṭṭ: Yazı öğreniyor. Yazıya çalışıyor. 3. Yazmak işi, yazma: Bugün çok yazı yazdım. 4. Ḥaṭṭ nev'-i şülüş, riḳ'a, ta'lik yazısı. ||Alın yazısı = Kader, muḳadder. || El yazısı = El ile yazılmış ḥaṭṭ veyâ kitâb, ḥaṭṭ-ı dest: Bu kitâb. ||Maṭbû' degil el yazısıdır. || Yazı taş = Üzerine yine taşdan kalemle yazı yazılan ma'rûf siyâh taş ki taḥtadan bir çerçive içinde olur. || Kare yazı = Baḥt-ı siyâh, tâli' sizlik. || Yüz yazısı = Köylerde geliniñ yüzüne sürdükleri boyalar veyâ yapışdırdıkları teller ve pullar.

YAZICILIK : s. Yazıcı işi ve vazîfe ü şıfatı. ba: Yazıcı.

YAZILI : ş. 1. Yazılmış, yazısı olan, yazıyı hâvi: Ḳapunuñ üstünde yazılı bir taş vardır. 2. Yarılmış, şebt ü taḥrîr olunmuş, muḥarrir: gelecegi mektûbuñ

içinde yazılıdır. 3. Deftere geçirilmiş, kayd olunmuş, muğayyed: Sizde yazılısınız? 4. Muğadder: Muğharebede öleceğim yazılı ise ölürüm.

YĀ'Ī

: ş. 'ar. Yā'īyye: **d.** [şarf-ı 'Arabî'de] «ye» ħarfine mensûb ve müte'allik veyā bu ħarfî ħāvi olan: Mişāl-i yā'ī: Birinci ħarif-i asliyyesi «ye» olan fi'l; ecvef-i yā'ī = İkinci ħarf-i asliyyesi, «ye» olan fi'l; nāķış-ı yā'ī üçüncü ħarf-i asliyyesi «ye» olanı.

4.3. KÂMÛS-I TÜRKÎ'DE GEÇEN EDEBÎ SANATLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Şemseddîn Sâmî, edebiyatımızın milli kökenine inebilen dil sahasında çığır açabilecek kadar çalışma sergileyen, hem ilmî, hem de fikrî boyutta öne çıkan bir edebiyatçı kimliği taşımaktadır. Halka faydalı olmak, yeni bilgiler öğretmek düşüncesiyle, halk için eserler kaleme almıştır. Kâmûs-ı Türkî bunların başında gelir.

Kâmûs-ı Türkî'deki terimleri Şemseddîn Sâmî, sade bir dille ele alınmıştır. Terimlerin işleniş şeklini göstermek amacıyla eserdeki edebî sanatların karşılaştırılması yapılmıştır.

Kâmûs-ı Türkî'de bulunan edebî sanatlar Yrd. Doç. Dr. Şahin BARANOĞLU'nun (1999) "*Abdurrahman Süreyyâ Mizânü'l Belâga*" yayımlanmamış doktora tezinden ve (YTS) Yazın Terimleri Sözlüğü'nden, (TDK) Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü'nden faydalanılarak karşılaştırılmıştır.

Karşılaştırmada edebi sanatlardan aks, benzetme, cinas, icaz, iğrak, iham, iktibas, intak, istiâre, istidrak, iştikâk, kıyas, leff ü neşr, irsâl-i mesel, muammâ, mübâlağa, nidâ, rücû, seci, sihr-i helal, talîl, tecâhül-i ârif, tekrar, telmih, tenâsüp, teşhis ve intak, tevriye ele alınmıştır.

Kâmûs-ı Türkî'deki edebî sanatlar çevriyazı ile "*Abdurrahman Süreyyâ Mizânü'l Belâga*" ve Yazın Terimleri Sözlüğü, Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü'ndeki edebi sanatlar ise italik olarak verilmiştir.

Bu terimlerin karşılaştırılması sonucunda, Kâmûs-ı Türkî ile karşılaştırılan kaynaklar arasında temel anlamda birliktelik olduğu ve Kâmûs-ı Türkî'de ise halka bilgi vermek amacı esas alındığı için daha sade ve öğretici bir anlatımın bulunduğu gözlenmiştir.

EDEBÎ SANATLAR

‘AKS : sz. ‘ar. 1. Bir yere çarpma, urma: Dîvâra ‘aks itdi. 2. Ziyâ veyâ şüretiñ bir yere urup geri dönmesi veyâ orada görünmesi: Güneş dîvâra ‘aks idiyor; şüreti âyineye ‘aks idiyor. 3. Sesiñ bir yere urup geri dönmesi, yanķulanma: Topuk şadâsı tağlara ‘aks itdi. 4. Ters, zıdd hîlâf, muğâyir: Yalan çoğruluğun ‘aksidir; siz benim didigimiñ ‘aksini iltizâm

idiyorsunuz. || **d.** Kelāmın bir cüz'ünü cüz-i āhır üzerine taḳdīm ile 'aks itme: « kelām-ı kibār, kibār kelamdır »gibi. || Tersine zıddına. Ters ü zıdd olarak ||Bi'l-' aks, bir 'aks = Büsbütün zıddı ve hılāfı olmak üzere.

:[(YTS) *Evirme* [Fr.reversion[es. T. Tard ü akis, aks ü tebdil]:Bir dizedeki, bir tümcedeki sözcüklerin yerlerini değiştirerek anlatıma güç katmak. Ör.

Mümkün değil Huda'yı bilmek de bilmemek de

Bilmek de bilmemek de mümkün değil Huda'yı

Türleri:

1.Tüm evirme[es. t. Tard üaks-i tam, aks-i tam]:Bir dizedeki sözcüklerin düzenli olarak alt üst edilmesiyle oluşan evirme.

2-eksik evirme [es.t. tard ü aks-i nakıs,aks-i nakıs]:Bir dizedeki sözcüklerin,bir bölüğüniün yer değiştirmesiyle oluşan evirme.]

:[(TDK) ÇAPRAZLAMA (Akis, Reversion ou Regression) (S.S.)Önce geçen kelimelerin sırasını, değişik veya karşıt bir anlam verecek şekilde, tersine çevirerek onları tekrarlama. Her yokuşun bir iniş, her inişin bir yokuşu vardır gibi.]

BENZETME: s. Benzetmek fi' li, teşbīh, temşīl.= s. Temşīl ve tenzīr şüretiyle yapılmış, taḳlīd.

: (TDK) **BENZETME** (Teşbih, Comparaison ou Similitude)(s.s.)Bir şeyin niteliğini herhangi bir bakımdan canlandırmak için onu benzetme edatlarından biri aracıyla veya edatsız olarak bir kelime yahut cümle ile karşılaştırma. Kar gibi beyaz bir çarşaf.Dalgalar kayalara nasıl çarpıp kırılıyorsa bu emekler de öylece kırılıp yok oluyordu.İki gözü iki çeşme.Pamuk eller gibi.

CİNĀS

: sz. 'ar.[.«cins»den mş. mufa'ale] **d.** Lafzen veyā ma'nen birbirine müşābih iki kelimeniñ her iki tarafa ihtimāli olacak şüretde ḳullanılması.

:[Ündeş(YTS)[Fr.calembour] [es.t. cinas]:Sesteş-anlamları ayrı söylenişleri bir-sözcüklerle yapılan söz oyunu.Ör.:Eyleme vaktini zayi;deme kış yaz,oku yaz.

Türleri:

1-Tam ündeş[es.t cinas-ı tam]:sayı,sıra bakımından harfleri birbirine denk olan sözcüklerden oluşan ündeş.

2-Eksik ündeş[es.t cinas-ı nakıs]:Harfleri sayı bakımından değişik olan sözcüklerden oluşan ündeş.

3-Ayrık ündeş[es.t.cinas-ı mefruk]:Bir tek sözcükle bir söz öbeği arasında yapılan söz sanatı.]Ör.

Ruhsarını cananın ayineye benzettim

Vah vah ne hata ettim ay'ı neye benzettim?

:[(use of cognates, pun) : Bedî'in lafzî sanatlar cümlesinden olup, telâffuzu bir anlamı ayrı olan kelimelerin bir sözde bulunmasıdır ki technis de denir...] (Baranoğlu, 1999: 30)

İCÂZ

: sz. 'ar. **d.** Sözü kışa kesme, ihtişâr, itnâb zıddı: İcâz tarîkiyle ifâde-i merâm etmek; İ'câz-ı muhal = İfâde-i merâma nokşân getirecek derece ve şürette ihtişâr. Muqâbili: İtnâb-ı mümel.

: (YTS) Özlülük: [Fr. Concision] [es. t. icaz] Az sözcükle çok şey anlatan(söz).

:[Sözü kısaltma, az söz ile çok anlamı ifade etme; sözün belâgat bakımından ulaşabileceği en son nokta. İki türü vardır; îcâz-ı hazf, îcâz-ı kasr....](Baranoğlu, 1999: 100)

İGRÂK

: sz. 'ar. cm: İgrākāt. [«ğarq»dan mş. if'âl] 1. Boğma, ğarq etme: Düşmanıñ sefâinini iğrāk etti. 2. **d.** Mübâlağa, gerek medh ve gerek zemde 'aqlen mümkün olup 'âdeten mümkün olmayan bir şeyin isnâdı: Bu sözde iğrāk vardır. [Cem'î lisânımızda bu ikinci ma'nâya maḥsûşdur.]

[Terimin bu anlamı için SB'de şu açıklama var: “-den: ibtida içindir demekten maksat, -den harfiyle fiilin sudurunu ifade etmektir. O da gayr-ı müteceddid şeylere iltihak ederse ibtida-yı mekan için olur: Zeyd İstanbul'dan Bagdat'a gitti, gibi. Müteceddid şeylere iltihak etse ibtida-yı zaman için olur: Zeyd gittikten sonra Halid geldi, gibi.” (SB, s. 108). Müellif, yine SB'de metinde hiç geçmeyen harf-i ibtida terimini ablatif

anlamıyla yedi kez kullanmıştır. Bizim yukarıdaki açıklamamızda müellifin her iki eserindeki kullanıma göredir.

Son zamanlarda yapılan çalışmalar ortaya koymuştur ki eski eserlerde ibtidâ bir kip olarak ele alınmış ve KO, TCKO gibi önemli eserlerde sigâ-i ibtidaiyye olarak adlandırılmıştır. Söz konusu terimi Ertuğrul Bilgili, “Fiil kök ve gövdelerine -alı, -eli gerundiyumlarının getirilmesi ve ikinci olarak bu gerundiyumlardan sonra berü, -dan, -den berü gibi son çekim edatlarının getirilmesiyle meydana getirilen sigâ (gideli, başlalyıdan berü...vs.) şeklinde açıklamıştır (agm., s. 667). Esra Karabacak ise doğrudan zarf fiil karşılığını vererek şu alıntıyı yapmıştır: “Fi’l-i iltizamînin müfred gâ’ibine -li ilâvesiyle olup konuşma zamanına dek fiilin devam ettiğini gösterir. Ekseriya -den berü lafzı ilâve olunur: derse başlalyıdan berü” (agm., s. 279). Aynı yazının 266. sayfasında da harf-i ibtidâ-i gâyet terimi, “-den beri anlamı veren zarf fiil eki” olarak tanımlanıp MU’dan şu alıntı yapılmıştır: “-alı / -eli harfdür ki zaman-ı mazide ibtidâ-i gâyet manasın ifade eyler: Bu yire geleli ben seni görmedüm.” bk. Giriş, Gramer Bilgisi Yanlıları, 2. mad.](Baranoğlu, 1999 : 258)

: [(YTS) Boğunç [ES. T. İĞRAK] :Töreye göre olmayan, usça olabilen abartma. Andırış[es.t.iham]: İki anlama gelebilen sözcükleri kullanarak ikisini de düşündürme sanatı.]

İHÂM

: sz. ‘ ar. cm: İhâmât. [«vehm»den mş. if’âl] 1. Vehm ettirme, vehm ve şüphe ve tereddüde düşürme. 2. **d.** İki ma’ nâsı olan bir kelimenin en az kullanılan ma’ nâsını kaçd ederek isti’ mâli. İhâm-ı kabîh=Edeb ve terbiyeye müğâyir bir ma’ nâ-yı mecâzı merâm etme.

:(YTS) Karşıtlıca[es.t. muhtemel-üz-zıddeyn,iham]:Bir sözün hem övgü,hem de yergi anlamına gelebilecek biçimde kullanılması.

:(TDK) İŞKİLLEME (İham veya tevriye) (S.S)Birkaç anlamı bulunan bir kelimeyi görünürde en yakın anlami ile kullanmış gibi yaparak en uzağını kastetme.

İKTİBÂS

: sz ‘ ar. cm :İktibâsât. .[«qabs»dan mş. ifti’âl] 1.Âriyet alma, isti’ âre, istifâde. İktibâs-ı envâr-ı ma’ ârif. 2. Bir fıkra veya kelâmı aynen veya

me‘ālen nakl ve ĩrād: Eĥādīs-i ŧerīfe-i nebeviyyeden iĥtibās etmiŧdir; bu kitābīñ āyet-i kerīmeden iĥtibāsātı çokdur.[Aŧlı ma‘ nāy-ı laĥviyyesi āteŧ yaĥmak üzere birinden āteŧ almak olub, bizce müsta‘ mel olan ma‘ nāy-ı mecāzīsıdır.]

: [(quotation, citation) : Söze güzellik vermek için ayetlerden birini alıp aynen yahud az bir deĥişiklik ile kendi ifadesine katmaktır....] (Baranoĥlu, 1999: 109)

: [(TDK) (İktibas,Extrait) Başka yerden çıkarılan ibare.]

İSTİ‘ĀRE : ss. ‘ar. cm: isti‘ārāt. [«avr»den mŧ istif‘āl] ödünç alma, ‘āriyet olarak ĥulanma: lisānımız ‘Arabī’den birçok kelimeler isti‘āre etmiŧtir. || **d.** Teŧbīĥ ŧarīĥiyle ve müŧebbehün bihi müŧebbeh yerine ĥullanarak ĩrād olunan ŧarz-ı bedī‘ ki eslāf-ı ŧu‘arā ve münŧiyānımız ŧarafından çok mübālāĥa ve su’isti‘ māl olunarak çıĥrından çıĥarılmıŧtır: Zülf yerine sünbül, ĥāl yerine misk, dilber yerine māĥ isti‘ mālī gibi.

: [Bu terimin birbiriyle karıŧabilecek kadar çok sınıflandırılması, benzetme sanatının farklılıklarını gösterebilmek ve Arap belāĥatinde bu sanatın ne kadar özelliĥi varsa Türkçeye uygulayabilmek gayelerine dayalı görölmektedir. Bu karıŧıklıĥın giderilmesi için Recaizade, istiare-yi ādiye ve istiare-yi temsiliyye (ya da mecaz-ı mürekkep) olarak iki türünü kabul eder. Nazariyyat-ı Edebiyye’nin müellifi Reŧit (Rey) ise “İlm-i beyana müteallik kitaplarda istiarat birçok enva’a taksim edilmiŧse de bu taksimat hem bĥ-esas hem faidesizdir; yalnız iki nev’e taksimi kabul ediyoruz: İstiare-yi musarraĥa, istiare-yi mekniyye.” der (ETS, İstiare mad., s. 140). Kaya Bilgegil ise EBT’nin 155. sayfasında ŧu açıklamayı yapmıŧ: “Küçük ve itibarĥ (relative) bir benzerlikten dolayı bir ŧeyi zihinde başka bir ŧey yerine ikame etmektir. ... ŧu halde istiare indĥ tahassüs ve teessüre baĥlı cüzĥ bir benzerlikten dolayı zihnın bir tasavvur veya varlık yerine diĥerini koyması suretiyle yapılan lafzın medlül deĥiŧtirmesidir. ... Zira hasselerimizin tanıttıĥı alemle iç dünyamız arasındaki geçiŧ, dilini ancak istiarede bulur. İstiare, ifadeye ait bir süs olmaktan önce, dilin tabiĥ bir mahsulüdür.” Müellifimiz ise istiareyi teŧbihten ayırmak hususunda ŧunları dile getirmiŧ: “Bu tarifden

anlaşılacağı üzere teşbih-i müekkedî istiareye tahvili yalnız tarafeynden birinin hazfı kafi olmayıp belki teşbihi bütûn bütûn unutmak derecesine varmalı ve adeta müşebbeh ile müşebbehünbih arasında aynıyet iddiası cihetine gidilir. Binaberin tarafeynden biri bir karineye ibtinaen, lafzen hazfolunsa, madem ki mukadderdir, yine teşbih a'dâdından sayılır. Meselâ, Zeyd nasıl adamdır? sualine Arslandır. yahud Bu gelen arslan kimdir? sualine Zeyddir. dense, her ne kadar birinci cevapta müşebbeh, ikinci cevapta müşebbehünbih mahzûf ise de fakat nesyen mensiyyâ tayyolunmayıp birincisi Zeyd arslandır. ikincisi Gelen arslan Zeyddir. takdirinde bulunduğu cihetle teşbih sırasına girer.” (s. 332). Bu terim için Menemenlizâde Tahir'in Osmanlı Edebiyatı adlı eserinde yer alan bazı tanımlar şöyledir: “TE: ‘1. Bir lafzın mana-yı hakikîsini nez’ ile müşabihi olan diğer bir mana îâre etmek. 2. Bir şeye min-cihetin münasebet ve müşâbeheti olan şey-i diğerin namını ariyeten vermektir.’ BO: ‘İstiare, müşabehet alâkasıyla ve karine-yi mania ile mana-yı mevzu'ünileyhin gayrida müstamel olan lafzdır.’ ” Ahmet Cevdet Paşa'nın açıklamasının istiare'nin değil müstear'ın tanımı olduğunu öne süren Menemenlizâde Tahir, onu şu şekilde düzeltmiştir: “İstiare, bir kelimenin müşabehet alâkasıyla ve karine-yi mania ile mana-yı mevzu'ünileyhin gayrida istimal olunmasıdır.” (OE, s. 193-194). Nusrettin Boelli ise “Kendi manasında kullanılmayan lafza istiare denir.” şeklinde tanımlamıştır. (AEBT, s. 102).

:["Bir istiaredede câmi' 'toplayıcı' herkes tarafından anlaşılabilir ölçüde açık olursa o istiareye istiare-yi mübtezele veya istiare-yi âmiye derlerdi. Biz bu iki terimi, alışılmış istiare sözü ile karşılamak istiyoruz. Arslan kelimesinin şec'î insan manasında kullanılması gibi." bk. EBT, s. 167.] (Baranoğlu, 1999:121)

:(YTS)Eğretileme (r . metaphore) (es.t. istiare):Bir sözcüğün alışılmış anlamı dışında kalan bir anlamda kullanılması.Bu yazın sanatı üç yolda tanımlanır:1-Bir sözcüğün -benzetme ilgisiyle- başka bir sözcük yerine kullanılması. 2- Benzetme, ayırtılı değişmece. 3- Uzbenzetme ,pekişik benzetme (teşbih-i beliğ) deki iki terimden birinin atılarak kısaltılmasıyla oluşan söz sanatı. Eğretileme öğeleri şunlardır:

a. eğreti (eğretilen) (es.t. müstear): eğretilemede asıl sözcüğün yerine kullanılan sözcük .

b. eğreltilik(kendisinden eğreltilenen) (es.t. müstearun minh): Eğretilemede eğretinin temeli olan söz.

c.eğreltili (kendisi için eğreltilenen) (es.t. müstearun leh): Eğretilemede, bir benzetme ilgisi kurmak için başka bir sözcükle anlatılan nesne.(“benzetmelik” durumundaki ve anlamındaki sözcük).

ç. İpucu(es.t. karine-i muayyine):Tümcede bir eğretileme ayırtısı bulunduğun belirtmeye yarayan sözcük Ör. “Askerlerimiz kükreyerek siperlerinden fırladı.”tümcesindeki kükreme sözcüğü.

d. engelleyici ipucu (ayrıncılık) (es.t. karine-i mania) :Eğretilemede başka anlamlara kaymayı engelleyen sözcük.Değişmeceli olarak kullanılan sözcüğün, gerçek anlama kaymasına engel olur.

Eğretileme çeşitli yönlerden türlere ayrılır.

1-a. açık eğretileme [es.t. açık istiare ,istiare-i musarraha]: Bir varlığın kendi adıyla deği, herhangi bakımdan benzetildiği başka bir nesnenin adıyla anma. Benzetmeliğin (kendisine benzetilenin) anlatımında kalıp, benzetilenin düşmesidir. “Aslan asker “ uzbenzetmesi şöyle açık eğretileme olur: “Aslanlarımız sınırlarımızı bekliyor”.

b.kapalı eğretileme[es.t. kapalı istihare, istiare-i mekniye]: Uzbenzetmesi benzetilenin anlatımında kalıp benzetmeliğin düşmesiyle kısaldır. Yukarıdaki uzbenzetmesi şu biçime girer: “Askerlerimiz kükreyerek siperlerinden fırladılar”.]

:[(TDK) İĞRETİLEME(İstiare,metaphore)

(S.S.)açık ve kapalı iğretilemenin ortak adı. Bunlara bak]

İSTİDRĀK : sz ‘ ar.[«derk»den mş.istif āl] Yetişme, nā‘ il olma, nā‘ iliyyet: [Añlama ve istifhām ma‘ nāsıyla isti‘ māl ğalağdır.]

: [YTS), överce: Över gibi görünüp işten yerme ya da yerme yoluyla övme.

: [MU’da istidrak için şu açıklama vardır: “Velî harfdür ki istidrak manası ifade eyler. İstidrak ol nesnedür ki nefy ile isbat ile mütegayir olan kelâmun orta yirine gire. Zeyd bana geldi velî Amr gelmedi. Likin de bu manayadur.” (bk. Esra Karabacak: agm., s. 266). SB’de bu terimi

hiç kullanmayan müellifimiz de, bu terimi tanımlamamakla birlikte kullanımlarıyla Bergamalı Kadri ile aynı görüştedir. İskender Pala, istidrak terimi için anlama karşılığı verip bir edebiyat terimi olarak kullanılışından söz etmiştir (ADŞS, s. 512). TİR ise “a wishing, endeavoring to comprehend” karşılığını lrnd. (bugünkü halk dilinde kullanılmayan) notuyla birlikte vermiştir. Bu terimin bağlama (connective) anlamı da vardır ki, V. Hatipoğlu Bağlaçlı yancümle maddesini cümle-i istidrakiye (İng. relative clause) yani ki bağlacıyla temel cümleye bağlanan yan cümle olarak tanımlar (DTS, s. 15). Kısaca, müellife göre istidrak, günümüz imlâsında bir fikirle alay etmek için (?) işareti kullandığımız gibi, biri olumlu biri olumsuz iki cümleyi fakat, lakin gibi edatlarla bağlamanın adıdır. Metindeki izaha çalıştığımız bu anlam, teriminin dilcilikle ilgili kullanımudur. Müellifin hiç değinmediği edebiyat terimi olarak kullanımı için Cem Dilçin, överek yerme (Tekidü'z-zemm bi-ma-yüşbihü'l-medh) ile yererek: övme (Tekidü'l-medh bi-ma-yüşbihü'z-zemm) sanatlarının müşterek adı sayar (TŞB, s. 451-452). Bu iki sanattan da SB'de bahsedilmemiştir.] (Baranoğlu, 1999: 125)

:(YTS) Alıntı[Fr. Citation] [es. t. iktibas]. 1. Başka bir yerden olduğu gibi aktarılacak tırnak içinde verilen söz, tümce ya da parça. 2. bkz. Ödence.

İŞTİKÂK : sz. ‘ar. cm: İştikâkât. [«şakq»dan mş. ifti‘âl] **d.** Bir aşıldan ayrılan kelimelerin birbirleriyle ve aşıllarıyla olan münâsebetleri ve şüret-i teşekkülleri; İlm-i iştikâk = Bundan bahş eden ‘ilm ki ‘ilm-i şarf ve ‘ilm-i lûgatle münâsebeti vardır.

:[YTS],türetme: Bir kökten türemiş sözcüklerle bir anlatış özelliği yaratma sanatı:

...Alimsin ilmüne gayet yok, kadîrsin kudretine nihayet yok.

...Kadîmsin ukul-i mütekaddîmin ve müteahhîrîn daire-i kîdemine kadem basamaz.(Sinan Paşa)

:[*partical recurrence; use of cognates*) : Aynı kökten türemiş kelimelerin birbirleri ile olan ilgileri ve bir ibare ya da şiirde kullanılmasıyla yapılan bir tür cinas.](Baranoğlu, 1999: 131)

KİYÂS

: sz. ‘ar. 1. Bir şey’i diğer bir şey’e beñzederek veyâ oña göre tutarak hüküm itme: Kırdaki yolları şehriñ şoqaklarına kıyâs itmemeli; benim işim onuñ işine kıyâş olunmaz. 2. Beñzetme, temşîl, müşâbehet: Bu âdemi başkasına kıyâs itmeyiñ; bu kimse ile kıyâs qabûl itmez. 3. **d.** Qâ‘ide-i ‘umûmiyyeye tevâfuk ve tebeyyet semâ‘ muqâbili: Kıyâs ile taşrîf olunan ef‘âl. 4. mn Kibrî ve sıgrî olarak iki qazıyye ile neticeden mürekkeb da‘vâ. 5. z. Âyet ve hadîşle müşebbit olmayan mâddelerin âyet ve hadîşe müstenid olan emşâllerine taṭbîk idilse: Kıyâs ile hüküm itmek. ||Bi-kıyâs = Derecesiz, ḥadden ziyâde. ||Ḥilâf-ı kıyâs = şâz. ||‘Ale‘l-kıyâs = Qâ‘ideten = ll‘Alâ ğayri‘l-kıyâs = qâ‘ideye muḥâlif ve şâz olarak. ||Kıyâs-ı nefis = Kendine beñzederek hüküm itme, kendinden örnek alma.

:[*Metinde hiç terim olarak tanımlanmamıştır. SB’nin 108. sayfasında Türkçede Mübalâğa başlığı altında dilimizde bu anlamın pek, çok, ziyade, fevkalâde ile karşılandığı belirtilir. Arapçanın mübalâğa-yı fail veznindeki kelimelerinin bu kelimelerle terkibinden, kastedilen anlamın elde edileceği üzerinde durulmuştur. Karşılaştırma ya da mukayesenin daha, en, pek vs. ile yapılması mübalâğa-yı fail ile yapılmasından daha tuhaftır. Zira ikinciler her dil ve dönem için kullanımı mümkün olan alıntılardır, ya prestiji bitince unutulur ya da Türkçeleşip dili zenginleştirir. Halbuki diğeri yapı, gramer farkıdır; etü.’de -rak⁽²⁾ ekiyle karşıladığımız bu anlam için bugün Hint-Avrupa dillerinin etkisiyle sıfat veya zarftan ziyade bir tür ön ek gibi duran yapıları kullanıyoruz (bk. Gâyet mad.). Gramer çalışmalarında bir eski cami ile en eski cami yapılarının tahlilinde karşımıza çıkan zorluk dilimizdeki bu gramer değişikliğindedir. Müellifin mübalâğayı, karşılaştırmadan başka hangi anlamlarda kullandığı şu örneklerde görülmektedir: “İşte mekteb dedigin böyle olmalı. gibi terkiplerde mübalâğa için sıfat hazfolunmuşdur ki müstemi’in zihni istediği sıfat-ı kemal cihetine ma’tuf olabilsin.” (ms. 219’da kuvvetlendirme). “Bazı kerre bundan mübalâğa manası anlaşılır:*

Güzelce yazdım. Odayı güzelce döşedim. gibi” (ms. 254’te eşitlik). Tafdil terimi ise metinde hiç geçmiyor, ancak SB’nin 102. sayfasında etraflıca açıklanmış olup Arapçada üç, Osm.’nde on şekilde bu anlamın karşılandığına dikkat çekilmiştir. BO’nun 53. sayfasında bu konuda şu açıklama vardır: “Terkib-i vasfîler ber-vech-i bâlâ tarîf ve tenkirden ârî olarak irad olundukları gibi bazen dahi edât-ı tenkîr veya tarîf ile irad olunurlar. Şöyle ki: Edât-ı tenkîr ile irad olundukları takdirde eğer Fârisî ve Arabî terkibi ise edat-ı tenkir daima takdim olunur: Bir esb-i girân-behâ, bir şâhid-i âdil terkibleri gibi, ve eğer Türkçe terkib ise bazen edat-ı tenkir kezalik takdim olunur: bir güzel at, bir vüsatli hane, bir sevdiğin zat terkipleri gibi. Ve bazen vasfın şanına itina ve ihtimam için edat-ı tenkîr tehîr kılınır: güzel bir at, vâsî bir hane, sevdiğin bir zat terkipleri gibi. Edat-ı mübalâga ile yahut edat-ı tafdil olan daha lafzıyla irad olunan sıfatlar dahi kezalik edat-ı tenkîr üzerine takdim olunur: Pek güzel bir at getir. Bundan daha güzel bir at ver. terkibleri gibi. Ve edat-ı tafdil olan en lafzıyla irad olunan sıfatlar daima mühmel bırakılır: Onların en güzeli budur. terkibi gibi.”](Baranoğlu, 1999: 213)

:(YTS): örnekseme[Fr. analogie][es.t.kıyas]:İki terim arasında bir benzerlik kuran söz sanatı :gönül gözü;çiçeklerin dili.

LEFF

: sz ‘ar. 1. Şarma, düşürüb toplama. 2. Boğça ve zarf içine şoğma, mektûbuñ içine şarub berâber yollama: Hesâb puşulasını gönderdiği mektûba leff eyledi; aldığı evrâkı leff idüp gönderdi. || **d.** Leff ü neşr = Bir kaç ismi zıkr idüp ba‘de her birine â’id sıfat veyâ fi‘illeri daği ayrıca sıralama; leff ü neşr-i müretteb= Her iki takım kelimeleriñ sırası bir olduğu vaqt; leff ü neşr-i müşevveş = İkinci takımın sırası binncileriñ sırası hilâfetde olarak aşağıdan yukarıya şıralandığı vaqt. ||

: [(rhetorical figure which consists of naming a series of subjects and subsequently naming their respective attributes) : Bir beyit içerisinde, ilk mısrada en az iki şeyden bahsedip ikinci mısrada bunlarla ilgili benzerlik ve karşılıkları öncekilere göre düzenli ya da düzensiz olarak vermektir....] (Baranoğlu, 1999: 166)

[(TDK)DİZİLİ AYIRMA (Leffü neşir) (S. S.)Arka arkaya söylenecek bileşik sözlerin ilk öğelerini ikincilerden ayırıp bunları ibarede ayrı birer dizi halinde sıralama; « yazın sıcağı ve kışın soğuğu»diyecek yerde «yaz ile kış » ve «sıcak ve soğuk»dizilerinde yer alan kelimeler sıra ile ve karşılıklı olarak birbiriyle ilgili olduklarından DÜZGÜN DİZİLİ AYIRMA (Leffü neşri müretteb) var. Yaz ile kışın soğuğu ve sıcağı denmiş olsaydı KARIŞIK DİZİLİ AYIRMA (Leffü neşri gayri müretteb) olurdu.]

:[(YTS)Birkaç şeyi söyledikten sonra onlarla ilgili şeyleri sıralama sanatı. İki türlüdür.

1-Düzenli dür-yay [E.S.T. Leff ü Neşr-i Müretteb]:Birkaç şeyi sıraladıktan sonra onlarla ilgili şeyleri bir üst dizede söylenen şeylerin sırasını gözeterek söyleme sanatı . ör.

Baran değil, şafak değil, seher değil;

Göz yaşıdır, ciğer kanıdır, dud-ı ahtır

2-Düzensiz dür-yay[e.s.t. leff ü neşr-i gayr-ı mürettep]:birkaç şeyi sıraladıktan sonra,onlarla ilgili şeyleri bir üst dizede söylenen şeylerin sırasını gözetmeden söyleme sanatı. ör.

Aks-i ruyun suya salmış saye zülfün toprağa

Anber etmiş toprağın ismin suyun adı gülâp

(Fuzuli)

MEŞEL : sz. ʿ ar. cm. Emsāl. 1. Mişāl, bir kıāʿide-i ʿ umūmiyyeye nümüne olmak üzere ʿ irād olunan söz. 2. Māʿ nā-yı zāhiresi kaşd olunmayup zımmen ve kināyeten diger bir şeyʿe delālet itmek üzere ʿ irād olunan söz: Bir meşel söyledi; meşhūr bir meşel vardır. 3. Ādāb ve ahlāk naşāyiha mütēʿ allik küçük hikāye: Emsāl-i loqmān; emşāl-i hükemā. [«Maşāl» bundan gālaṭdır.] || Darb-ı meşel, cm. durūb-ı emşāl = Atalar sözü.

:(YTS) Atasözü kullanma [es. t. irad-ı mesel, irsal-i mesel] Anlatıma güç kazandırmak, düşünceyi belgelemek gereğiyle yazıya, söze ve koşuğa atasözü katma.

:(TDK) (irade mesel veya irsali mesel)(S.S.) Ortaya konulan bir fikri inandırmak veya kuvvetlendirmek için söze, ata sözü değerinde bir örnek koşma, birinden bahsederken istediği kadar gezgin Tozsun; tilkinin dönüp dolaşıp geleceği yer kürkçü dükkandır demek gibi .

MU‘ AMMĀ : sz. ‘ ar. [«amā»dan smf. tef‘ il] 1. Ma‘ nāsı gizli ve güc añlaşılır söz veyā şekl vesā‘ire, bilmece, yañılmaca. [ıřtılāh-ı edebiyede lügazdan fark olup başlıca bir isme delālet iden söz veyā mıřrā‘ ve beyte itlāk olunur.] 2. mc. Añlaşılmaz, sırr, muğlağ, ĥallī müşkil, meşūş şey’: O bir mu‘ ammādır.

[Sözlükte gizli, örtülü, anlaşılması güç manalara gelir.Edebiyatta ise içinde Allah’ın isimlerinden herhangi birinin veya insan ismini gizli olduğu şiir ve yazılara denir.Demek ki muammada gizli olan, sadece Allah’ın isimlerinden biri veya insan ismidir.İşte bu nokta muammayı lügazdan ayırır.lügazda diğer varlıkların ismi gizlidir.

Mihnet-saray-ı sîneme geldikçe muttasıl

Bezl eylerim hâdengine her lâhza hûn-ı dil

Fuzûlî

Yukarıdaki beyitte gizli olan isim ÂDEM’dir.Hadeng kelimesi ok demektir. Ok, elif harfine benzer. Kan’ın Arapça karşılığı DEM’dir. Bu hecenin başına ELİF harfi getirildiğizeman ortaya ÂDEM ismi çıkar.] (Kocakaplan,2005:106)

:[(YTS)[Fr. devinette] [es.t. muamma]:1-adları,kavramları,değişik söyleyişler, anlatışlar içinde gizleyen, divan aşığı söz oyunu. Ör. IV. Murat’ın bilmecesi:

Bir kal’a-ı muallaka içinde oldu derya

Ol kal’anın içinde bir balık eylemiş ca

Tutar ağzında balık bir gevher-i yegane

Durdukta gevher anda balığı eyler ifna

Attı(murat)bu nazmı meydan-ı şairanı

Her kim dilerse mansıp fethede buna rana.

Çözümü şöyle olmuş:

(Kandil)kal’a şahım(rugan) içinde derya

Balık(fitil)oluptur içinde eylemiş ca

*Oldu (alev) ağızında bir gevher-i yegane
Durup yanında her şep balığı eyler ifna
Va'd eylemişsin ey şah kâşiflere inayet
Çavuşluk ve leyamet ister(CİHADİ) saha*

2-Ortak halk yazını türlerden biri olup, bir nesnenin adını anmadan niteliklerini üstü kapalı söyleyerek o nesnenin ne olduğunu, dinleyene bırakan bir söz dizini; küçük ve hafif muamma (uyaklı ve düz yazı biçimleri vardır). Ör.

Bir tas yoğurdum var; yarısı ak yarısı kara.(Göz)

Sarı tavuk dalda yatar, dal kırılır yerde yatar.(Ayva):]

MÜBĀLAĞA: şş. 'ar. [«büluğ»dan mş. müfā'ale] 1. Bir işde pek ileriye varma, kuşur bırakmama, mükemmel ve kuşursuz itme: İkrāmda mübālağa eyledi. 2. Büyütme, i'zām, ifrāt, küçük bir işi pek büyük gösterme: Onuñ cesāretini medhde mübālağa itdi; bu ta'rīfde mübālağa vardır; Mübālağa-i 'acemāne; kendisi mübālağayı seviyor. || Mübālağa ile = Pek çok, pek ziyāde: Kendisi mübālağa ile ḥāsīs, cömerdi. || **d.** İsm-i mübālağa, mübālağa ile ism-i fā'il = 'Arabī'de cebbār, şabūr, 'allāme gibi vezinlerde olup mübālağa beyān iden ism-i fā'il sīğası; Türkçe'de «pek» veyā eñ edātlarıyla yine mübālağa ifāde iden şıfat-ı mürekkebe: Pek büyük, eñ büyüğü.

[Bir fikri veya hareketi güçlülük ya da zayıflık bakımından gerçekleşmesi zor ya da mümkün olmayacak şekilde büyülterek ya da küçülterek anlatma; abartma...] (Baranoğlu, 1999: 354)

: [(YTS) Abartma [Fr.hyperbole] [es.t. mübalağa]:bir niteliği olduğundan üstün yada aşağı gösterme sanatı.türleri:

1.abartı [es.t. tebliğ]:uşça ve törece olabilen abartma.

2.boğunç [es.t. iğrak]:töreye göre olamayan,uşça olabilen abartma.

3.şişirmece[es.t. gulüv]:uşça'da törece de olanak dışı olan abartma]

:(TDK)OBARTMA(Mübalağa, hyperbole) (s.s) zihinde kuvvetli bir iz bırakmak üzere bir şeyi ya olmayacağı bir şekilde anlatmaya veya olduğundan pek çok ya da pek az gösterme.Gittikçe Bir hale geldi ki

karanlığı el ile tutmak kabil gibi göründü.-kemat (OBARTMA, hyperholiqu)

NĪDĀ

: sz ^ˆ ar. Çağırma, seslenme, ses verme. || **d.** Harf-i nidā = Çağırmağa maḥşūş harf. Yā, ey gibi.

(YTS) [Fr.exclamtion] [es.t.nida]:*öfke,acıma,sevgi,saygı şaşma....gibi sert coşkuların etkisiyle söylenen çağrı niteliğinde sözler:*

Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!...

(M. A. Ersoy)

:[(interjection, exclamation) : *Tasarlama kiplerinden taleb'in yâ, eyâ, ey, â, a, ya, vah edatlarından biriyle muhataba seslenmek anlamlı kullanımıdır ki çok defa teşhis sanatıyla birlikte olur...*] (Baranoğlu, 1999: 243)

:[(TDK)HAYKIRI(Nida,ExeLlamation)(s.s.) *sevinç,şaşma,öfke,acıma gibi şiddetle duygulara belirtmek için bir şeye yüksek sesle haykırmak.*] .Ey *kimsesiz avara çocuklar, hele sizler. (T.Fikret)*

RŪCŪ^ˆ

: sz. ^ˆ ar. 1.Geri dönme, ^ˆ avdet ric^ˆ at: Yarı yoldan rücū^ˆ etti; ma naḥnū fīhimize rücū^ˆ edelim. 2. Cayma, sözünden dönme, sözünü geri alma: o âdem sözünden, va^ˆ dinden rücū^ˆ etmez

: (returning) : *Bir fikri daha kuvvetli anlatmak için söylenen sözden caymış gibi yapmak. (Baranoğlu, 1999: 256)*

:(YTS)Dönüş [Fr. Epanorthose] [es. t. rücu]: *Bir sözü söyledikten sonra ondan dönermiş gibi yaparak karşıtını ya da daha güçlüsünü söylemekle anlatımı güçlendirme:*

.....*demin*

Her şey vediadır sana, ey genç!.....

(Tevfik Fikret, Ferda)

: (TDK)ONARMA(rücu, correttion uo epanor thuose)(s.s.) *Söylediği bir sözü hemen reddedip onun yerine daha kuvvetli bir fikir anlatına sögleme. Makber, makber değil bir türbe.türbe değil, bir mabat, mabet.*

Değil bir küre, küre değil bir feza

(A.Hâmit)

SEC^ç : sz. ç ar. 1. Neşriñ kâfiyeli olması, neşrde behere turağ yerine ve yâhûd şıfat ile mevşûf arasında kâfiyeye riç âyet olunmağ uşulu ki lâzım olmağla berâber bugünkü günde laţîf dağı görünmediginden nâfile bir külfetdir: çİbârede sec^ç a riç âyet itmek; Sec^ç ile yazmağ. çİbâreniñ kâfiyeli olan evâhiri cümleñiñ beheri.

: [“Seci her halde kelâm-ı belîga ziynet verir fakat fasılalar müttehidü’l-meal olmayıp her birinin başka manaları olmak şarttır. Ve illâ mücerret seci için bir nev tekrar demek olacağına mebni tatvil kabîlinden olur. Meselâ Bize pek çok ihsan etti ve lutf-ı bî-payan etti. denilse makbul olmaz.” bk. BO, s. 174](Baranoğlu, 1999: 262)

: [Secili nesir:(TDK) UYAKLAMAK (Takviye etmek; Rimer) Bir kelimeye uyak olacak başka kelime getirmek (UYAKLI, Mukaffa, Rime; UYAKLI NESİR, Secili nesir).]

SİHR : sz. ç ar. 1. Büyü, büyücülük, gözbağcılık. 2. Sihr kuvvetini hâ’iz olan câzibe-i şedîde, fettânlık. 3. Şiç r ve faşâhat gibi insânı meftûn iden hüner, ki buña sihr-i helâl dağı dirler, yaç nî harâm olmayan bu büyücülük.

: (YTS)[es.t. sihr-i helal]: bir sözün hem kendisinden önce ki, hem’de sonraki önermelerle anlam katacak biçimde kullanılışı:

Âkil isen vahş ü tayriñ şahı o mecnun gibi.

Başına mürg aşıyanından külah-ı devlet al.

(Hayali)

: [(TDK)(Sihri halal)(s.s.) ibare içinde bir sözün üst tarafa da alt tarafa bağlandığı halde, başka başka olmakla beraber herhangi bir anlam verebilmesi.]

TAç LİL : sz. ç ar. cm: Taç lîlât. [çç illetç dn mş. tefç il] ç illet ve sebep ve bahâne gösterme. || d. Hüsn-i taç lîl=şahîh ve nefşü’l-emre muţâbık olamayıp fağat münâsebetli ve luţf düşen ç illet ve sebep, ki şiç rde ve teşbîhât ve istiç ârâtda çok vâkiç olur.

: [(YTS) Güzel nedenleme [es. t.hüsn-i talil]: Bir olgunun gerçek etkenini bir yana bırakıp onu tatlı, güzel bir nedene bağlayış.

Güzel nedenlemece [es. t. şibh-i hüsn-i talil]: İçinde benzetme ögesi bulunan güzel nedenleme.]

[:(an assigning a cause or reason for anything) : Sebeplendirme, sebep gösterme, gösterilme. Eğer güzel sebep ise *hüsn-i ta'lil*, gerçek sebepse *ta'lil* olur....] (Baranoğlu, 1999: 292)

TECĀHŪL : sz. ‘ar. [«cehl»den mş. tefā‘ul] Bilmez gibi gösterme, yalandan bilmezliğe gelmek. **d.** Tecāhül-i ârif = Ma‘lûm olan şey‘i bir nükte-i edebiyeye mebnî ğayr-i ma‘lûm göstermektir.

:[(assumed ignorance) : Bilinen bir şeyi, edebî bir nükte ile bilinmiyormuş veya başka türlü biliniyormuş gibi gösterme.] (Baranoğlu, 1999: 301)

:(EST) BİLMEZCELİK (Tecahülü ârif)(S.S.) Birinin, bildiği belli olan bir şeyi, nükte yapmış için, bilmez gibi davranması.

:(YTS) Bilmezlikten gelme [es. t. tecahül-i arif]: Bir anlam inceliği yaratmak için bildiği şeyi bilmez görünme sanatı. ör.

Bezme geldin göz yumup açınca mihman olmadın

Bilmem ey ahu-yı vahşi gördüğüm rüya mıdır

(Hami-i Amidi)

Sular mı yandı, neden tunca benziyor mermer?

(Ahmet Haşim)

TEKRİR : sz. ‘ar.[«kerr»den mş. tef‘il] Tekrarlama, tekrar etme, bir daha yapma veyâ söyleme. Bir sözü tekrir itmek.[.«tekrâr»dan farkı yok gibidir. Façat ba‘zı kütüb-i edebiyede «tekrir» hüsn-i tekrâr ma‘nâsında kullanılmışdır ki bu hâlde tekrâr, ğayr-i maqbûl, tekrir ise maqbûl olmuş olur.]

:[Tekrâr (recurrence) : Bir sözün bir cümlede gerek olmadığı halde tekrar edilmesidir ki belâgatçiler tekrar’ın fesahati bozduğu ama tekrir’in tam tersine güzelleştirdiğine işaret ederler....] (Baranoğlu, 1999: 310)

:(TDK)Yenileme(*) (tekrir, repetition) (s.s.) Bir cümle içinde veya arka arkaya gelen cümlelerde bir kelime veya bir parçanın tekrarlanması.

Çal sevdiğim, çal güzelim, çal meleğim çal

(T. Fikret)

(bak. baş yenilenmesi, diye yenilenmesi, son-baş yenilemesi, üye yenilenmesi).

TELMİH : sz. ‘ar.[«milh»den mş. tef’îl] **d.** Mütakellim bir darb-ı meşelden veya bir şi‘r ve hikāye-i meşhūreden aḥz-i kelimāt ve me‘ānī iderek ĩmā ve kināye tariḳıyla kelāmında tazmīn edip, taṣrīḥ itmeme: Bu sözde telmīḥ vardır.

:(TDK) ANIŞTIRMA (Telmih, Allusion) (S.S.) Bir şeyi, bir olayı hatıra getirecek bir sözü bilerek söylemek.

TENĀSÜB : sz. ‘ar. [«nişbet»den mş. tefā‘ul] Birbirine karşı münāsib olma, beynlerinde uygunluk ve tevāfuḳ bulunma birbirini ūtma, yaḳışma: Tenāsüb-i a’zā = Beden ve çehreyi terkīb eden ‘uzuvlarıñ birbirine uygun olması, tenāsübü’l-lafz = Bir ‘ibāreyi terkīb eden lafızlarıñ birbirine uygun olması. || r. Tenāsüb-i ‘adedī; tenāsüb-i hendesī.

:(TDK) ORANLILIK (Tenasüp, müraatı nazır, Telfik, Tevfik)(S.S.)Bir fikir anlatılırken kullanılacak kelimelerin anlam bakımından birbiriyle ilgili olanlarından seçilerek bir araya getirilmesi hali.

TEŞHİŞ : sz. ‘ar. cm:[«şahş»dan mş. tef’îl] 1.Cism ve şūret peydā itdirme. Fazīleti teşḫīş itmek. 2. Ayırma, seçme, fark ve ta‘yīn, tanıma. Sizi çokdan görmedigim için birdenbire teşḫīş idemem. || t. Teşḫīş-i emrāz = Ḥastalığıñ cins ü nev‘ini fark ve ta‘yīn itme: Fūlan ṭabīb teşḫīş emrāzda pek ḥāzīḳdir; Ṭabābetiñ esāsı teşḫīş-i emrāz, bir kere marāz-ı teşḫīş olundu mu, müdāvātı kolaydır (fr. Diagnostique). İNTĀḲ: sz. ‘ar. [«nuṭḳ»dan mş. if’āl] Söyletme, nuṭḳa getirme: Cenāb-ı Ḥaḳḳ ‘ibādını intāḳ ider. n.

:(TDK) CANLILAŞTIRMA (Teşhis ve intak, Prosopope) (S.S.)Duygusu ve hareketi veya konuşması olmıyan şeyleri insan gibi duyar, hareket eder, konuşur bir halde anlatma.

[İnsan dışındaki canlı ve cansız varlıklara insana has özellikler yüklemeye teşhîs, bu varlıkları konuşurmaya intâk denir. Teşhîs terimi “Talim-i Edebiyat” tan önceki edebiyat nazariyesi kitaplarında yer almamaktır. Muhtemelen bunun sebebi her teşhîsin aslında bir istiâre, mecâz-ı mürsel veya teşbîh olmasıdır.] (Kocakaplan, yıl :178-179)

:[(simile, comparison, resemblance) : Benzetme; sözü daha etkili kılmak için aralarında ortak bir ilgi bulunan iki şeyden benzerlik bakımından güçsüz olanı nitelikçe daha üstün olana benzetmektir. Mecazdan farkı kelimelerin gerçek anlamda kullanılması olan benzetme dört unsurdan oluşur: Benzeyen, benzetilen, benzetme yönü ve benzetme edatı. Bu dört unsurdan birinin ya da birkaçının kullanılıp kullanılmaması açısından teşbih beşe ayrılır....] (Baranoğlu, 1999: 322)

:(YTS) Dillendirme.[Fr. Prosopopee] [es. t. intak]: Kişileştirilen varlıklara, imgesel yaratıklara söz söyletme sanatı. bkz. Kişileştirme. Ör.

“Dinle neyden kim hikayet etmede
Ayrılıklardan şikayet etmede.”

Bu koşada “ney” kişileştirilmiştir. Konuşurma başlıyor:

Der: “Kamıştan kopardılar beni
Nalişim zar eyledi merd ü zeni.”

(Süleyman Nahifi, Mesnevi Tercümesi)

TEVRİYE : ss. ‘ ar. [«verā»dan mş. tef’ il] 1. Gizleme, merāmını setr ve ihfâ. z. 2. **d.** Birkaç ma‘ nâsı olan bir kelimeniñ isti‘ mâliyle en ba‘ id ma‘ nâsınıñ kaçad idilmesi.

:(YTS) [es. t. tevriye]:bir anlatım inceliği elde etmek için, birden çok anlamlı bir sözcüğün yakın anlatımının değil de uzak anlamının kullanılması sanatı.

*Değildir kâr ü bar-ı cah mani kurb-i Yezdan’a
Hasırı alet –ı kurp-etme zahit, bûriyâdan geç*

:[Tevriye: (ambiguity) : Birden çok anlamı olan kelimeyi kullanarak uzak anlamını kastetmektir; kastedilen anlama gizli bir karine ile intikal edilir....](Baranoğlu, 1999: 329)

:[(TDK)İKİLEME(İyhani veya tevriye) (s.s.) birkaç anlamı bulunan bir kelimeyi görünürde en yakın anlamıyla kullanılmış gibi yaparak en uzağına kastetme.]

TEZÂDD

:sz. ʿar.[«zıdd»dan mş. tefâʿul] 1.Birbirine zıdd olma, birbiriniñ ʿaksine olma, ihtilâf: Aralarında tezâdd vardır. 2. d. ʿİbârede birbirine zıdd iki maʿnâyı cemâʿ itme.

: (YTS)[Fr.opposition][es.t. tezat]:aykırı düşünce ve sözcüklerin bir kavramda toplanması:yaşayan ölüler.

Seni almak için seni verdim

Yaşamak için metfene girdim

(A.Hamit TARHAN)

: [(contrast, opposition, antithesis) : Zıtlık, zıt anlamlı kelimeleri bir arada kullanma ve zıt kavramlar arasındaki bağlantı.](Baranoğlu, 1999: 330)

: (TDK) KARŞITLAMA (Tezat, Antithese)(S.S.)birbirinin karşıtı olan fikirleri bağdaştırarak bir arada kullanma. Kederimin artması içinSevinmek isterim; bunu kimseye anlatamam—A.Hâmit.(KARŞITLAMALI, Antithetique)

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE KAYNAKÇA

5.1. SONUÇ

Sözlük insanların ve ülkelerin birbiriyle iletişim kurma isteği üzerine doğmuştur. Geçmişten günümüze kadar değişik alanlarda pek çok sözlük hazırlanmıştır. Osmanlılar zamanında lügatler neşredilmiş, daha sonraları lügatler yerini sözlüklere bırakmıştır. Tanzimat edebiyatı döneminde sözlük çalışmalarıyla uğraşan pek çok yazar vardır. Bunlardan biri de Şemseddîn Sâmî'dir. Kâmus-ı Türkî'de adlı eserinde Şemseddîn Sâmî kendi döneminde kullanılan Türkçe ve yabancı kökenli sözcüklere yer vermeye dikkat etmiştir (Özgürel, 2002: 5).

Edebiyat araştırma ve incelemelerinde karşımıza çıkan en önemli sorunlardan biri edebiyat terimlerinin net ve doğru bir şekilde doğru tanımlarının yapılması terim birliği sorununun çözülmesi açısından önem arz etmektedir.

* Kâmus-ı Türkî'de tüm sözcükler, Arap alfabesine göre sıraya konmuş; okunuş biçimleri şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıklanmıştır. Çalışmamızda biz de edebiyat terim ve kavramlarını Arap alfabesine göre sıraladık.

* Şemseddîn Sâmî bilimsel terimlerle kelimenin anlamını değiştiren deyimleri, (ll) işareti ile ayırmıştır. Aynı anlama gelen sözcükler arasına (,) ,faklı anlamlara gelenlere ise (;) getilmiştir. Kelimenin ya da cümlenin anlamını vermek için (:)) kullanmıştır. Terimleri ([]) içinde vermiştir.

* Şemseddîn Sâmî eserinin başlığında da Türkçe kelimesini kullanmıştır. Türkçe isimli ve içerisinde pek çok Türkçe kelime bulunduran Kâmûs-ı Türkî'nin, 1574 sayfadan oluştuğu, eserde 26804 kelimenin tanımının yapıldığı belirlenmiştir. Bu kelimelerden 545 tanesi edebiyat terim ve kavramı olarak belirlenmiştir. Eserde diğer alanlara ait pek çok terim de bulunmaktadır. Eserde tespit edilenlerden 422'si Arapça, 66'sı Türkçe, 47'si Farsça, 5'i Fransızca, 5'i de Yunancadır.

* Bu çalışmada Kâmûs-ı Türkî'deki terimlerden 343'ü beyana,167'si meaniye, 35'i bediye ait olduğu tespit edilmiştir.

* Yabancı kökenli sözcüklere Türkçe ekler gelmişse Şemseddin Sâmî bu sözcükleri Türkçe kabul etmiştir. "Roman" Fransızcadır; "cı" eki getirilmiş ve "romancı" Türkçe sözcükler sınıfına dahil edilmiştir.

* Şemseddîn Sâmi halka Türkçeyi doğru bir şekilde öğretmek ve Türkçenin kelime hazinesini ortaya koymak düşüncesiyle, Türkçe kelimelere geniş yer vermiştir. “Baş ve yol” a dört; “tahta”ya iki, “ al- ve söz’e üç sütun ayırmıştır. Tüm sözcüklerin halk arasındaki kullanışları, detaylı gösterilmiştir.

* Eserde yazar yaşadığı dönemde kullanılıp da yazım yanlışlığı olan ya da yanlış anlamlandırılan sözcüklerin doğru yazımını ve kullanılmasını detaylı bir şekilde ele almıştır.

* Kâmûs-ı Türkî’de her ayrıntıya titizlikle dikkat edilmiştir. Bir kelimenin tüm anlamları tek tek belirtilmiştir. “mağlum” terimi açıklandıktan sonra [cevap da kullanılır] denilerek farklı bir kullanım yönünü; “sıla” teriminde 6. maddede, [ikinci mâna ile (sıla-i rahim) “sılaya gitmek” tabirinden yanılmayla bu manaya getirilmiştir] denilerek kelimenin anlam değişikliği ortaya konulmuştur.

* Ayrıca “reng” sözcüğünde ikinci maddede [Asıl Türkcesi «bet»» midir, yoksa bunun çehreye mahsus olmasıyla, başka bir lügat var mıdır? Anlaşmadı.] şeklinde açıklamada da bulunulmuştur.

* Kâmûs-ı Türkî’de edebiyat terim ve kavramlarıyla birlikte o dönemin sosyal ve kültürel hayatı hakkında da bilgi sahibi olunmaktadır.

“Gelin(kelin) sözcüğünde,gelinin düğün için yüzünün değişik şekillerle süslendiği belirtilmektedir: “Gelin:...“Gelin havası = Pek râkid hava.“Yüzü yazılı gelin gibi kalmak = Boşuna intizâr itmek”(Kâmûs-ı Türkî, s.1181).” Hân: sz. ‘ ar. cm. Hânât. Gerek tarîk üzerinde ve gerek şehriñ içinde yolcu ve misâfir ve yabancılarıñ konmalarına ve iğâmetlerine maşsûs veyâhûd tüccâr ve erbâb-ı kesb ve gerek ve kârin iş gördükleri ve eşyây-ı ticâriyyeyi ve vaz’ ve hıfz itdikleri otaları hâvî büyük ebniye: Yolcu hânı, ticâret hânı, bekâr hânı; hân gibi = Büyük ve intizân ve nizâfetden ‘ârî ev. ”Eser bu bakımdan da önemlidir.

* Kâmûs-ı Türkî’deki edebi sanatlar, Şahin BARANOĞLU’nun “*Abdurrahman Süreyyâ Mizânü’l Belâga*” isimli doktora tezinden ve TDK, YTS’den yararlanılarak karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmada günümüzdeki terim sözlüklerinde daha edebî bir dil kullanıldığı, Kâmûs-ı Türkî’de ise halka bilgi vermek amacı güdüldüğü için sade bir dille anlatımın gerçekleştirildiği gözlenmiştir.

* Tüm kelimelerin hangi dile ait olduğu, sözcüklerin türleri, dilimizde kullanılan tüm anlamları detaylı bir şekilde işlenmiştir. Türkçe kelimelerin tarihi gelişiminin izlenmesinde ve kelime türetiminde önemli bir kaynaktır. “say” kelimesinde [Tasrif ve

insirâf daha müstâmeldir]; “Sekâmet” te [masdara “tâ” masdariyyet ilhak olunamayacağından Arabî olmayıp lisanımızın tasarufât-ı indiyyesindedir] şeklinde kelimeleri kullanım şekillerinde tavsiyede de bulunmaktadır.

* Özet olarak, Kâmûs-ı Türkî’de terimlere geniş yer verilmiş olup, bu yer veriş deyim ve atasözlerinden daha fazladır (Esentürk, 2000: 424). Kâmûs-ı Türkî’de edebiyat terimlerinin tespitinde ve tanımlarının verilmesinde ve günümüzde hazırlanmış edebiyat terimleri sözlüklerinde, terimlerin ele alınışlarında temelde çok fazla ayrılıkların olmadığı görülmüştür. Batıdan alınmış makale, roman, tiyatro vb. kullanılan edebiyat terimlerinin de sözlükte yer aldığı gözlenmiştir.

* Kâmûs-ı Türkî’deki edebiyat terim ve kavramlarının günümüz sözlük ve belagat kitaplarıyla karşılaştırılması sonucunda Kâmûs-ı Türkî ile karşılaştırılan kaynaklar arasında temel anlamda birliktelik olduğu, günümüzde yayınlanmış sözlüklerde edebi bir dil kullanıldığı, Kâmûs-ı Türkî’de ise halka bilgi vermek amacı esas alındığı için daha sade olduğu ve öğretici bir anlatımın bulunduğu gözlenmiştir.

*Sözlüğün kısaltmalar bölümünde tüm terimlerin ayrı kısaltmalarla belirtilmiş olması, Şemseddîn Sâmî’nin terimlerin sınıflandırılmasına gösterdiği çabayı ortaya koyması bakımından önemlidir.

5.2. KAYNAKÇA

- ABDÜLHAK HAMİD(1334) Mektuplar,1.basım, İstanbul.
- AHMED CEVDET PAŞA (1299) Belâgat-ı Osmaniye, İstanbul.
- AHMED İHSAN(1930) Matbuât Hatıraları, 1.basım, İstanbul.
- AKALIN, L.Sâmi (1965) Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Varlık Yayınları, İstanbul.
- AKSAN, Doğan (1979) Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, c.1- 3, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- AKÜN, Ömer Faruk (1993) "Şemseddin Sami", İA., MEB Basımevi, 11.cilt, İstanbul.
- AKYÜZ, Kenan (1982) "Türk Edebiyatı" Yeni Türk Ansiklopedisi, c.32, fasikül: 257-258, Ankara.
- ALİ SEYDÎ (1907) Lügatçe-i Edebiyat, İstanbul.
- BANARLI, Nihat Sami (1944) Edebî Bilgiler, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- BANARLI, Nihat Sami (1971) Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c.2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- BARANOĞLU, Şahin (1999) *Abdurrahman Süreyyâ Mizânü'l Belâga*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- BİLGEGİL, M. Kaya (1980) Edebiyat Bilgi ve Teorileri, 1. Belagat, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- BİLGİN, Azmi, "Şemseddin Sâmî'nin Edebiyatla İlgili Eserleri ve Görüşleri" www.turkiyat.selcuk.edu.tr
- BOLELLİ, Nusreddin (2001) Belagat Beyan-Meani-Bedi İlimleri, Arap Edebiyatı, 3. baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1974) Türk Dili Tarihi, c.1-2, genişletilmiş 2. baskı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- COŞKUN, Menderes (2002) Türkler, c.11, Ankara.
- COŞKUN, Menderes (2001) "Edebî Sanatlardan İhamın Tanım Problemi İle İlgili Düşünceler", **Türk Dili**, S 600, s. 882-890, EST Yayınları, Ankara.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1995) Osmanlıca-Türkçe Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, 12.Baskı, Ankara.
- DİLÇİN, Cem (2004) Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, EST Yayınları, Ankara.
- DÜNDAR, Ali (2004)Türk Dili Dergisi, c.18, sayı:103, ISSN 1301- 465.
- Edebiyat Ansiklopedisi (1991) Milliyet Yayınları: İstanbul.

- ERGİN, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, 6. baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- ERGÜÇ, N.B. (1996) "Hayat Büyük Türk Sözlüğünün İçindeki Dil ve Edebiyata Ait Terimlerin Saptanıp Sözlük Halinde Düzenlenmesi", Lisans Tezi, Ege Üniversitesi: İzmir.
- ESENTÜRK, Emel(2000) "Türkçe sözlük ve Kâmûs-ı Türkî deyimlerin karşılaştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- FİLİZOK, Rıza, "Risale-i Mevlana Lütfi' de Geçen Belagat Terimleri", www.ege.edebiyat.org.
- FİLİZOK, Rıza; "Edebiyat Eğitim ve Öğretiminde Terim Sorunu", www.ege.edebiyat.org.
- FİLİZOK, Rıza; "Terim Sorunu", www.ege.edebiyat.org.
- Hayat Büyük Türk Sözlüğü (1969-1971) Hayat Yayınları, İstanbul.
- KALYON, Abuzer-Filiz (2001) Ahmet Cevdet Paşa'nın Belagat-ı Osmaniye adlı eserindeki dil bilgisi ve edebiyat terimleri, Türk Dili Dergisi, S. 591, s.330-347.
- KARAALIOĞLU, Seyit Kemal (1962) Türkçe ve Edebiyat Sözlüğü, İstanbul.
- KONUR, A. (1995) Türk Edebiyatı Tarihi Kavram Sözlüğü, Lisans Tezi, Ege Üniversitesi: İzmir.
- LEVEND, Agah Sırrı (1969) Şemsettin Sami, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- MENGİ, Mine(1997) Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- MENGİ, Mine(2000) Divan Şiiri Yazıları, Akçağ Yayınları, Ankara.
- MUALLİM NACİ (1980) Istılahat-ı Edebiye, İstanbul.
- OLGUN, Tahir (Tahirü'l Mevlevî) (1936) Edebiyat Lügati, Asâr-ı İlmiye Kütübhânesi, İstanbul.
- ÖZGÜREL, Avni (2002) "Dil Ustası Şemseddin Sami", Radikal Gazetesi 21 Mart.
- ÖZKIRIMLI, Atilla (2004) Türk Edebiyatı Tarihi, 2. cilt, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat (1948) Terimler Kılavuzu, İstanbul.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, (1954) Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul.
- SARAÇ, M. A.Yekta (1994) Tahirül- Mevlevi, **Edebiyat Lügati**, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- SEVÜK, İsmail Habip (1942) Tanzimattan Beri Edebiyat Tarihi, c.1-2, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Tahirü'l Mevlevî (1973) Edebiyat Lügati, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- TARLAN, Ali Nihat (1964) Edebî Sanatlar, İstanbul.
- TDK (1948) Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Sözlük Kolu, İstanbul.

TDK (1949) Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara.

TDK (1974) Yazın Terimleri Sözlüğü, Tahir Nejat Gencan, Haydar Ediskun, Baha Dürer, Enver Naci Gökşen, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

TEKİN, Arslan (1999) Edebiyatımızda İsimler ve Terimler, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya (1936) Kırk Yıl, 4.basım, İstanbul.